

„De Darde Klokke”

Themanummer
2002

Burgers en buitenlui Wonen in Ommen door de eeuwen heen

Drie moandeleks tidschrift veur Ommen
in samenwerking met de Historische Kring Ommen

COLOFON

DE DARDE KLOKKE

Drie maandeleks tidschrift veur
Ommen en de gemienschap van
Oll Ommer
in samenwerking met
de Historische Kring Ommen

Redactie-adres

Varsenerstraat 69
7731 DC Ommen
telefoon (0529) 452963

Redactiecommissie

F.M. Doezezan
A. Makkinga
H. Martens
A. v.d. Vegt
H. Woertink

Abonnementen

Veur betaling van abonnementen
(€ 4,- per jaar):
Postbank nr. 3043554 of
Rabobank nr. 34.89.05.904
t.n.v. "De Darde Klokke" te Ommen

HISTORISCHE KRING OMMEN

Lidmaatschap

€ 9,50 per jaar.

Secretariaat

Wilhelminastraat 9, 7731 BH Ommen

Bestuur

- J. Brouwer, voorzitter
Reigerstraat 50, 7731 ZT Ommen
telefoon (0529) 45 20 88
- H. van Elburg, secretaris
Wilhelminastraat 9, 7731 BH Ommen
telefoon (0529) 45 61 46
- A. Pasma, penningmeester
Merelstraat 21, 7731 XP Ommen
telefoon (0529) 45 34 46
- H. Steen
Wilhelminastraat 10, 7731 BH Ommen
telefoon (0529) 45 36 24
- A. v.d. Vegt
Sperwer 34, 7731 KB Ommen
telefoon (0529) 45 63 17
- L. Vogelzang
Arriërveldsweg 1, 7735 KC Arriën
telefoon (0529) 45 27 39
- H. Woertink
Varsenerstraat 69, 7731 DC Ommen
telefoon (0529) 45 29 63

Redactieadres

Wilhelminastraat 9, 7731 BH Ommen
telefoon (0529) 45 61 46.
e-mail hg.van.elburg@gmx.net

Bankrelatie

Rabobank Ommen, rek.nr. 3789.03977

Werkgroepen en contactpersonen

- 1 Documentatie**
G.J. Volkerink
Reigerstraat 84, 7731 ZT Ommen
telefoon (0529) 45 30 07
- 2 Archeologie**
H. van Dorsten
Koedijk 9, 8147 RE Giethmen
telefoon (0529) 45 11 89
- 3 Boerderij- en veldnamen**
T. v.d. Veen
Koedijk 7, 8147 RE Giethmen
telefoon (0529) 456144
- 4 Folklore**
H.G. van Elburg
Wilhelminastraat 9, 7731 BH Ommen
telefoon (0529) 45 61 46
- 5 Genealogie**
M. Rhee-Luttes
Schapenallee 3, 7731 BK Ommen
telefoon (0529) 45 42 20
- 6 Geschiedenis**
J. Brouwer
Reigerstraat 50, 7731 ZT Ommen
telefoon (0529) 45 20 88
- 7 Audiovisueel**
H. Steen
Wilhelminastraat 10, 7731 BH Ommen
telefoon (0529) 45 36 24
- 8 Dialect**
L. Bruins-Lemmers
Beerzerweg 2, 7731 PA Ommen
telefoon (0529) 45 11 93

M E T D A N K A A N

Horlogerie-Juwelier-Opticiën v.d. Kolk
Boekhandel Van Eerten
Univé Verzekeringen
J.Dijk, Architect
Makelaarskantoor Bakker
Juwelier-Opticiën Bastiaans
De Hypotheekshop
Harry's Hap
Tuincentrum Jurrie Baas
Weenink Makelaars
Aannemersbedrijf M. van der Vegt
Drukkerij Meijerink
Douwe's Dump
Rijwielen/Bromfietsen Brunink
NTP Infra BV
Installatiebedrijf Groen Hof
Eetcafé De Zaak
Autoschade Huysmans
Ommer Automaten
Bandenservice Ommen
Pearle
Schildersbedrijf J.E. van Elburg
Molen 'De Lelie'
Café-Restaurant 'De Nieuwe Brug'
Tapijtboulevard Touwen

Interieur & Decoratie 'De Steenen Kamer'
Van Aalderen garage en tankservice
Reisburo Globe
Dunnwind-Groep b.v.
Slager A. van Lohuizen
Bouwbedrijf Bilder en Vonder
Patisserie-Lunchroom Ekkelenkamp
Dames- en herenkapsalon Pascale
M. Dunnwind
Schildersbedrijf Lennips
Fotovakvrouw Dook van Gils
Rabobank
Takman bv
Van Kesteren schoenmode
Renault-dealer Cents
Lunchroom-ijsbedrijf Resto 'OCO'
Café-Restaurant 'Flater'
De Rechter van Steenwijk, De Pauw
Uurwerkreparatie Obelisk
Bouwonderneming OCB
Makelaar-taxateur J.A. Schottert
Beautycenter 'De Lelie'
De Boer Administratie
Urker Vishandel K. Post
Restaurant 'De Bootsman'

Verhuizers H. Steen bv
Autoschade Henk Koggel
Van der Beek Wijnhandel-slijterij
Bakkerij Koggel
Restaurant-Partycentrum 'De Lindenberg'
Bungalowpark 'Hoge Hexel'
Expert Westerman
Goudsmidsatelier Zandbergen
Notaris Spruijt
Restaurant Besthmenerberg
Brood & Banket Harry Dunnwind
De Schakel Makelaars
Timmer- & Onderhoudsbedrijf
Kleinlugtenbelt
Autobedrijven:
• Freek Dunnwind bv
• Oostendorp
• Van Leussen
• Dunnwind bv
• Schuurhuis
• Karsten bv
• Cents bv
• Braakman
• M.C. Bouwman
• De Jong

Ommen en wonen

Wonen. Raar woord eigenlijk. Wat is wonen? Is het een verzamelterm voor activiteiten als eten, drinken, slapen, TV-woonmagazine kijken, grasmaaien of is het nog iets meer?

Volgens het etymologische woordenboekje van dr. J. de Vries uit 1959 is ons werkwoord wonen afkomstig van een oud begrip, dat van de "gesloten gemeenschap". Wonen heeft dus van oudsher al te maken met geborgenheid, behaaglijkheid en met een vaste verblijfplaats, een plaats van vestiging.

Het merendeel van ons, de lezers van dit blad, woont. Anders kreeg u dit blad niet in uw brievenbus. (*Wilt u trouwens eventuele adreswijzigingen doorgeven aan Harry Woertink en niet aan mij*). En we wonen ook steeds comfortabeler. Niemand van ons zou nog zo willen wonen als onze voorouders. We denken het soms wel, maar echt willen doen we het niet.

Ik was eigenlijk van plan een fraaie inleiding over wonen te schrijven. Waarom wonen we nu anders (en beter) dan vroeger? Waarom slapen we niet meer gezellig met elkaar in een

ruimte, maar in afzonderlijke hokjes? Waarom hebben we aparte ruimtes gekregen voor was-sen, plassen, slapen, werken, eten en kletsen? Allemaal vragen die gesteld kunnen worden over wonen. Ik had ook iets willen zeggen over mentaliteitsveranderingen en de oorzaken ervan. Waarom denken we anders over wonen dan onze voorouders?

Maar, helaas, het mocht niet zo wezen. Er kwam ontstellend, werkelijk ontstellend veel materiaal binnen. Het vorige themanummer kende 40 pagina's en toen was de koek ook echt op. Zoals u zult zien, zitten we nu op 64 pagina's. En dan hebben we nog zeker 4 artikelen moeten schrappen. Die krijgt u later nog eens van ons.

Kortom, het thema leeft. Alle werkgroepen hebben er aan gewerkt en zijn met prachtige bijdragen voor de dag gekomen. Ik ga ze nu niet allemaal aan u voorstellen en inleiden, want dan verklap ik misschien weer teveel. Ik zou zeggen, zoek een behaaglijke stoel, het liefst uw vaste stek en (her)ontdek het "oude" wonen in Ommen.

Henk van Elburg,
eindredacteur

Inhoudsopgave

Wonen in kamp Arriën. Van werkverschaffing tot verschaffing van woonruimte	Luuk Vogelzang	2
Het borgerschap vroeger.	Gerrit Volkerink	24
Ik kan't nog wè dreum'n. Twee zussen over hun leven op de Hongerige Wolf	Jenny Baarslag en Gerri Timmerman	26
Op zoek naar de "poalburgers".	Werkgroep Genealogie	35
Het boerderijf in onze omgeving.	Werkgroep Dialect	46
Een kijkje in de keuken van het verleden. Boedellijsten als historische bron	Gerrit Hemstede, Martin Ningbers en Thea van der Veen	50

De foto op de voorpagina is een toonbeeld van geborgenheid. Hij is genomen omstreeks 1912 bij de familie Schurink aan de Beerzerweg. Iedereen aan de koffie na terugkomst van de kerkdienst. Op de foto o.a. "Stenen", "Schurinks" en "Kamphuizen".

Wonen in kamp Arriën.

Van werkverschaffing tot verschaffing van woonruimte.

Wonen, het onderwerp van het themanummer van de Historische Kring Ommen, jaargang 2001, is een thema dat iedereen raakt. Wonen willen we allemaal, zelfs daklozen zoeken, als ze kunnen, steeds weer het eigen plekje op. Ze schuilen daar op hun eigen stek, onder een brug, in een portiek, warmen zich op een rooster of kruipen misschien in een kartonnen doos. Daarmee is gelijk al aangeduid dat er grote verschillen kunnen zijn in het wonen, of in de behoefte aan meer of minder luxe behuizingen.

Het wonen en zeker de woonbehoefte, is ook in de afgelopen tijd, door het toenemen van de welvaart, sterk veranderd. Ook het beschikbaar komen van andere, moderne nieuwe materialen en systemen hebben de mogelijkheid tot het beter wonen gunstig beïnvloed.

Waarom naar Arriën

Mijn jeugdjaren heb ik grotendeels, ongeveer vanaf mijn 7de tot mijn 16de, doorgebracht in het mooie, landelijke Arriën, midden in de buurtschap. Niet waar ik nu woon, in een verbouwde boerderij aan het eind van de Hardenbergerweg, maar enkele honderden meters noordelijker, op het kamp Arriën.

"Stond er in Arriën een kamp?", zullen veel mensen verbaasd vragen, maar anderen weten het zeker en vooral in de buurt zullen ze zeggen "Jazeker d'r stund'n wel wat olde holt'n barak'n!"

Je kon er komen door vanaf de Arriërveldsweg rechtsaf de Brinkweg op te gaan richting de N34 en waar de Brinkweg een bocht maakt, lag links het D.U.W. kamp. Even na deze bocht liggen de boerderijen van de families Koggel en Koster. Op het kaartje is te zien dat waar toen het kamp stond, nu maïs verbouwd wordt.

De aanduiding D.U.W. stond voor Directie RijksDienst voor de Uitvoering van Werken, als naoorlogse opvolger van de voormalige Rijksdienst voor Werkverruiming. De afkorting DUW werd ook vaak spottend in verband gebracht met het duwen van kruiwagens en de kieplorries die voor het zandtransport werden gebruikt bij deze werken.

Toch is bij een groot publiek tamelijk onbekend waar het kamp voor diende, hoeveel barakken er stonden, wie het bouwde, wie er

woonde en waarom.

Eén in die lange rij van bewoners ben ik geweest. Ik denk nog met plezier aan mijn gelukkige jeugd die ik daar heb doorgebracht. Rondom de barakken lagen grote stukken ongebruikte heidegrond met veel brem, die in het voorjaar laaiend geel bloeide. Dus was er ruimte in overvloed voor ons kinderen om verstoppertje te spelen, hutten te bouwen, of om een ander spannend spel te verzinnen. En niet te vergeten: ruimte genoeg voor een grote moestuin met sla, rabarber, boerenkool en voor de hele winter eigen aardappelen.

Toch roept het woord kamp bij mij nog steeds bepaalde negatieve associaties op. Misschien wel omdat er toen, maar ook nu nog, mensen zijn die gezien de kwaliteit of historie van een woning, menen dat ze daarom ook een oordeel over de bewoners mogen uitspreken!

Het woordenboek geeft voor het woord kamp aan, dat dit een legerplaats, een min of meer ordelijke legering in barakken, tenten of woonwagens kan zijn.

Daarna volgt een opsomming van mogelijke kampen zoals arbeidskamp, concentratiekamp, gevangenenkamp, interneringskamp, vernietigingskamp, vluchtelingenkamp, werk-kamp, woonwagenkamp, trainingskamp, maar ook zeilkamp en zomerkamp¹.

Het was beslist geen zomerkamp toen wij op een koude, winterse dag in februari 1955 in Arriën aan kwamen. Stel je eens voor: vader, moeder, zes kinderen - waarvan de jongste nog geen 1 jaar oud - en alle spullen op een boerenwagen met een paard ervoor. Zo stonden wij op dit kamp voor onze vierde woning in nog geen 11 jaar tijd. De oorzaak was de woningnood die zo hoog was, dat de gemeente er toe overging om, woonruimte te vorderen, ook bij particulieren². De woonruimte waar wij vandaan kwamen was ook zo'n gevorderde woonruimte, dus voor de eigenaar een gedwongen situatie. Als een particuliere eigenaar zo'n gedwongen situatie niet prettig vond, kon hij dit op verschillende manieren aan de ongewenste huurder laten weten. Omdat onze eigenaar ook een groot bezwaar had tegen opgedrongen huurders, ontstond een totaal verstoorde relatie tussen de eigenaar en de huurder. Dit was dan ook de reden waarom wij naar Arriën kwamen. Opnieuw beginnen

met een ander huis in een andere buurtschap en voor ons kinderen, ook beginnen met een nieuwe school.

Het ontstaan van de kampen

De redenen voor het bouwen van een kamp zoals in Arriën, waren al veel eerder ontstaan. Nederland veranderde eind 1800, begin 1900 langzamerhand van een agrarische in een industriële samenleving. In de moeilijke tijd tussen de eerste en tweede wereldoorlog, dus van 1918 tot 1940, overtrof het aantal geboorten het aantal sterfgevallen zodanig dat er 2 miljoen Nederlanders bijkwamen³. Op het platteland was de arbeidsvraag niet zoveel toegenomen dat deze het grote aanbod van werk-lustige mensen op kon vangen.

De korte opleving van de economie in het begin van de jaren '20 zorgde ervoor dat de industrialisatie rondom de steden enigszins toe nam. Daardoor, maar misschien nog meer omdat in de grote steden de werkloosheids-uitkeringen aanmerkelijk hoger waren, ontstond er een enorme trek van het platteland, vooral naar de grotere steden⁴.

Niet alleen voor de landarbeiders zou het daar veel beter zijn, ook voor boerenzoons. De reden was dat op de boerderijen voor opvolging meestal maar één plaats beschikbaar was. De verstedelijking zette door in een zodanig snel tempo, dat in de zeven grootste plaatsen ongeveer 28% van de Nederlandse bevolking woonde. Met alle gevolgen van dien. In een onderzoek naar de leefomstandigheden van de werklozen in een grote stad, kwam men het volgende tegen: een gezin met drie kinderen had één kamer en een keuken tot zijn beschikking, men sloiep met zijn allen (vijf personen) in één bedstee. Een ander gezin bestond uit een ouderpaar met tien kinderen en deze woning bestond uit een kamer, twee al-koven, slaapkamer en keuken. De ouders sloepen met de jongste in een alkoof, de vijf meisjes in de andere alkoof en de vier jongens in twee bedden in de slaapkamer⁵.

De toename van de bevolking in de grote steden en de stagnerende economie zorgde er voor dat in de twintiger jaren vanuit Amsterdam werklozen naar werkverschaffings-projecten in o.a. Overijssel gezonden werden. Dit gebeurde om de steun (de uitkeringen!) te ontlasten. Dus toen moesten veel arbeiders ongewild toch tijdelijk weer terug naar het platteland!

De grote klap kwam eind 1929, er was sprake van een wereldwijde crisis die ook Nederland hard trof. Vooral in de grotere steden waren er massa's arbeiders die ongewild werkloos

Niet alleen strijden tegen de Werkloosheid....

werden en nergens anders (vast) werk konden vinden. Er werd weinig of niets meer geïnvesteerd. De werkloze werd niet alleen werkloos, maar ook vernederd en gedeeltelijk rechteloos. Hij moest minimaal eenmaal per dag stempelen en kon gedwongen in een veraf gelegen werkverschaffing geplaatst worden. Daarbij mocht hij dan hooguit eenmaal per 14 dagen naar huis. Trouwen was erg moeilijk, want je kreeg als werkloze in het huwelijk geen gehuwdensteun, maar eerst nog de veel lagere vrijgezellensteun. De controle-ambtenaren moest je in je huis toelaten en bepaalde "luze" uitgaven bij hem verantwoorden. Vroeg men kleren aan als ondersteuning, dan kon de ambtenaar in kasten en onder bedden kijken of zich daar geen extra kleren bevonden. Kreeg men uiteindelijk kleren van de steun, dan waren die vaak duidelijk herkenbaar door het model of b.v. door grote stempels in het ondergoed. Heel bekend is in dit verband het voor iedereen duidelijk zichtbare, door de steun verstrekte rijwielplaatje met het gat⁶.

Ondanks de soms schrikbarende toestanden in de volksbuurten was de overheid niet scheutig met uitkeringen. Algemeen was men toen de mening toegedaan dat je iemand die gezond van lijf en leden was geen ondersteuning hoefde te geven, omdat men daar alleen maar lui van werd. Met recht het spreekwoord: "wie niet werkt, zal ook niet eten"⁷.

Rijksdienst voor Werkverruiming

In Amsterdam leidde deze regeringspolitiek van matiging en steunverlaging in 1934 tot

het zogenaamde Jordaanoproer, dat door hardhandig optreden van politie en leger werd gebroken⁸. Om de mensen niet om te laten komen van honger en armoede, moest er dus werk gezocht of gemaakt worden, waarbij dan meteen de ledigheid tegengegaan werd.

Hiervoor werd de "Rijksdienst voor Werkverruiming" in het leven geroepen, een andere naam dan werkverschaffing, maar met dezelfde taak. Een hoofd van de inspectie omschrijft het zo: *"Het uitvoeren van nuttige, arbeidsintensieve werken ter opvang van tijdelijk uit het arbeidsproces uitgeschakelde werknemers."*

De toenmalige regering zat niet zo ruim bij kas of wilde niet zoveel investeren. Dus moesten er liefst goedkope maar wel arbeidsintensieve projecten gezocht worden. De ontginning van woeste gronden zou daarvoor dan ook een heel goed middel kunnen zijn⁹.

Een klein voorbeeld om duidelijk te maken hoe bijvoorbeeld graafwerkzaamheden arbeidsintensief gemaakt konden worden:

Moest je met handkracht een sloot van 800 meter uitgraven en daarna de uitgegraven grond egaliseren, dan had je daar in totaal 2500 uur voor nodig. Werden deze werkzaamheden machinaal uitgevoerd, dan was dit gepiept in 225 uur, nog geen tiende!

Deze berekening stamt van direct na de oorlog, dus was het toen ook al goed mogelijk om zulk grondwerk grotendeels machinaal uit te voeren¹⁰. Dit soort handwerk, dat je dan

als werkloze aangeboden kreeg, kon en mocht je niet weigeren, want als straf voor werkweigering kon je tien weken uit de steun gezet worden. Wat dan natuurlijk wel weer een mooie besparing voor de overheid opleverde. Dit was ook één van de redenen waarom de overheid toch doorging met de uitzending van werklozen naar werkverschaffingskampen. Want wat bleek: de totale uitgaven om een werkkamp te laten functioneren en wat de arbeid aan deze projecten opleverde was meestal niet positief. De dreigende uitzending van werklozen had op een andere manier wel een positief effect op het budget van de uitkeringsinstantie. Veel werklozen in de grote steden zagen huizenhoog op tegen uitzending naar de verlaten woestenij van Drenthe of Overijssel. Dit was voor hen een reden om koste wat het kost uit de steun te komen en zo aan de verplichte tewerkstelling in een werkkamp te kunnen ontsnappen¹¹.

In de jaren 1933-1939 hebben toch nog gemiddeld zo'n vijftigduizend werklozen per jaar voor kortere of langere tijd op deze wijze in een werkkamp de steun verdiend¹².

Werkverschaffing in Ommen

Omdat ook in Ommen en omgeving nog grote gedeelten land ontgonnen moesten worden, lagen hier de mogelijkheden letterlijk voor het opscheppen. De werkloze stadsarbeider kon zo van de straat, aan het werk op het platteland!

Werkverschaffing Witharen de Leiding, foto archief HKO

Dit was dan voor de volwassenen uit de grote steden. Er waren in Overijssel verschillende projecten van de centrale werkverschaffing. Bijvoorbeeld in Ommen de aanleg van wegen en de bebossing in de buurtschap Varsen. Door de magere betaling en de kleine schaal van dit soort uitgevoerde werken, was de impuls voor de Nederlandse economie niet zo heel groot¹³.

Daarnaast waren er speciale groepen, zoals de jeugdige werklozen, waar ook kampen voor ingericht werden. In Eerde was in 1935 een werkkamp ingericht voor werkloze en sociaal zwakkere jongeren. Baron van Palandt zag dit werk niet als werkverschaffing, maar veel meer als jeugdwerk¹⁴.

Voor de werklozen uit de steden Utrecht en Zwijndrecht die werkzaam waren in Varsen, was er een werkkamp gevestigd, het zogenaamde "Kamp Alteveer". In een brief uit 1938 van de gemeente Ommen, gericht aan de inspectie der rijkswerkverschaffing, wordt dit kamp al genoemd. Hierin klaagt de gemeente over de hoogte van de eigen bijdrage die in de toekomst betaald zal moeten worden voor de al uitgevoerde werken¹⁵.

Door de werkverschaffing was het namelijk mogelijk als gemeente om met weinig eigen middelen "grotere werken" te laten uitvoeren. Deze werken werden voor het merendeel gesubsidieerd door het Rijk. Wel moest je er als gemeente nauwlettend op toezien dat de begroting van het Rijk niet overschreden werd en daardoor ook automatisch de eigen bijdrage voor jaren omhoog ging!

Dit voor mij tot nu toe onbekende werkkamp "Alteveer" heeft gestaan waar nu het recreatiebungalowpark de Lindenberg ontwikkeld wordt. De weg ernaar toe had dezelfde inrit vanaf de Balkerweg als de inrit die de familie Sturris, die hier nu woont, nog steeds gebruikt¹⁶.

Boven de ingang van het kamp hing een wit geschilderd bord, gemaakt van een onbekante plank met daarop de tekst "Kamp Alteveer". Om het kamp was een noodzakelijk geachte afrastering aangebracht.

Een bijzonderheid was dat de aannemer die het kamp bouwde op het terrein rails gebruikte voor vervoer van het bouw materiaal. Wanneer de bouwers niet aanwezig waren was het voor kinderen uit de buurt een ongekend en spannend spel om die lorries met piepende wielen knoerhard over de rails te duwen.

Waarschijnlijk omdat je als eigenaar van de grond waarop het kamp stond, het eerst aan bod kwam, waren de etensresten uit de keukens voor de varkens van Sturris. Voor Henk

Sturris was het een leuk uitje om dit op de wagen, samen met zijn vader, op te halen.

Van deze bezoeken, maar meer nog van de bezoekjes die hij er bracht om er onder andere met de lorries te spelen, herinnerde hij zich de indeling van dit kamp.

Het werkkamp was geen lang bestaan gegund, het werd in 1942 (gevoerd?) en gesloopt. Vermoedelijk zijn de materialen naar kamp Erika gebracht om daar weer gebruikt te worden. Een andere mogelijkheid is dat de barakken van Kamp Alteveer, of een gedeelte daarvan, misschien zijn gebruikt voor de bouw van kamp Laarbrug.

Dit kamp is in 1942 opgebouwd en delen van deze barakken hebben nog jaren dienst gedaan op "Camping Uniek". Bij de afbraak van een barak op de camping bleek in een van de delen het jaar 1938 te staan¹⁷.

Na de oorlog, in 1947, is er een barak weer teruggegaan tot bijna op zijn oude stek. Deze is toen geplaatst aan de weg naar het voormalige kamp Alteveer. Hij stond ongeveer op de plaats waar de familie Sturris nu haar garage heeft. Deze barak deed toen dienst als noodwoning. Zelf heeft het toen nog prille echtpaar Sturris, door de grote woningnood gedwongen, vanaf 1955 hier ook nog een poos in gewoond.

Leefomstandigheden

Van het kamp Alteveer heb ik tot nu toe als vroegste vermelding het jaar 1938, van het "Kamp Arriën" is voor het eerst sprake in het jaar 1940. Dit jaartal wordt genoemd in het verhuurcontract van de grond en in een briefwisseling met de waterleidingmaatschappij. Vermoedelijk is de eerste aanzet tot oprichting van dit kamp al gedaan onder de directie van de werkverschaffing en daarna in 1940 gerealiseerd onder die van de Werkverruiming. De vermoeide arbeider kon in deze werkkampen eten en slapen en had gedurende een week of twee tot drie onderdak. Geen luxe verblijven van alle gemakken voorzien, maar sobere verblijven gemaakt van plankdikke, enkele houten wanden met een dak van asbest golfplaten.

Het verschil van mening over de doelmatigheid van deze gebouwen tussen de opdrachtgever en gebruiker komt goed tot uiting in deze dichtregels:

*"In vochtige, afgekeurde kleine hokken
Van hout één-planks in de moerassige
hei opgetrokken"*

Dit zijn enkele regels uit een gedicht van een latere bewoner die daarin zijn woning beschrijft van een vergelijkbaar kamp in Drenthe¹⁸.

Uit een ander werkkamp in Drenthe, maar dan in 1929, telegrafeerden de werknemers naar hun vakbondsman in Amsterdam dat ze niet langer in het kamp konden blijven omdat ze ter plekke opgevreten werden door de luizen en vlooien.

Beheerdersbarak met rechts de kantine - Balderhaar. Vergelijkbaar en volgens dezelfde indeling als in Arriën.

De vakbondsman vroeg twee dagen geduld omdat hij niet zo snel ter plaatse kon zijn om de situatie in ogenschouw te nemen. Dat was voor de arbeiders, die vreesden voor hun leven, veel te lang waarop ze de schop erbij neergooiden en naar moeder de vrouw vertrokken.

De vakbondsman constateerde inderdaad (waarschijnlijk in een verlaten en leeg kamp) een onzindelijke toestand. Daarop werd er een "zuiveraar" naar het kamp gezonden die alle vieze beestjes moest opruimen. De sociale dienst morde dat in de eigen woningen van de arbeiders ook wel eens zo iets voorkwam en men er dan ook niet hals over kop vandoor ging.

Ook uit een kamp in Ommen verdwenen de arbeiders spoorstags om dezelfde reden naar Amsterdam terug. Het bleek dat in de kampen voornamelijk Amsterdammers last hadden van deze beestjes. Een paar keer zijn bij

deze Amsterdammers, nadat ze overhaast op de vlucht geslagen waren, in een kast potjes met beestjes ontdekt. Deze "huisdiertjes" waren in potjes meegenomen (ze hadden er toch genoeg), om daarna in het kamp uitgezet te worden. In zo'n gunstig leefklimaat als in een werkkamp (zwetende mannenlijven op oude strozakken) zou er zeker een geboortegolf van die "beestjes" plaats vinden. Zo'n uitbraak van op bloed beluste beestjes was dan weer voor de arbeiders een gegronde reden om snel te vertrekken uit die wildernis van het platteland naar het veilige Amsterdam¹⁹.

Hoewel deze verblijven, barakken, alleen maar geschikt waren om tijdens de mildere seizoenen in te wonen (overnachten) werden ze ook gedeeltelijk in de winter gebruikt. Alleen als er niet meer gewerkt kon worden op het land, omdat de grond te hard bevroren was en het daardoor onmogelijk was om de grond te verwerken, werden de werkzaamheden gestaakt. Dus de gevolgen van het weer bepaalden meer, dan het weer op het moment zelf, of men naar het werkkamp terug kon en eventueel naar huis.

Indeling van het kamp

In het werkkamp Arriën stonden op het terrein, behalve de woonbarakken, verder nog een beheerdersbarak met keuken, kantine, privaatgebouwtje, waslokaal, en een pompgebouw voor de eigen watervoorziening.

Die eigen watervoorziening was nodig omdat een aansluiting op het waterleidingnet niet haalbaar bleek te zijn. De directeur van de Werkverruiming had wel een aanvraag voor een aansluiting op het waterleidingnet van de W.M.O. gedaan. Daarop had de waterleidingmaatschappij hiervoor een plan ingediend bij de gemeente Ommen. De leiding zou gelegd worden vanaf de dr. van Raaltestraat, langs de hele Hardenbergerweg, door Arriën, via de Brinkweg naar het werkkamp. Uit dit plan bleek dat alle bewoners aan de Hardenbergerweg en ook die in Arriën nog geen waterleidingaansluiting hadden!

Om het plan door te laten gaan moest het grootste gedeelte van de aanwonenden, liefst allemaal, aangesloten worden. Voor de gemeente zouden er bovendien een vijftal brandkranen op bepaalde afstanden op deze leiding aangesloten worden.

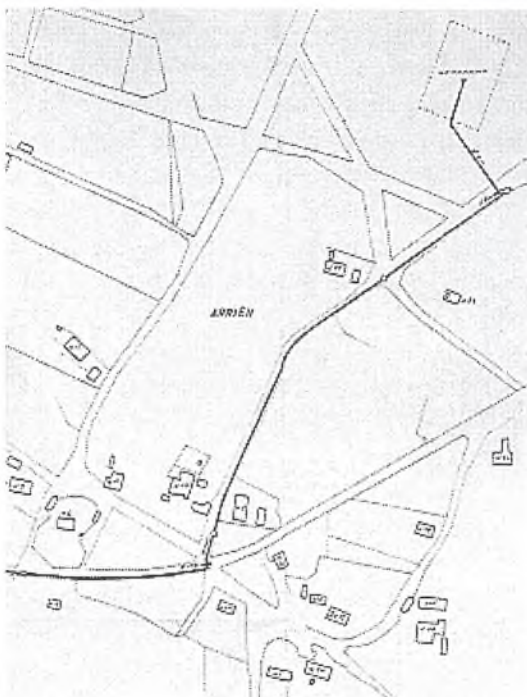
De burgemeester schreef in zijn antwoord naar de waterleiding maatschappij, dat "*gezien de huidige tijden, hij de burgers niet nog meer lasten op wilde leggen*" (Het was oorlog, september 1940!). Er bleef dus niets an-

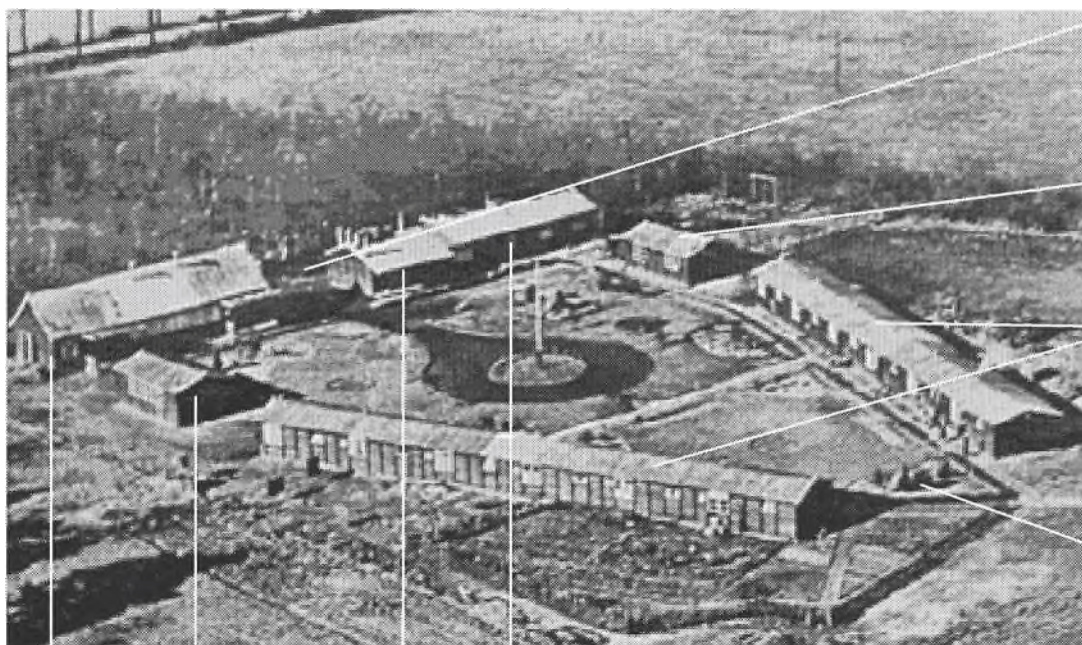
Hiernaast de plantekening van de waterleiding maatschappij uit 1940. De onderste horizontale donkere lijn is de aan te leggen waterleidingbuis die langs de Hardenbergerweg en ons huidige huis loopt (Het huis in het ovaal naast de driehoek).

Daarna ging de buis met een scherpe knik omhoog tussen de boerderijen van Dankelman en Hemstede door, via de zandweg die toen nog bestond, langs de boerderij van Koggel. Het gestippelde vierkant is de geplande locatie voor het werkkamp.

Bij de scherpe knik onderaan zijn nu de op en afritten "Arriën" aan de N34. De N34 of Coevorderweg bestond toen nog niet!

Tekening: gemeentearchief Ommen.

In Arriën stond hier de poort

pompgebouw

Gezinsbarakken
Onderste op de foto
afgebrand in 1949

hier stond in Arriën het privaat-
gebouwtje

kantine waslokaal keuken beheerders / kokswoning met daarin ook het ziekenzaaltje

ders over dan in het kamp met een eigen oppompinstallatie te gaan werken. Van dit verdwenen pompgebouw kon Telma Musch zich nog wel wat herinneren. Het was volgens haar een gebouwtje met allemaal machines en een pomp, waarvan je de zwengel heen en weer moest bewegen in plaats van op en neer.

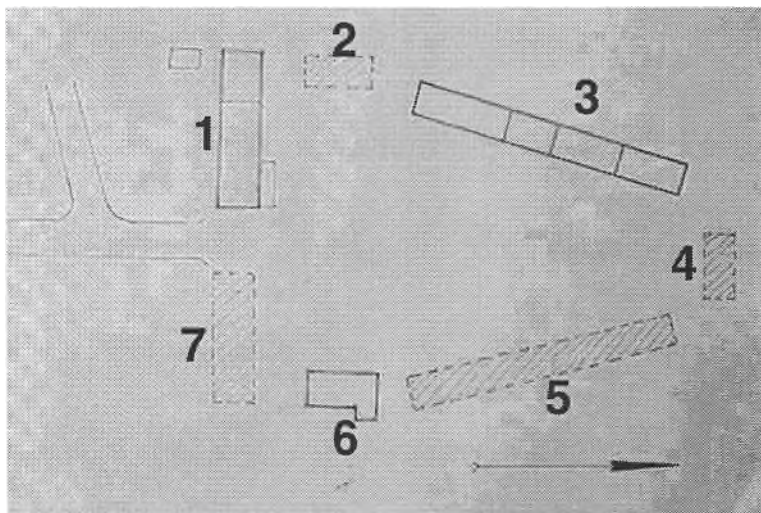
De elektrisch aangedreven pompen in dit gebouw verzorgden de watervoorziening naar het waslokaal. In dit gebouw was aan de noordkant de ingang, langs de andere zijden waren spoelplaatsen met kranen erboven, ook in het midden van de ruimte was een dubbele rij met kranen en daaronder ook weer spoelplaatsen. Er waren geen douches of andere badmogelijkheden aangebracht.

Van de gebouwen die er stonden in kamp Arriën was één barak wat luxer ingericht als de woning voor de kok / beheerder, met daarin ook de grote centrale keuken. In dezelfde barak bevonden zich nog een klein ziekenzaaltje en een magazijn.

De kleinzoon van de verhuurder, Henk Jansen²⁰, had een schetsje voor mij gemaakt hoe in het begin de opstelling van de bebouwing in kamp Arriën geweest was. In het onderzoek kwam ik een foto tegen van het voormalige werkkamp Schaarshoek in Heino²¹. De groepering van de bebouwing in kamp Arriën past bijna naadloos over dit vergelijkbare kamp in Heino.

Bovenstaande foto is dus niet van het werkkamp Arriën, maar van het kamp Schaarshoek! Om een beter idee te krijgen hoe het kamp Arriën er in het begin uitgezien moet hebben, heb ik deze foto gebruikt. De verschillende functies van de vergelijkbare gebouwen in Arriën heb ik daar dan ook bij gezet.

Het is in dit licht dan misschien niet meer zo opvallend te noemen, dat volgens de herinnering van Henk Sturris het kamp Alteveer er net zo uitzag. Bij het zien van bovenstaande foto herinnerde hij zich dat daar de meeste gebouwen ook voor dezelfde doeleinden ge-

Situatie schets van kamp Arriën, het gearceerde gedeelte bestond toen al niet meer. Deze schets is uit het gemeente archief van Ommen, aangevuld met gegevens van Henk Jansen en mijn herinneringen.

Dat betreft dan vooral de plaats van het pomp en het privaatgebouwtje die heb ik er zelf ingetekend.

- 1 keuken / kokswoning
- 2 pompgebouw
- 3 woonbarak
- 4 toiletten
- 5 woonbarak (afgebrand)
- 6 waslokaal
- 7 kantine (gebombardeerd)

bruikt werden en ook in deze vorm gegroepeerd waren.

Ook Jan Reinders²² uit Kloosterhaar, iemand die heel bekend is met het kamp dat in Kloosterhaar gestaan heeft, kende deze soortgelijke opstelling en hetzelfde gebruik van de verschillende gebouwen in dat kamp.

Derk Jan Dunnewind²³, een timmerman uit Ommen, die nog meegewerkt heeft aan de bouw van het werkkamp in Arriën en aan nog een groot aantal andere werkkampen in Nederland, benoemde ook zo de functies van de verschillende gebouwen.

Hij was het eens met mijn vermoeden, dat de rijksdienst een algemene blauwdruk had voor de bouw en inrichting van een werkkamp en dit eventueel aanpaste aan de omstandigheden ter plaatse.

De bouw van het kamp

De voorbereiding tot de bouw van het kamp Arriën zal ruim voor de oorlog in gang gezet zijn, het bouwen zelf kon in enkele maanden²⁴. Of zelfs in nog minder dan maanden, want op de oevers van de Vecht zijn voor verschillende kampen in de wijde regio schotten in elkaar gezet. En gezien het aantal ging dit vrij snel. Veel van het materiaal, in ieder geval het hout, werd over de Vecht aangevoerd.

De uitvoerder/aannemer logeerde in Hotel Siegeman, nu het Chinees-Indisch restaurant Chinatuin. Op het oude Bissingterrein werden deze schotten of delen van wanden in elkaar gezet door mensen van de aannemer Markvoort, Roelofs en Haase uit Rijssen. Het oude Bissingterrein lag aan de noordoever van de Vecht (ongeveer tegenover de boot van Peters). Het waren niet alleen mensen uit Rijssen en Hardenberg die voor deze aannemer werkten, maar ook een groot aantal uit Ommen. De al eerder genoemde Derk Jan Dunnewind werkte er, maar ook Zacharias Nauta, Gerard Wermink, Gerrit de Lange, Albert de Lange, Albert Makkinga. Ane van Gelder en Riemsdijk Jan Dorland.

De kampen waarvoor aan de Vecht de schot-

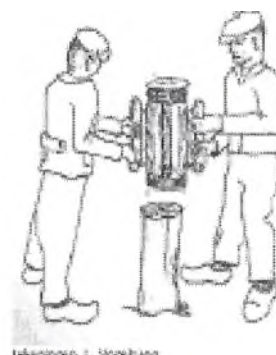
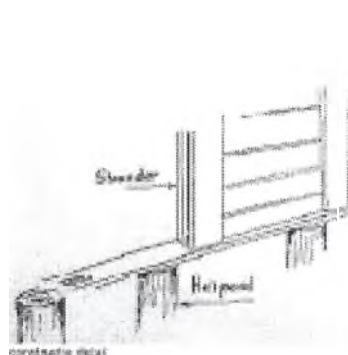
ten in elkaar gezet werden, stonden o.a. in Steenwijk, Rouveen, Hardenberg, Junne en Arriën. Zelfs tot ver in Brabant werden door dit bedrijf werkkampen gebouwd. De bouwers gingen vanuit Ommen per fiets naar het werk in Rouveen, Hardenberg en Junne. Moest men nog verder, dan werd er een kosthuis gezocht. De bouwplaats, dicht bij het water, was wel gunstig voor de aanvoer van materialen, maar af en toe was het ook een nadeel. Het is voorgekomen dat bij hoog water opeens al het materiaal voor het kamp Junne snel in veiligheid gebracht moest worden. Het dreigde door het snel wassende water met de stroom mee gespoeld te worden, dus in de tegenovergestelde richting van Junne!

De Vecht bleek op een andere manier ook heel erg gevaarlijk te zijn. Bij een transport per schip van hout en schotten viel de schippershulp, Kothuis, overboord. Waarschijnlijk is schipper Veldman hem na gesprongen om hem te redden, maar helaas zijn beide toen verdronken.

Volgens de bewoners in Arriën zijn de kant en klare schotten voor de barakken afgeleverd aan het begin van de Brinkweg. Hier vandaan, nabij de boerderij van Hemstede, zijn ze naar de bouwplaats gebracht. Waarschijnlijk was de voorloper van de Arriërveldsweg toen nog slechter te berijden dan de Brinkweg. Of misschien omdat het transport tot aan deze boerderij over de verharde Hardenbergerweg kon, om daarna het laatste stukje over de mulle, misschien zelfs modderige Brinkweg in kleinere hoeveelheden te kunnen doen.

De barakken kregen een fundering van houten palen en daarop werd een horizontale balk met gaten gelegd. In deze gaten kwam dan een verticale staander waar aan twee kanten van de staander sleuven gemaakt waren. Tussen twee van deze staanders werden dan de schotten in de sleuven geschoven.

De heipalen waren aangepunte, ronde, houten palen, die met een groot houten blok in de grond geslagen werden. Bij gebrek aan een heilmachine mochten twee mannen het zware

blok (aan beide kanten zat een handvat) optillen en laten neerkomen op de heipaal. De timmermannen waren zeker tot in november 1940²⁵ bezig met de laatste hand te leggen aan de bouw van werkverschaffingskamp Arriën.

Verhuur

Het huurcontract voor het land in Arriën waar het kamp opgezet zou worden, werd aangegaan voor een periode van 10 jaar. Die 10 jaar was dan waarschijnlijk de tijd die men nodig dacht te hebben om al het land in de buurt van kamp Arriën te ontginnen. Het kan ook zijn dat men hoopte dat tegen die tijd de werkloosheid niet meer zou bestaan, of in ieder geval een stuk minder zou zijn geworden.

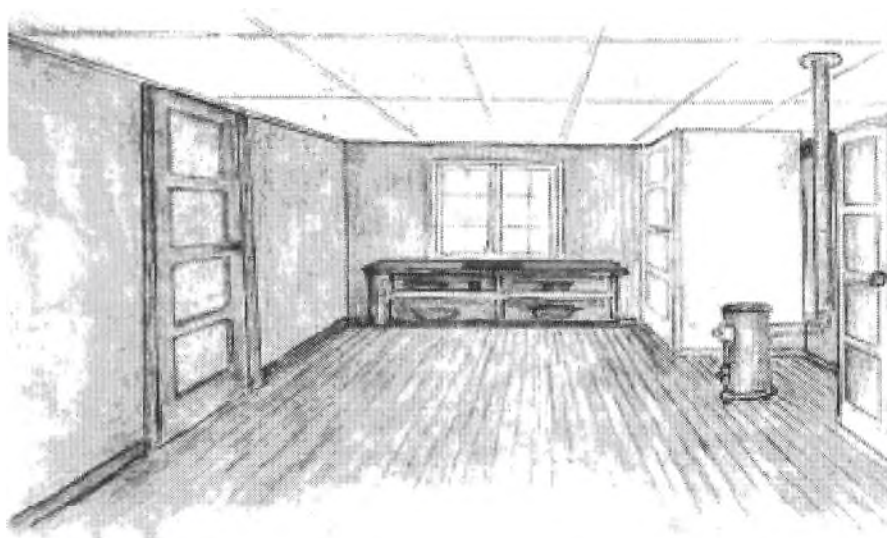
De verhuurder en eigenaar van het land was H. Hemstede. Hij woonde op een oude karakteristieke boerderij aan wat nu Arriërveldsweg 2 is (Het tegenwoordige pand is nieuw, en wordt bewoond door de familie Groeneveld). De Rijksdienst voor Werkverruiming trad op als huurder van de grond en kreeg de beschikking over een ruig stuk heideland met brem, ongeveer 74 are groot. De huur zou ingaan op 15 juli 1940 en liep af op 15 juli 1950, per jaar was men hiervoor een vergoeding van f50,- verschuldigd.

Het huurcontract voor deze ondergrond werd echter pas in 1941 ondertekend, wat zeker mede aan het uitbreken van de oorlog gelegen zal hebben. En waarschijnlijk ook aan de verandering van departement. Door die wisseling van departement veranderde de dienst ook van naam. Wat eerst "Werkverschaffing" was, werd nu "Rijksdienst voor Werkverruiming". In het huurcontract van 1941 werd opgenomen dat op 15 juli 1950 het terrein, naar genoegen van de eigenaar, weer schoon en leeg opgeleverd moest worden.

Het huurcontract van de grond vermeldde dat de huurder zich verplichtte om het kamp van een afdoende afrastering te voorzien. Wat de bedoeling van deze afrastering was, een duidelijke markering van het gehuurde, of om de mensen erbuiten of erbinnen te houden, is mij niet duidelijk geworden.

Het werd in ieder geval een prikkeldraad afrastering, met een grote poort /ingang, met een bord waarop in zwarte letters stond: "Kamp Arriën". Dit was schijnbaar ook een standaard formule, want op de foto's en tekeningen van de kampen in Kloosterhaar en Baalderhaar zijn ook zulke poorten met naam te zien.

Volgens de buurman van het kamp, Jan Koggel²⁶, werd het kamp officieel in gebruik genomen

woonkamer kamp kloosterhaar

aan het einde van het eerste oorlogsjaar en wel op 2 december 1940.

De eerste bewoning

De eerste arbeiders kwamen uit Amsterdam, maar die werkten of bevielen zo slecht dat ze na twee weken werden vervangen door arbeiders uit Den Haag (Weer beestjes?).

Tijdens de bewoning door werklozen uit de grote steden werkten er in de huishouding van het kamp drie meisjes²⁷. Er was ook een knecht voor het zwaardere werk en in de keuken naast de kok, een hulpkok die samen het dagelijks eten klaar maakten. De meisjes zorgden dat de kamers op orde waren, de dekens werden gelucht en dat één keer in de week de houten vloer goed geschrobd werd. Verder moesten ze groenten schoonmaken en bergen aardappels schillen. Wat later kwam hiervoor een schilmachine. Door deze bergen aardappels te schillen, kregen deze meisjes daar een enorme snelheid en grote ervaring in. Nu nog kijken de kleinkinderen met ontzag naar de snelheid waarmee oma aan het schillen is.

Het schoonmaken van de groente en het schillen gebeurde meestal in een ruimte van het pompgebouw. In het kamp Kloosterhaar werd dit vergelijkbare gebouw het "schilhok" genoemd. Gedurende de nacht was deze ruimte gereserveerd voor de nachtwacht, de bekende Ommer G. J. Paarhuis, oftewel Gait Jan van de Pappe.

De twee woonbarakken van het kamp waren elk verdeeld in zes wooneenheden. Een wooneenheid of woning bestond uit een woonkamer en een slaapgedeelte bestemd voor een groepje van 8 man. In totaal konden er 12 groepen van 8 man, dus 96 mannen in het kamp gehuisvest worden. Zo'n groep van 8 man was meteen een werkploeg waar een tarief mee afgesproken werd.

Om dit tarief te halen en daarmee een goede of een extra hoge beloning te verdienen, was het heel belangrijk om in een goede ploeg te zitten. De verschillen in verdienste tussen de ploegen onderling konden soms behoorlijk groot zijn. Een goede ploeg, "een gouden ploeg" kon wel tot 60% meer verdienen dan een mindere ploeg.

Tegen iemand die niet kon meekomen in het werk werd dan ook keihard gezegd: "Ik werk wel voor een vrouw maar niet voor een man"²⁸. Door deze ondoorzichtige tarieven, vaak afgesproken door de baas met één man, waren de onderlinge verhoudingen tussen de arbeiders meestal erg slecht.

Deze verschillen zijn nog lang gebleven. Na de oorlog, in de ruilverkaveling Arriërveld, kwamen ook enorme verschillen voor. Daar werkten arbeiders uit Almelo die met de bus op de werkplek gebracht werden. Deze verdienden tot wel 35 gulden in de week, terwijl plaatselijke krachten voor hetzelfde werk een tientje kregen!

De twee vertrekken van een barakwoning die door een werkploeg bewoond werden, waren elk 3,5 bij 5 meter groot. In de woonkamer stond een eettafel met stoelen, een kachelkje en er was een klein aanrechtje²⁹. De indeling van de tekening is niet helemaal zoals Telma Musch, een toen 10-jarig meisje, zich herinnert. In de kamer bevond zich naast het aanrecht aan beide kanten een kast. In één van de kasten die het dichtst naast de slaapkamer bevond een nacht WC. Dit was een houten plank met een gat en daarin een emmer heel hygiënisch afgedekt met een houten deksel. In het slaapgedeelte bevonden zich de 8 stapelbedden met strozakken matrassen.

De kamer had geen plafond als je naar boven keek zag je de planken van het schuine dakbeschot.

Tegen de scheidingswand waren twee stapelbedden geplaatst met een kast ertussen. De

andere twee stapelbedden stonden elk aan een zijkant, tegen de buitenwand van de barak. Het weer bijvullen van de zakken met stro was ook een taak van de meisjes en één waar ze veel plezier aan

beleefden. Werd er dan alleen stro ingestopt? Minder plezierig vonden de bewoners dat het privaatgebouwtje zo ver van de woongebouwen stond. Als je midden in de nacht plotseling en misschien hoognodig moest, en niet naar de kast kon, had je een beste wandeling voor de boeg. Als maatregel tegen bepaalde geluiden en de daarmee gepaard gaande mogelijke stankoverlast was dit natuurlijk wel gunstig!

Het waren twee rijen van elk zes toiletten die schuinsuitlopend tegen over elkaar stonden. Aan de voorkant van de waren de beide rijen gekoppeld door een toegangsdeur aan de achterkant stond een windschot. Elke w.c. had een nummer dat correspondeerde met de bijbehorende woning. Een buurman van het kamp haalde op gezette tijden de tonnetjes op. Bij het stijgen van de buitentemperatuur gebeurde dit met een wat grotere regelmaat. De keuken werd toen van het dagelijkse brood voorzien door bakker van Elburg, de groenten werden geleverd door groenteboer Franssen. In de keuken kookte de kok in vier grote fornuispotten, die gestookt werden met eierkolen. Het schoonboenen van de kookpotten en de asladen onder de fornuispotten leeghalen, waren ook taken van de huishouding. Hoogstwaarschijnlijk om brandgevaar te voorkomen was daarom de vloer onder de fornuispotten in de keuken gelegd van trottoirtegels. Die natuurlijk ook geregeld geschrobd moest worden.

De mannen vertrokken gezamenlijk elke morgen tussen 7 en 8 uur met de schop op de schouder. Ze liepen dan naar het werk en kwamen na het einde van de werktijd, dat was ongeveer 17.15 uur, ook lopend naar het kamp terug.

Het eten stond dan klaar in dampende pannen, voor het open luik van de keuken. Boven dit gedeelte van de keuken was een afdak gemaakt, hetzelfde afdak dat van ons later de weidse benaming "veranda" kreeg. Dit afdak diende als bescherming tegen de regen wanneer als de arbeiders stonden te wachten op hun dagelijkse warme hap. Ook de latere

Arbeiders uit Kamp Arriën.
foto fam. Koster

evacués kregen het eten van deze keuken in een eigen gemerkte pan aangereikt.

Volgens de meisjes van de huishouding kon de kok heel goed koken. Voeg daarbij de buitenlucht en het zware werk, dan verklaart dat de grote berg te schillen aardappels en ook de dankbare en tevreden afnemers. Bleef er toch nog wat over, dan hadden de varkens van de familie Koggel geluk. Daar gingen dan de restanten naartoe.

De buurtbewoners hadden echter een heel ander idee over de kookkunst van één of meerdere koks, er zijn er in die jaren verschillende geweest. De bewoners van het kamp kwamen namelijk geregeld buurten en het liefst bleven ze dan mee-eten! Soms vroegen ze er zelfs om! Het kan natuurlijk ook de verstrekte hoeveelheid voedsel geweest zijn die de arbeiders aan het zwerven bracht.

Door deze arbeiders is de Galgengraven als ontwatering van het Arriërveld verbreed en verlengd. Ook hebben ze grote percelen land ontgonnen in de buurt van de Dwarsweg.

Normaal gesproken kon men om de twee tot drie weken naar huis. In de winter, wanneer het werkaanbod minder was, bleef men soms langer weg. Ook op zaterdag moest er tot 12.30 uur door de huishouding gewerkt worden. De mannen konden 's avonds in de woonkamer bij hen zelf een kopje koffie maken, of gezelligheid zoeken in de kantine.

In de kantine stond namelijk ook een biljart waarop zelfs jongens uit de buurt het biljarten geleerd hebben³⁰.

Joden in kamp Arriën

De daarop volgende arbeiders (bewoners) van het kamp waren Joodse arbeiders, die nog veel meer gedwongen waren om te komen werken dan de werklozen. Zij hebben de Grensweg doorgetrokken tot aan het Ommerkanaal. Dit stukje weg is onverhard gebleven en wordt door sommige mensen in Arriën nu nog aangeduid als "Het Jeud'n weggie". Dat de Joodse dwangarbeiders toen ook al vermoedden dat ze niet in Arriën mochten blijven, bewees de volgende uitspraak. Een van de Joodse arbeiders werkte met een ontblote rug bij een niet zo aangename temperatuur. Toen hem gevraagd werd waarom hij dat deed, antwoordde hij: "Om te harden voor in Polen!" Als felicitatie voor zijn verjaardag kreeg Appie Visscher³¹ van de Joodse bewoners bijgaande tekening in Oost-Indische inkt.

Hij had het beheer over de alcoholvrije kantine en verzorgde ook al de andere activiteiten in de kantine van kamp Arriën. De tekening is door één van de bewoners gemaakt en

ondertekend met de naam: C. van Praag.

Waarschijnlijk zijn er op diezelfde gedenkwaardige dag, ter gelegenheid van zijn verjaardag, foto's van Appie gemaakt. De fotograaf woonde en werkte waarschijnlijk ook in het kamp Arriën. Dit is te zien aan de naamstempels van de fotograaf, compleet met het adres, achter op de foto's. Of hij de foto's daar ook ontwikkelde, is niet bekend.

Op beide foto's staat op de achterkant, behalve een stempel van de fotograaf, ook nog een handgeschreven adres, vermoedelijk van, of voor iemand. Het zijn twee verschillende adressen, één in Almelo en één in Amsterdam. Zowel het gemeentearchief van Amsterdam als dat van Almelo kon mij wel de namen van de bewoners geven van deze adressen, maar ik kon (nog) geen relatie leggen met de Joodse arbeiders van het kamp Arriën.

Één foto waar Appie opstaat, is gemaakt voor de kantine, richting naar het zuidoosten, terwijl hij door de bewoners op de schouders genomen is. Dat dit de kantine is, leid ik af door de steilere daklijn en de uitbouw die ook te zien is op de foto van het kamp Schaarshoek. Ook op foto's van andere kampen vertoont de kantine deze uitbouw. De tweede foto

Stempel van de fotograaf woonachtig in kamp Arriën

is waarschijnlijk binnen genomen, in de kantine waar Appie dan op het biljart (?) zit. Omdat deze foto erg onduidelijk is, heb ik hem hier maar niet afgedrukt.

Ik denk dat de bewuste foto in de kantine is genomen, omdat hier (heel wazig) hetzelfde interieur te zien is als op de felicitatietekening (Op deze foto toont Appie trots de gekregen felicitatietekening).

Onlangs vond men bij een onderzoek in de archieven van de marechaussee ook enkele verordeningen uit de tweede wereldoorlog³². De verordening van de luitenant-kolonel der marechaussee d.d. 16 april 1942 luidde:

De Joodse dwangarbeiders die ondergebracht

Appie Visscher Visscher op de schouders voor de kantine

waren in de verschillende werkkampen, zijn begin oktober 1942 onder Duits toezicht afgevoerd naar het "Kamp Westerbork". Voor wat toen genoemd werd "gezinshereniging". Rauter had dit plan bedacht om de Joden met zo weinig mogelijk weerstand uit hun woonplaatsen te krijgen. Eerst werden de mannen naar de verschillende werkkampen gebracht om daar verplicht te gaan werken. Aan pro-

kampen.

Na enkele maanden werden de kinderen, vrouwen en andere familieleden ook opgepakt en naar Westerbork getransporteerd. De mannen zouden, volgens dit plan, hen vanzelf wel nakomen, of met geringer verzet in oktober er naar toe gebracht kunnen worden. Rauter werd zelfs uitbundig gecomplimenteerd met dit sluwe plan.

Toen de Joodse dwangarbeiders vertrokken waren uit de werkkampen, sprak de directeur van de Werkverruiming de verwachting uit, dat er waarschijnlijk geen nieuwe Joodse arbeiders meer in de werkkampen zouden komen³³.

Mij is bekend dat in Arriën in ieder geval één Joodse arbeider de gedwongen "gezinshereniging" door de Duitsers niet geduldig afgewacht heeft. Van sommige mannen kwamen de vrouwen of vriendinnen zo af en toe over, die sliepen dan bij een boer of op een logeeradres in de buurt. Samen met zijn vriendin wilde de bewuste dwangarbeider er vandoor, voor ze hem kwamen halen. Daarom vroeg hij, of iemand uit de buurt hen beiden met koffer en al in een tentwagen naar het station kon brengen. Omdat dit al te opzichtig was en de kans op aanhouding groot, werd hem dit afgeraden. Hij kreeg het advies om de melkrijder te vragen of ze met hem mee konden rijden (Een melkrijder was iemand (meestal een boerenzoon) uit de buurt die het transport van de melkbussen met melk naar

"Ik doe u hierbij toekomen een lijst van met Joodsche arbeiders bezette of per 25 dezer te bezetten werkkampen, met per kamp de gegevens omtrent ligging, adres, telefoon, bezetting enz.

Van de zijde den Rijksdienst voor Werkverruiming is mij het verzoek gedaan deze kampen te stellen onder bewaking van de brigadecommandanten der Marechaussee, het uitoefenen van dat toezicht kan zich beperken tot tenminste een bezoek per dag van een of twee manschappen aan elk kamp gelegen in het ambtsgebied der brigade.

In het bijzonder ware aandacht te schenken aan overtreding van de distributievoorschriften. Vele Joodsche tewerkgestelden kopen allerlei waren bij boeren en handelaren ter plaatse en verzenden deze naar hun woonplaats" (Amsterdam).

Op 25 april met Joden te bezetten werkkampen:

Naam kamp	Kampbeheerder	Marechaussee	post	sterkte	telefoon
Arriën	M. Metaal	Ommen		96	146
Kloosterhaar	G.J. Reusink	Bergentheim		96	22
Baalderhaar	G. Ooms	Bergentheim		96	17
De Vecht	J. Bruinsma	Dalfsen		192	329

jecten die waren opgezet door de Rijksdienst voor Werkverruiming! Deze tewerkstelling was in het begin van 1942 begonnen, bijna zonder zichtbare Duitse bemoeienis of controle. Ook was er eerst geen bewaking in de

en vanaf de melkfabriek verzorgde).

Ze konden mee op eigen risico, dus sprongen ze samen gewoon achter op de wagen van de melkrijder terwijl ze de koffers tussen de melkbussen hadden verstopt. En zo verdwe-

nen ze uit Arriën.

De toestand in een vergelijkbaar werkkamp bij ons in de buurt en hoe die in enkele maanden verslechterde, is nu van dag tot dag na te lezen. Ze wordt namelijk op een indringende manier duidelijk door een briefwisseling van een Joodse jongen met zijn ouders in Amsterdam. Deze jongen was opgepakt en als dwangarbeider tewerkgesteld in Hardenberg. Hij verbleef daarvoor in het werkkamp Molen-goot te Collendoorn, bij Hardenberg.

In die bijna dagelijkse briefwisseling met zijn ouders beschrijft hij zijn hoop en verwachtingen maar ook het steeds harder wordende kampleven. Het bundeltje brieven was door zijn ouders verstoppt in de kap van een oud huis in Amsterdam. Ze werden gevonden in 1997 tijdens de sloopwerkzaamheden van dat huis en daarna in boekvorm uitgegeven³⁴. Het is een boeiend boek en de moeite van het lezen zeker waard, van en over iemand die tot het eind toe blijft hopen op een goede afloop. Hij besloot zijn brieven dan ook meestal met: "Tot ziens in vrij Mokum".

Na de oorlog is aan 11 Joodse dwangarbeiders van de werkkampen die ook al de andere verschrikkingen van de oorlog overleefd hadden, smartengeld uitgekeerd. Dit geld was ook nog een gedeelte van hun loon, waar ze recht op hadden, maar wat toen nooit helemaal uitbetaald was. Het werd uitgekeerd door de Heidemij, omdat die namens de Rijksdienst voor Werkverruiming de leiding had over de werkkampen en het toezicht op het werk³⁵.

Tot nu toe heb ik in de archieven van de gemeente Ommen geen aanwijzingen kunnen vinden dat in het kamp Arriën ook Ommer Joodse mannen gehuisvest zijn geweest. Vroeger dacht ik zeker te weten dat hier buitenlandse mensen gewoond hadden, en wel om de volgende reden. Mijn vader had een oude munt gevonden toen hij bezig was met herstelwerkzaamheden aan de vloer van de berging. Deze vloer was nog de originele trottoirtegelvloer van de voormalige centrale keuken. De munt lag onder de tegels die verzakt waren en die met nieuw zand aangevuld zouden worden. Het was een oud, Duits, 2 mark- muntstuk uit 1877. Aan de bovenkant was er op een ruwe manier een gat in geslagen.

Waarschijnlijk diende dit gaatje om de munt aan de arm, of aan de hals te dragen. Volgens mijn vader was deze munt het bewijs dat hier "ok butenlaandse Jeud'n woond hadd'n."

Evacués in veilige haven

Na deze Joodse mannen kwamen, ongeveer eind 1942 begin 1943, evacués vanuit het westen van Nederland en deze werden in het kamp ondergebracht. Deze mensen moesten hun woningen verlaten omdat op die plaatsen de Duitse bezetter een groot aantal verdedigingswerken liet bouwen. Waardoor hun huis in de weg stond of tijdens de te verwachten invasie in de vuurlinie dreigde te komen, het zogenaamde spergebied³⁶.

Dat dit kamp Arriën (soms) ook geen veilig gebied was, bleek in de nadagen van de oorlog. De kantine werd namelijk getroffen door een vliegtuigbom die direct naast de kantine viel. De bom die de meeste schade veroorzaakte, was één van de vier bommen die in een rechte lijn naar het kamp toe, of van het kamp af, vielen. Of het een gericht bombardement was, of het "gewoon" lozen van bommen is niet bekend. Dit afwerpen van bommen gebeurde wel vaker, om zodoende lichter in gewicht te worden. Meestal gebeurde dit lozen wanneer een bommenwerper ontdekt was door een Duitse jager. Hierdoor werd de langzame bommenwerper wat sneller en kon dan gemakkelijker ontsnappen.

Was de eerste bom die viel de bom die naast de kantine insloeg, dan had het vliegtuig waarschijnlijk de bommen geloosd. Het vliegtuig had dan al een draai gemaakt en vloog snel terug in de richting van het veilige westen. Naar huis, naar Engeland, ondertussen nog drie bommen meer droppend richting Ommen.

Gelukkig was er niemand in het kamp gewond geraakt. De bewoners waren van de schrik wel uit huis gegaan en hals over kop de buurt in gevlucht. Ze waren doodsbang dat er nog meer bommen zouden vallen.

De schade aan de kantine was zo groot dat deze niet meer gerepareerd kon worden.

Alle biljartballen lagen her en der buiten in het gras verspreid, het biljart had het er wonder boven wonder nog redelijk vanaf gebracht. Of het daarna nog goed gebruikt kon worden weet ik niet, maar het zal wel, want één van de eerste dingen die gedaan werd, was het verplaatsen van het biljart naar het waslokaal. Hoewel daar ook geen glas meer in de ramen zat

Zelfs bij de burens van het kamp klapten door de luchtdruk van de ontplofende bommen de staldeuren open en vielen binnen de borden van het bordenrek in gruzelementen op de vloer. Op de mensen in de buurt heeft het een diepe, blijvende indruk achtergelaten. Ze kunnen, als je er naar vraagt, zich dit angstige moment weer heel goed herinneren.

Duitse jager Messerschmitt 109

Van de restanten van de kantine zijn later de bruikbare planken naar Ommen gegaan om daarmee de gaten en ramen te dichtten van hotel Paping, dat ook aanzienlijk geleden had onder een bombardement.

Dat waren de eerste planken van kamp Arriën die voor een tweede bestemming ergens anders gebruikt werden, vele zouden nog volgen.

Toch waren er in kamp Arriën wel maatregelen getroffen om te voorkomen dat men door een vliegtuigbom getroffen zou worden. Er was namelijk aan de achterkant van de oostelijke barak een brede sleuf gegraven in de lengte met de barak mee en deze was afgedekt met houten balken. In deze sleuf beschermd door dikke balken kon men dan schuilen. De asbest golfplaten op het dak van de beide woonbarakken waren voorzien van bovenaf goed zichtbare, rood, wit en blauw geschilderde vlaggen, er golden verduisteringsvoorschriften en er was een speciale verlichtingsschakeling aangebracht. De oorzaak dat de kantine toch gebombardeerd werd, lag misschien wel aan een lucifer. In verband met de verduisteringsvoorschriften was er op de deur van de kantine een schakelaar aangebracht die, zodra de deur open ging, het licht in de kantine uitschakelde. Zo kon het licht niet naar buiten schijnen als er iemand naar buiten moest. "Vijandelijke" piloten konden anders het gebouw gemakkelijk opmerken. Het was dus een omgekeerde werking als bij een moderne koelkastdeur.

Erg vervelend was het natuurlijk wel, als tijdens het biljarten plotseling het licht uitging. Speciaal wanneer je net van plan was om met een wereldstoot een carambole te maken. En dat het licht dan uitging voor iemand die even naar buiten moest om zijn behoefte te doen! Dus alle verduisteringsvoorschriften ten spijt, een lucifer tussen de deurschakelaar zorgde ervoor dat het licht bleef branden, ook bij een geopende deur!

Voor kwajongens³⁷ opende zo'n schakelaar die ook op de deur van de barakwoningen geplaatst was, ongekende mogelijkheden tot plezier. Op een duistere avond sloop je onhoorbaar naar een buitendeur en dan gaf je hem een voorzichtig drukkertje zodat de deur op een heel klein kiertje openstond.

Binnen klonk dan getier en gestommel want in het pikkedonker, alles was immers verduisterd, moest iemand zijn weg vinden naar de deur. Meestal werd dan met een klap die deur weer dicht gesmeten, om zo weer snel licht te krijgen.

Soms en dat was veel gevaarlijker, trok de bewoner plotseling de deur nog verder open. Dan begon een wilde achtervolging, met de bedoeling van de getergde bewoner om eens even een flink pak slaag uit te delen.

De boosdoeners moesten dan rennen, zo hard ze konden, om de toegeschreeuwde en hartgrondig toegewenste, zeer pijnlijke afstraffing te ontlopen. Helaas voor hen was er maar één officiële uitgang uit het kamp. Het prikkeldraad was hier en daar door de jongens uit voorzorg wel wat ruimer gemaakt, zodat er voor hen ook officieuze "uitgangen" waren. Toch bleek het vaak in het donker een lastig karwei om die plekken snel terug te vinden, wat dan resulteerde in een gloeiend rood, pijnlijk zitvlak.

Bomen, bos en wild

Aan het eind van de oorlog werd het voor de gemeente steeds moeilijker om aan voldoende brandstof voor de kachels van de evacués te komen.

Dat vonden de evacués zelf helemaal niet, want er was dicht bij een bos en tussen zoveel bomen mis je die paar afgezaagde bomen toch niet. Helaas voor hen, de eigenaar van het bos zag waarschijnlijk al die de rokende schoorsteenpijpen en bekeek daarna argwanend zijn bos en miste de bomen wel. Het gevolg hiervan was dat de eigenaar van het bos per omgaande en behoorlijk kwaad zijn beklag deed bij de gemeente.

De ambtenaren bedachten daarop een eenvoudig, maar goed plan. Het bos of de bomen zou gekocht moeten worden om daarna te dienen als legale brandstof. Zo gezegd zo gedaan, de kok/beheerder kreeg er een belangrijke dagelijkse taak bij. Met een bijl merkte hij voor elke woning één boom, die de bewoner dan om kon zagen en meenemen om thuis in zijn kachel te verstoken.

Aan etenswaren werd er vanuit het magazijn o.a. ook melkpoeder en eipoeder verstrekt. Dit magazijn bevond zich aan het eind van de barak waar ook de kok woonde. Vooral het in vierkante blikken bussen, met een rond deksel afgesloten gele eipoeder, viel erg in de smaak.

buurman Misschien waren er aan het eind van de oorlog meer zieken dan voorzien, de ziekenzaal was in ieder geval verplaatst. Niet meer naast het magazijn in de barak van de kok. Er was nu een verpleegster gehuisvest in de eerste woning van de westelijke woonbarak met daarbij ook een grote ruimte voor de patiënten om te genezen.

Datzelfde bos had ook een enorme aantrek-

kingskracht op de bakker Ab van Geldom, die graag een konijntje stroomte. Voordat hij het brood bezorgde op het kamp inspecteerde hij zijn strikken, omdat hij naast het brood ook graag (of nog liever) een lekker stukje vlees op het bord had. Een jongen van het kamp had de bakker bezig gezien. Door goed te kijken op dezelfde plekjes als de bakker, had dit hem een vermoeden gegeven wat de bedoeling van die kunstig opgestelde draadjes was. Om het zeker te weten ging hij de andere morgen in alle vroegte dezelfde weg als de bakker die dag ervoor gegaan was.

In een van de strikken trof hij die morgen een grote haas met doffe uitpuilende ogen. Door voorzichtig met een stok te prikken bleek dat de haas echt dood was en dus niet plotseling op zou springen. Met de haas verstoppt onder zijn jas, ging hij snel, maar wel met bonzend hart, naar huis terug. Daar hadden ze vast wel trek in een mals stukje wild. Het grote probleem was dat daar niemand wist hoe je zo'n langpotig dier moest villen en slachten. Moeder had een goed idee, als de bakker zoveel moeite deed om zulk wild te vangen zou hij het dier misschien ook wel willen kopen.

Ondertussen had Ab van de beheerder al gehoord van de "vondst" en hij had er geen enkel probleem mee om voor een tientje de haas over te nemen. De koop was rap gesloten, dus belandde de haas met een fraaie boog in de bijna lege bakkersmand.

Op de terugweg naar Ommen werd Ab aan-
gehouden, zoals zo vaak gebeurde in oorlogs-

tijd. Bij die controle moest natuurlijk de mand ook open. Wat voor verklaring Ab voor de haas in de mand had, is niet bekend. Wel dat hij hem in moest leveren en dus die avond geen hazenbout op het bord kreeg!

Op het laatst van de oorlog is de centrale keuken in het kamp ook nog een poosje buiten bedrijf geweest en haalde Jan Koggel het warme eten van een gaarkeuken aan het Vrijthof.

Met paard en wagen werden de gamellen naar het kamp gebracht. Deze grote ketels waren goed toegedekt met dekens, zodat het eten warm en lekker bleef, een soort tafeltje dekje! Het kamp Arriën werd in maart 1945 nog gevorderd door de bezetter maar er zijn geen Duitsers ingekwartierd geweest³⁸. Ik moest in dit verband nog wel even denken aan het door mijn vader gevonden oude twee mark muntstuk.

In die zelfde tijd probeerden de bezetters ook de paarden van de boeren in Arriën te vorderen. Een zoon van een van de evacués uit kamp Arriën verrichtte wel eens hand- en spandiensten bij boer Otmans. Uit voorzorg reed hij met het paard van Otmans naar de Achteres met de bedoeling het dier daar te laten verdwijnen. Hij werd natuurlijk aangehouden, maar schreeuwde zo onbedaarlijk luid en druk "Wehrmacht werk, Wehrmacht werk" dat ze dit geloofden. Het paard heeft toen een paar rustige dagen gehad, met genoeg gras, ver van de bewoonde wereld, lekker op een veilig plekje aan de oever van de Vecht.

Na de bevrijding zijn de evacués, als ze ergens anders plek konden krijgen, zo langzamerhand vertrokken. Van woning nummer 6 ging het hele gezin van Veen al in november 1945 weg uit Arriën. Ze vertrokken in een huifkar met paard ervoor, alle huisraad erop en kinderen erin, richting Heino naar de Schaarshoek. Een toen heel bekende en vertrouwde manier van verhuizen. Sommigen bleven nog wat langer. Het gezin Musch van woning nummer 12 is meer dan een jaar na de bevrijding naar Nijverdal gegaan³⁹.

Woningnood

In de jaren direct na de oorlog ontstond er een enorme vraag naar woningen of op zijn minst de behoefte aan alleen maar een eigen plek(je). Veel huwelijken waren namelijk uitgesteld met hoop op betere tijden. Nu het vrede was, kwamen die betere tijden, dacht of hoopte men. Het bleek echter al gauw dat door de oorlogshandelingen veel woningen onherstelbaar beschadigd of gewoon verdwenen waren. Er waren eerder minder dan meer

tekening L Vogelzang

woningen (wat nodig was) beschikbaar. Ook speelde mee dat de bouwactiviteit in 1940 in verhouding tot tien jaar eerder al enorm teruggelopen was. Voor de oorlog was de hoeveelheid klaargekomen bouwwerken een derde minder dan in 1930. Er was dus al een duidelijke teruggang in de bouw⁴⁰.

Niet alleen het aanbod van huizen was door de oorlog heel gering, ook aan bouw materiaal en de meeste andere grondstoffen was een schreeuwende behoefte. Daardoor ging het nieuw bouwen ook heel erg traag en moeizaam. Al deze factoren zorgden er voor dat er een schrijnende woningnood in Nederland ontstond.

De barakken van het (Rijks)kamp Arriën stonden na het vertrek van de laatste evacués misschien een poosje ongebruikt en leeg. Lang is dat zeker niet geweest. Ze werden bijna direct in 1946 zonder pardon en heel snel gevorderd door de gemeente Ommen.

Deze barakken konden dienen voor de eerste opvang van woningzoekenden en zo zorgen voor de broodnodige extra woonruimte. De gemeente moest hier natuurlijk wel een vergoeding voor betalen aan de rijksoverheid. In totaal kwamen er in dat jaar 12 gezinnen te wonen die een huur moesten opbrengen van f 1,60 per barakwoning. Alle woningen in het

de gemeente Ommen? Zes heel kleine barakwoningen voor zes nieuwbouwwoningen lijkt mij geen gekke ruil.

In juli 1950 waren de woningen al klaar. De tijdelijke bewoners van kamp Laarbrug verhuisden voor de tweede maal in korte tijd, maar nu naar een veel betere en nieuwe woning.

Verkoop van "sloopmateriaal"

Ondertussen zat de Rijksdienst voor Werkverruiming met het probleem, dat volgens het huurcontract na 10 jaar het terrein van kamp Arriën weer schoon aan de verhuurder opgeleverd moest worden. Doordat de gemeente de barakken als woonruimte gevorderd had, was het opleveren van dit terrein niet meer mogelijk. Het rijk wilde graag van het contract en het kamp af. Men was nog wel verantwoordelijk maar had er helemaal geen zeggenschap meer over. Daarom werd geprobeerd om de zaak maar te verkopen. Het eerst werd de beheerdersbarak bij openbare inschrijving te koop aangeboden.

Op 22 januari 1951 bleek de gemeente de hoogste inschrijfster te zijn. Volgens mij ook de enige inschrijver! Want wie koopt er nu een door de gemeente gevorderde barak waar huurders in wonen en waar geen vervangende woonruimte voor beschikbaar is?

Kamp Kloosterhaar gezicht op de kantine en de beheerdersbarak

kamp waren toen dus weer bewoond.

De woningnood werd nog hoger in Ommen, want op Pinkstermaandag 6 juni 1949 brandde in het kamp Arriën een woonbarak geheel af. Daardoor werden in één keer zes gezinnen dakloos. Gelukkig stonden er in het kamp Laarbrug nog enkele barakken leeg.

Dit kamp van de Rijksdienst voor de Werkverruiming was waarschijnlijk nog niet gevorderd door de gemeente, niet eerder beschikbaar, of nog minder geschikt voor bewoning?

Naar aanleiding van deze brand stelde de provincie extra bouwvolume beschikbaar. Er zou voor deze gezinnen zo spoedig mogelijk nieuw gebouwd worden aan de Wethouder Paarhuisstraat. In de brand, uit de brand, voor

De gemeenteraad besloot hierop om de bewuste beheerdersbarak te kopen, bestaande uit een keuken, woning, ziekenzaaltje en magazijn voor een bedrag van f 3520,-. Heel voortvarend bood in oktober van hetzelfde jaar de inspecteur der domeinen nu ook de gezinsbarak te koop aan. Bij dit aanbod horen ook een privaat gebouwtje en een waslokaal.

Of het pompgebouw dan nog bestaat of in de oorlog gesloopt is, het wordt in ieder geval niet meer genoemd in de aanbieding.

De gemeente heeft een bod gedaan op basis van een eigen gemaakte exploitatierekening, waarmee de inspecteur akkoord gaat. Het bod van de gemeente is f 4000,- groot.

In het besluit van de raad wordt met nadruk gewezen dat men deze woonruimte, ondanks de dreigende kosten van onderhoud, niet kan

Feest

Wij hebben voor u een uitgebreide collectie
'jubileumkaarten'
Stap eens bij ons binnen, wij geven u graag advies!

**drukkerij
Meijerink**

Dalfsen: Bloemendalstraat 3 ▼ Tel. (0529) 43 25 12
Ommen: Bermerstraat 12 ▼ Tel. (0529) 45 13 51
www.drukkerijmeijerink.nl

Café
Restaurant
Snackbar

Flater
Markt 18 • 7731 DB Ommen
Tel. (0529) 45 13 64
Fax (0529) 45 53 49
Internet www.flater.nl
E-mail flater-ommen@wxs.nl

FLATER

CAFÉ • BRASSERIE • RESTAURANT
DE RECHTER
van Steenwijk

Brouwerij De Pauw BV Nieuwelandstraat 10 | Ommen | Tel. (0529) 455564
De Rechter van Steenwijk Markt 72 | Steenwijk | Tel. (0521) 521680

BROOD & BANKET
Harry Dunnewind

Varsenerstraat 12 - 7731 DC Ommen

KLEINLUGTENBELT
timmer- en onderhoudsbedrijf

De Voormars 10B - 7731 DD Ommen
Telefoon (0529) 45 47 89

DOUWE'S DUMP

dump - vrije tijd - camping - outdoor - tentverhuur

De kamp 1, 7731 AB Ommen
tel (0529) 45 11 84

Markt 12, 7731 DB Ommen, telefoon (0529) 455720

**Ons autoschadeherstelteam helpt
uw auto er zo weer bovenop.**

AUTOSCHADE HUYSMANS

Strangeweg 20, 7731 GW Ommen
Telefoon (0529) 45 11 46

**Gratis leenauto • FOCWA garantie
24-uurservice • 7 dagen per week**

ommer Automaten

LUB
Rijwielen/Bromfietsen
B.J. Brunink

Bermerstraat 1, 7731 CZ Ommen Telefoon (0529) 45 14 70
(tegenover Postkantoor)

NTP INFRA B.V.

**NTP Infra Hattum
NTP Infra Enschede
NTP Infra Zvenaar
NTP Bouw B.V.**

NTP Infra Ommen
Coevorderweg 48
7737 PG Ommen
tel. (0523) 63 84 16
Asfaltcentrale Bovenveld
Coevorderweg 48
7737 PG Ommen
tel. (0523) 63 86 51

- * Banden
- * APK-keuring
- * Uitlaten
- * Schokbrekers
- * Accu's
- * Grote beurten

Bandenservice Ommen

voor volledig technisch onderhoud

Nieuwelandstraat 1
7731 TH Ommen
Tel. (0529) 45 37 84
Fax (0529) 45 37 52

**ERKENDE
VACO**

UD **BOUWERS VAN INFRASTRUCTUUR**

OudOmmen.nl

Uurwerkreparatie-Atelier

Obelisk

Weth. Paarhuisstraat 16a, 7731 EP Ommen
Telefoon (0529) 45 50 79

Openings tijden: Dinsdag t/m donderdag van 9.00 tot 12.30 uur
Vrijdag van 9.00 tot 21.00 uur Zaterdag van 9.00 tot 12.30 uur

SCHILDERSBEDRIJF

J. van Elburg Ommen BV

Schurinkstraat 22a - 7731 GD Ommen

Tel. [0529] 45 24 41 - Fax [0529] 45 62 56

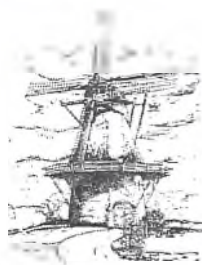

A.R. Wolters

Molen "De Lelie"

Voor al uw meel-, graan- en reformproducten
Molenpad 7 te Ommen - Tel. (0529) 454080

Na 18.00 uur
Bouwmeesterstraat 9 - 7731 GA Ommen

café - restaurant

'N OMME(N)TJE WAARD

Lemelerweg 13, Ommen, Telefoon (0529) 451723

TOUWEN
tapijt & gordijnen

Een begrip voor Ommen en omgeving!

Schurinkstraat 26a - 7731 GD Ommen
Tel. (0529) 45 17 16 - Fax (0529) 45 66 72

**RESTAURANT
BESTHENERBERG**

Voor bruiloften, recepties, diners etc.
in een schitterende omgeving.

U bent uit maar u voelt zich thuis!

Besthemerberg 1, 7731 PB Ommen, Tel. (0529) 456102

10 autobedrijven in Ommen
bieden een compleet
pakket streng geselecteerde

OCCASIONS

'N RONDJE OMME(N)TJE DAAROM
DE MOETTE WAARD!

1. Bovag Autobedrijf
Freek Dunnewind bv
Balkerweg 64, Witharen
tel. (0523) 67 63 67
2. VW-Audi dealer
Oostendorp
Balkerweg 10, Ommen
tel. (0529) 45 36 59
3. Toyota dealer
Van Leussen
Haven Oost 36, Ommen
tel. (0529) 45 12 61
4. Lada-Daihatsu dealer
Dunnewind bv
Haven Oost 18, Ommen
tel. (0529) 45 19 60
5. Autobedrijf
De Jong
Strangeweg 11, Ommen
tel. (0529) 46 22 22
6. Suzuki dealer
Schuurhuis
Vermeerstraat 2, Ommen
tel. (0529) 45 46 00
7. Peugeot dealer
Karsten
Patrijsstraat 1, Ommen
tel. (0529) 45 14 71
8. Renault dealer
Cents bv
Stationsweg 24, Ommen
tel. (0529) 46 99 00
9. Seat dealer
Braakman
Hammerweg 1, Ommen
tel. (0529) 45 64 36
10. Citroen agent
M.C. Bouwman
Hammerweg 3-5, Ommen
tel. (0529) 45 62 47

**GOUDSMIDS
ATELIER & JUWELIER
ZANDBERGEN**

Vrijthof 7 | 7731 CN Ommen | Telefoon (0529) 456 111

WEENINK MAKELAARS

■ VERKOOP ■ KOOPADVIES
■ TAXATIES ■ BEHEER
■ PROJECT ■ ADVIES

Markt 32 Postbus 172 7730 AD Ommen
e-mail: weenink.22040@NVM.nl

TELEFOON: 0529 45 11 21

SINDS 1970

Schildersbedrijf
Lennips b.v.

Schildersbedrijf Lennips BV
Zwingel 7 - 7772 SK Hardenberg
Telefoon (0523) 27 20 51

Voor goed advies en vakwerk naar erkend

*Loodgieters
*Centrale verwarming
*Dakbedekkingen
*Elektra
*Gas- en Waterleiding
*Onderhoud CV-ketels

Lid van de
Vereniging van
Nederlandse
Installatiebedrijven

Patrijsstraat 3-5,
7731 ZL Ommen
Tel. (0529) 45 22 03
www.groen-hof.nl

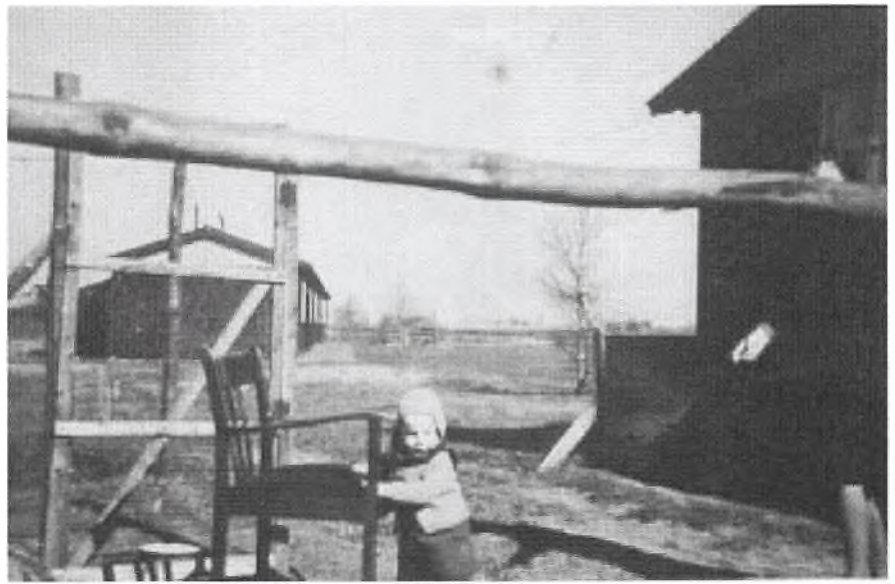
OudOmmen.nl

missen in de kleine gemeentelijke voorraad woonruimte. De barakken zijn namelijk al lang aan groot onderhoud toe. Dat kan ook bijna niet anders, want normaal gesproken zou het kamp door het Rijk afgebroken worden in 1950. Ook hebben de steeds wisselende soorten van bewoning de barakken geen goed gedaan. Daarbij komt ook nog, dat vooral door het ontbreken van materiaal, het onderhoud tijdens de afgelopen jaren verre van optimaal was.

Ondanks deze slechte staat van onderhoud van het kamp, is de gemeente van plan om ook het bestaande en niet meer in gebruik zijnde waslokaal om te bouwen tot noodwoning. Door deze kwaliteit - of nog meer door het ontbreken daarvan - en de "uitstraling" van de barakwoningen bleven de meeste bewoners, zeker in het begin, niet lang in Arriën. Om de kwaliteit van hun woning enigszins op te krikken hadden twee voormalige huurders uit Arriën zelf een betimmering aangebracht in de barak die zij bewoonden. Bij het verlaten van die barak voor een betere woning in Ommen mochten ze die betimmering niet meenemen. Een verzoek daarna aan de gemeente om een financiële vergoeding voor deze betimmering werd ook afgewezen. Men vond als gemeente, dat met de toewijzing voor een nieuwe woning hun belangen voldoende behartigd waren!

De minder goede kwaliteit van de woningen werd ook in sterke verhalen extra aangehaald. Zoals het verhaal van een bewoner die een spijker in een wand sloeg om een schilderijtje op te hangen. Deze kreeg van de buurman het verzoek om de spijker iets verder door te slaan zodat hij aan zijn kant ook iets op kon hangen! Of van de buurmannen die samen een sigaret rookten in hun eigen woning. De sigaret werd na een trekje doorgegeven door een noestgat naar de andere kant!

Omdat de gemeente eigenaar werd van de barakken, moest ze ook de huur van het land waar de barakken op stonden betalen en was het Rijk overal vanaf. Een slimme zet van deze rijksambtenaren. Men was nu vrij van de verplichting om het kamp te slopen en te verwijderen. Ook had men geen opslagruimte nodig voor het sloopmateriaal van het kamp en hoefde men niets af te voeren. Voor dit alles, wat men niet deed, werd f7520,- als koopsom door de gemeente aan het Rijk betaald! De verhuurder van de grond vond dat er met de nieuwe tijden en de gemeente als nieuwe huurder ook nieuwe huurprijzen voor de grond moesten gelden. De huurprijs werd daarom verhoogd tot meer dan het dubbele

Arriën: foto richting het noorden, langs de woonbarak. Foto is genomen naast het voormalig ziekenzaaltje, fotoarchief HKO.

en wel f 125,- per jaar. Tenslotte was de contractduur van 10 jaar al lang om en waren de prijzen overal gestegen.

Brand, een kostenpost

Er is eerst sprake geweest van een gezinsbarak voor zes, later voor vijf gezinnen, maar in 1952 verhuurt de gemeente de hele woonbarak aan vier gezinnen. Dit na aangebrachte verbeteringen. Waarschijnlijk was men tot de conclusie gekomen dat een gezin met meerdere kinderen toch iets meer ruimte nodig heeft dan een gezin met twee of helemaal geen kinderen. Er was in deze woonbarak een woning samengesteld uit twee oude werkverschaffingswoningen, dus bestaande uit totaal vier vertrekken. Dan waren er twee woningen, die elk bestonden uit drie vertrekken. En één woning had de originele grootte behouden, zoals die werd gebruikt in de werkverschaffing, dus met twee vertrekken. De huurprijzen waren uiteraard wel zo aangepast dat de opbrengst voor de gemeente hetzelfde bleef.

Op een mooie zomerse namiddag in augustus 1953 brak er brand uit in de woonbarak, waarschijnlijk ontstaan door kortsluiting. Dit is één van de meest voorkomende, veronderstelde ontstaansoorzaken van brand als men het niet (of helemaal niet) meer weet!

Boeren en arbeiders die bezig waren bij een dorsmachine in de nabijheid van het kamp, zagen de brand en kwamen direct in actie. Met man en macht werd er geblust. Vrij snel was men niet alleen de brand meester maar had men het vuur zelfs helemaal geblust!

Hoe de brandweer gewaarschuwd werd weet ik niet, maar toen deze ter plekke kwam waren de blussers moe, maar voldaan en was het vuur uit.

De gemeente had de schade aan de barak voor

de verzekering begroot op f 350,- gulden. Bovendien claimde het bedrijf dat de dorsmachine verhuurde een voorlopige schade aan gederfde inkomsten van f 100,- bij de burgemeester. Tijdens het blussen stond de dorsmachine namelijk stil en werd er op deze plaats niet gewerkt. De burgemeester gaf deze claim ook door aan de verzekering. Het bleek een goede verzekeraar te zijn, hij was bereid om beide uit te betalen. De verzekeraar was namelijk door het snelle handelen van de dorsers behoed voor een nog grotere schade-post, tenslotte was niet de gehele barak verbrand. De verzekeraar verzocht de burgemeester wel om een nadere specificatie van de dorsmachineverhuurder.

Hieronder de onkosten van de dorsmachineverhuurder, gemaakt bij de bluswerkzaamheden. De schadepost was dus niet helemaal 100 gul-

bewoner en zal hiervoor een pomp slaan en de huurverhoging doorvoeren.

Vogelzang in Arriën

Ik kom weer bij het begin van dit verhaal, want op 10 februari 1955 huurde J. B. Vogelzang een woning met erf, plaatselijk bekend onder nummer Arriën N22. Sommige wegen of straten hadden al een naam in Ommen, maar de meeste waren toen nog niet van een straatnaam(bordje) voorzien. De wijken hadden een letter en het huis kreeg een nummer, zo werd in Arriën de letter N gebruikt. De weg waaraan kamp Arriën lag is later nog een tijdje Zompweg genoemd naar de schepen ("zompen") die vroeger op de Vecht en Regge gebruikt werden.

Op het "Foekerthuis", het eerdere verenigingsgebouw van de H.K.O., was ook een zomp af-

4 paarden met wagens en voerman à f3,50 per uur	=	f 14,-
12 arbeiders à f1,50 per uur (incl. soc. lasten)	=	f 18,-
1 uur dorsmachine stil staan	=	f 25,-
Totaal f 57,-		

den, zoals eerst geclaimd maar toch nog een fors bedrag. Vergelijk maar eens met het bruto uurloon! Minder groot, maar toch ook niet te versmaden door de gemeente, is het aanbod van een bewoner van kamp Arriën om voor een huurverhoging van 25 cent per week bij zijn woning een pomp te plaatsen. De gemeente gaat akkoord met het aanbod van de

gebeeld als verwijzing naar de schipper Foekert. De gemeente Ommen had zich bij de straatnaamgeving echter niet gerealiseerd dat in die tijd de zomp als voerbak voor varkens in Arriën veel bekender was. Daarom en op aandringen van de aanwonenden, is deze benaming later gewijzigd in Brinkweg / Otmansweg.

Het gezin Vogelzang dat in 1955 een gedeelte van woonbarak huurde, betaalde daarvoor f 5,- per week. Ze hadden de beschikking over vier vertrekken voor een gezin van totaal acht personen, waarvan zes kleine kinderen.

Dat dit een erg forse huur was voor zo'n slechte enkelwandige barak, mag blijken uit een opsomming van huren gedaan door Harm Takman in de Darde Klokke. De huren die E. Takman kon innen voor zijn huizen waren: voor een oude arbeiderswoning f 2,- per week, nieuwe arbeiderswoning f 3,- à f 3,50 per week en de middenstandswoningen deden f 5,- à f 6,- per week⁴¹. In een begroting van nieuw te bouwen noodwoningen in 1949 spreekt de gemeenteraad van een huur van f 4,50 per week⁴².

In de bewuste barakwoning was één vertrek ingericht als slaapkamer, de daarop volgende als woonkeuken. Daarnaast de berging met aangebouwd het "huisje" en dan de kamer. Alle vertrekken waren over de volle breedte van de barak en ongeveer even groot. Het gedeelte van de barak, dat door dit jonge gezin werd bewoond, was in de tijd van de werkverschaffing een dubbele woning. De bewoners van de barakken, waaronder ook mijn ouders, hebben zeker geklaagd over de slechte toestand van de barakken en over de indeling van de woningen. In een daarop volgende raadsvergadering wordt er ruim aandacht besteed aan de "woontoestanden in het barakkenkamp".

Dat deze klachten en omstandigheden goed bekend waren bij de raad, bleek uit zijn directe besluitvorming. Er wordt "staande de vergadering" een bedrag van f 10.000,- uitgetrokken door de gemeenteraad om hiermee de gezinsbarak op te knappen. Aan de raadsvergadering en de daarin behandelde "woontoestanden" wordt ruim aandacht besteed in de Ommer Courant.

De burgemeester doet dan een aanvraag voor goedkeuring aan Gedeputeerde Staten om t.z.t. een bedrag van f 10.000,- op te mogen voeren op de begroting. Hij vermeldt nog wel dat het werkelijke bedrag dat nodig is waarschijnlijk veel groter zal zijn. De dienst gemeentewerken had namelijk na goedkeuring van de raad al becijferd dat het opknappen van de woonbarak minstens f 16.000,- zou gaan kosten. De burgemeester maakt tevens duidelijk aan GS dat "wegens de benarde woningpositie" van de gemeente, deze barak niet gemist kan worden in de woningvoorraad. Met de winter voor de deur moet er natuurlijk wel wat gebeuren. De provincie wordt dus geacht en tussen de regels door gemaand, om

snel de goedkeuring af te geven. Of er ook toestemming is verleend door GS weet ik niet, maar er is nooit iets in deze orde van grootte aan de barak gebeurd! Er zijn vast en zeker ook geen strenge winters meer gekomen!

Bij de foto: de gezinsbarak met woning N22, het eerste raam links was van de ouderlijke slaapkamer/woonkamer, de tweede van de berging, derde van de keuken, vierde van de kinderslaapkamer (Voor zes kinderen!).

Geneeskundige inspectie

Op 17 november 1956 brengt een geneeskundig inspecteur (een dokter) van het ministerie een bezoek aan de als noodwoningen gebruikte barakken. Er is namelijk een zeer besmettelijke ziekte uitgebroken. Hij bekijkt speciaal de watervoorziening, nu bestaande uit handpompen, en de toiletten. Het pompgebouw en het eigen waterleidingsysteem op het kamp bestaan dan allang niet meer. Ook het privaatgebouwtje is dan al verdwenen.

De dokter wil graag weten hoe diep de pompen geslagen zijn, maar dit kan niemand hem vertellen. Het water van de pompen zal in een laboratorium onderzocht moeten worden op gezondheidsrisico's; dit zal gebeuren aan de hand van te nemen watermonsters. Hiervoor zullen vanuit een laboratorium in Deventer monsterflessen naar Ommen gestuurd worden. Gevuld met water uit de bronnen van Arriën moeten deze dan ter beoordeling naar Deventer teruggezonden worden.

De toiletten zijn van het tonsysteem, zoals de dokter het zo mooi uitdrukt in zijn rapport en de bewoners zorgen zelf voor de afvoer van de inhoud. De tonnen worden geleegd in (een) gat(en) dat in het omliggende terrein gegraven is. Dat "zelf afvoeren van de inhoud" gebeurde op de volgende manier:

Het transport van zo'n ton moest op tijd gebeuren, want hoe hoger het niveau in de ton, hoe kriticker het vervoer. Want liep je door de hei en op klompen, met een tot de rand toe gevulde ton, dan kon het niet anders of er moest wel wat over de rand klotsen. Er was een bepaalde techniek voor het transport van zo'n ton. Dat ging als volgt: aan beide kanten van de ton zat een handvat zodat het vervoer met twee personen gedaan kon worden. Door als het ware aan het handvat te trekken en met

enigszins gestrekte arm te lopen liep je de minste kans tijdens het transport wat over je heen, of in de klompen te krijgen. Je moest wel een oogje op de bovenkant van de ton houden, maar de neus zoveel mogelijk afzijdig en door de mond ademen. Voorzichtig lopen had ook nog een ander doel, want hoe minder beweging in de massa hoe minder kwalijke dampen er vrij konden komen.

Na het storten, ook heel voorzichtig, werd er een laagje zand over de "hoop" en de zich daarin bevindende oude kranten gestrooid. Dit gebeurde om het verspreiden van stank, het aantrekken van vliegen, of andere overlast en narisheid te voorkomen.

Dat zelf wegbrengen en toedekken door de bewoners was helemaal niet nodig geweest, want de gemeente had het goede voornemen (gehad) om dit in gemeentelijke hand te houden. In het raadsbesluit van de raad der gemeente Ommen, d.d. 31 oktober 1951 en het daarbij horende exploitatie overzicht van de gezinsbarak, bestemd voor de raad, stond heel duidelijk: Kosten ledigen tonnen $6 \times 6 = f$ 36,- per jaar! Het ledigen kostte de gemeente dus f 6,- per jaar per woning, hoeveel keer de ton dan geleidigd werd per jaar, weet ik niet. Deze kostenpost van het ophalen en ledigen, had de gemeente in werkelijkheid dus mooi uitgespaard!

Nog een uit te sparen kostenpost op hetzelfde geurende vlak: Is een w.c. nu een onderdeel van het huis, onroerend goed, of niet? Erg roerend is het antwoord van de gemeente niet, op de aanvraag van een bewoner die een nieuwe ton nodig had. Men vond dat normale slijtage, waar een huurder zelf verantwoordelijk voor was en deze moest daarom zelf maar een nieuwe ton kopen.

Terug naar de inspecteur en zijn rapport. Hierin merkt hij verder nog op dat hij de wo-

ningen (barakken) totaal niet geschikt acht voor langdurige bewoning. Hij dringt er dan ook op aan om de bewoners in de gelegenheid te stellen een andere woning te betrekken. Nadat de gevraagde watermonsters waren genomen, blijkt dat een fles met daarin een monster van het water uit de pomp bij N21 zoek is geraakt. Per expresse komt er op het gemeentehuis een nieuw exemplaar aan om gevuld te worden. Op 29 december komt er al bericht terug en zijn de resultaten van het onderzoek bekend. In het water zit veel ijzer, dat is de oorzaak van een vieze aanslag in kopjes en zo. Ook veroorzaakt het een niet zo'n lekkere smaak en een geel gekleurde was, maar verder is het niet gevaarlijk.

Wel gevaarlijk is de aangetroffen bacteriologische verontreiniging. Men veronderstelt dat dit waarschijnlijk heeft te maken met het ledigen van de w.c. tonnetjes in de naburige hei en de afvoer van het huishoudwater. Dit zou samen met de geringe diepte waarop de pomp geslagen is, deze verontreiniging kunnen veroorzaken. Het dringende advies is om een andere pomp te slaan of een aansluiting op het waterleidingnet te laten maken.

Na een afspraak om samen de problemen ter plekke te onderzoeken, gaan de gemeentearchitect en de inspecteur van het laboratorium uit Deventer op bezoek in het kamp. Tijdens dat bezoek neemt de inspecteur van het laboratorium opnieuw een watermonster.

Het is de bedoeling dat deze twee heren ook een plaats bepalen waar de nieuwe pomp geslagen moet worden, om zo gezondheidsrisico's in de toekomst te zoveel mogelijk te beperken. Aansluiting op het waterleidingnet is gezien de hoge kosten (voor de gemeente?) nog lang niet mogelijk.

Terug in Deventer en na onderzoek van het nieuwe monster rapporteert de inspecteur "*het niet uitgesloten te achten dat de pomp voorlopig nog betrouwbaar water zal kunnen geven*". (Wie zou tegenwoordig nog iets uit een fles durven drinken als er een kwaliteitsaanduiding in zulke bewoordingen op het etiket zou staan?).

Een nieuwe pomp slaan is volgens de inspecteur dus niet meer nodig. Helemaal gerust is hij er niet op, want hij dringt er wel op aan dat het water regelmatig gecontroleerd moet worden. De inspecteur is niet verbaasd dat het tweede onderzoek duidelijk een betere waterkwaliteit laat zien dan het eerste. Dit komt volgens hem door de manier van monster nemen. Er klinkt iets in door van: je kunt die dingen maar beter zelf doen!

(Als een manier van monster nemen al bepa-

De kokswoning gezien vanuit het zuiden. Ik heb de foto genomen toen de barak leeg stond en gesloopt zou worden (na 1964). Het meest rechtse raam was van de centrale kampkeuken (later onze berging), de rest op de foto was de woning van de beheerder.

lend kan zijn voor de uitkomst van een onderzoek wat is dan de werkelijke oorzaak van het uitbreken van deze ziekte geweest? Ook werd het laatste monster twee maanden na het eerste bezoek genomen!)

Weer verhuizen

Na een paar jaar in de woonbarak te hebben gewoond kwam er een mogelijkheid voor ons gezin om te verhuizen naar de betere koks- of beheerderswoning. In die woning (ook een barak) waren behalve de kamer, keuken en een grote kelder wel drie slaapkamers! De voormalige centrale kampkeuken was nu bij deze woning getrokken en diende als berging. Boven de deur van de berging stond nog de oude benaming "keuken". Van deze woning was de betimmering beter en deze had ook een gewone w.c. Helemaal gewoon was dat toilet ook niet, want de eigen watervoorziening bestond niet meer, dus moest er doorgespoeld worden met behulp van een emmer. Heel milieubewust dus, geen spaarknop maar een spaaremmmer. Want wie het laatste water verspoelde, kon naar de pomp lopen om weer een volle emmer water te halen.

In dezelfde tijd bleek dat het gezin dat de vroegere ziekenzaal bewoonde (wel in dezelfde barak), uit zijn woning dreigde te groeien en dringend meer ruimte nodig had. De oplossing voor hen was om er een slaapkamer bij te kunnen krijgen. Dan merk je wat flexibel wonen betekende, in goed onderling overleg kregen de burens er van ons een slaapkamer bij en kregen wij een wand door de (mooie) woonkamer.

Een gedeelte van wat eerst de woonkamer was, werd zo opgeofferd en werd de ouderlijke slaapkamer. De andere helft bleef over als een heel wat kleinere woonkamer. Voor de twee meisjes en de vier jongens waren de resterende andere twee slaapkamers. Deze oplossing van gedeeltelijke woningruil, bij een kopje koffie bedacht en besloten, werd naderhand nog wel beoordeeld tot bij de provincie, die zelfs de beslissing van de gemeente nog twee maanden moest verdagen.

Met zelf iets bedenken, of met zelf iets te doen, kon je bij de gemeente toen nog wel eens wat bereiken. Dat bleek ook bij de aanvraag voor een nieuw plafond in een keuken. Vooral het aanbod van een bewoner om de gemeente niet onnodig op kosten te jagen, viel daarom direct in goede aarde. De gemeente leverde graag het materiaal voor het plafond, dat daarna door de bewoner zelf werd aangebracht.

Diezelfde pomp van de foto werd, voor het begin van de winter helemaal in stro ingepakt, mooi lang stro uit een garve. Dat werd recht op tegen de pomp gezet, daarna om de pomp gevlijd tot er een voldoende dikke mantel van stro gevormd was. Dan werd met een ijzerdraad rondom het stro, het hele pakket goed vastgebonden. Zo stond de pomp gedurende de winter met een dikke jas van stro, de vorst vooral overdag te slim af te wezen.

Leek het erop dat het behoorlijk ging vriezen, dan werd er door mijn vader later op de avond de zuiger uit de pomp gehaald. Daarna werd de hartklep gelicht zodat het water terugstroomde naar het grondwaterniveau. In de keuken stond dan al een emmer vers water om de pomp de andere morgen weer "gaangs te maak'n". Vroor het echt hard, dan stond op deze emmer ook een laagje dun ijs!

In 1964 zijn wij verhuisd naar de "nieuwbouw" in Ommen, waar ik mij eerst wel erg beklemd en bekeken voelde. Rondom tussen die hoge huizen, bijna allemaal hetzelfde, het waren er zoveel en ze stonden zo verschrik-

Bij de foto:

Op de achtergrond het tot woning omgebouwde waslokaal. De foto is genomen voor de kokswoning richting het oosten. Als kinderen hadden wij het volgende bedacht: om water uit deze pomp te drinken moest je een hand tegen de pomputloop drukken en een flinke slag met de zwengel maken. De uitloop stond dan vol koel water, in de uitloop zat aan de zijkant een barst, waardoor je het water zonder te morsen of kopje te gebruiken kon drinken.

kelijk dicht op elkaar! Eerlijkheidshalve moet gezegd worden dat wij wel eerder konden verhuizen naar Ommen, maar daar nooit echt op aangedrongen hebben. Onze barakwoning in Arriën was natuurlijk beneden alle maatstaven, maar de omgeving en de woonvrijheid vergoedden heel veel!

Het einde nadert

Nadat wij verhuisd waren, stond de hele barak leeg, niet alleen de kokswoning, maar ook uit het gedeelte wat vroeger het ziekenzaaltje was, waren de burens vertrokken. Daarop begonnen geruchten de ronde te doen dat niet alleen deze barak, maar het hele kamp afgebroken zou worden.

Bij de gemeente kwamen toen de aanvragen

binnen van verschillende sportverenigingen, die graag het hout of een gedeelte van een barak wilden hebben voor hun clubhuizen. Die geruchten bereikten ook de waterleiding-maatschappij die, (net als voor de oorlog) weer bezig was om een begroting te maken voor de aanleg van een waterleiding naar en op het kamp Arriën. Uiteraard had deze maatschappij toen geen trek meer in het aanleggen van een dure waterleiding en trachtte deze de kosten (net als voor de oorlog) te verschuiven naar de gemeente.

De burgemeester deed daarop een verwoede poging om de directeur van het waterleiding-bedrijf op andere gedachten te brengen. Hij schreef: "Het zgn. barakkenkamp te Arriën is steeds door gezinnen bewoond geweest en zal bewoond blijven. De bewoning (in 1965) is niet tijdelijk maar moet als permanent aange-merkt worden. Wij achten het derhalve onjuist dat alle kosten van aanleg ten laste van de gemeente komen!" (Dat laatste, de kosten, daar ging het natuurlijk om!)

Wat de burgemeester ook beweerde over blijvende permanente bewoning, de verhuurder van het land waar de laatste barakken opstonden was een andere mening toegedaan. Deze verraste de gemeente totaal door nog in dat zelfde jaar de huur op te zeggen.

De burgemeester stuurde hierop een brief terug met de mededeling "dat ontruiming van het kamp in overweging wordt genomen (dit zegt dezelfde burgemeester in hetzelfde jaar!), zodra voor alle bewoners normale woonruimte beschikbaar is."

In een onderzoeksrapport uit 1965 is het kamp Arriën nog wel even ter sprake geweest als een plaats waar eventueel een recreatieve wending aan gegeven zou kunnen worden. Opvallend veel van deze plekken zijn later, of eerder wel ontwikkeld tot recreatiegebieden van formaat. Denk in Ommen maar eens aan de Besthmenerberg, de Lindenberg, de omgeving van Laarbrug en ook in de directe omgeving van kamp Junne.

Het gebied in Arriën wordt echter in het rapport kort maar krachtig omschreven als "oud DUW kamp, niet aantrekkelijk" en het heeft daarmee voorgoed afgedaan⁴³.

Weer "bouwland"

Eindelijk in 1969 komt de "normale woonruimte", zoals de burgemeester dat noemde, beschikbaar voor de allerlaatste bewoner van het voormalige kamp. Natuurlijk zijn er nu ook weer genoeg mensen die de laatste planken en balken graag willen gebruiken voor een te bouwen garage of veestalling. Het hout

van de barakken was al sinds de oorlog niet duur, goed bruikbaar en voor eigen gebruik erg geliefd. Er zullen zeker in Ommen ergens nog restanten van het kamp als schuur of af-dakje overgebleven zijn.

De eigenaar van het land waar het laatste restant van de barakken op stond, had ook wel belangstelling voor een barak of een gedeelte daarvan om te gebruiken als veestalling.

Helaas voor hem, maar hij kon het hout niet meer krijgen, of kopen. Alles wat er nog stond was al toegezegd, of verkocht aan particulieren en verenigingen. Het was natuurlijk niet de bedoeling van de gemeente, maar na de afbraak bleef de eigenaar wel zitten met de resten van funderingen, leidingen en andere achtergelaten rommel op en in zijn terrein.

De verhuurder verwees daarop een beetje geprikkeld (geen veestalling, dan ook geen rommel!) naar het contract, waar precies in stond dat de huurder het terrein "ten genoegen van de verhuurder", dus schoon, op moest leveren. Bovendien verzocht hij de gemeente om ook de huur, minimaal tot die datum dat het schoon opgeleverd was, te betalen.

De tijdsduur van tien jaar, genoemd als termijn uit het eerste huurcontract, dat het kamp zou bestaan was uiteindelijk veel en veel meer geworden.

Het werd bijna drie keer deze termijn, dat het kamp in Arriën gestaan had, meer dan 29 jaar! Begonnen als werkkamp, al heel snel verwor-den tot een dwangarbeiderskamp, toen een opvangcentrum voor oorlogsevacués en het laatste en langste als noodoplossing voor veel woningzoekenden uit de gemeente Ommen. De schone oplevering van het terrein waar het "Rijkswerkkamp Arriën" op gestaan had, gebeurt dan, heel wat jaartjes later, niet in juli 1950, maar eindelijk in augustus 1969.

En het werd schoon opgeleverd. Als je nu kijkt, dan zijn de woorden van de dichter: "Men kent zelfs haar plaats niet meer" hierop zeker van toepassing⁴⁴.

¹ Koenen handwoordenboek der Nederlandse taal

² Vorderingsbesluit Woonruimtetwet 1947

³ Loo, L. Frank 1987 "Den armen gegeven" Meppel Boom

⁴ P. de Rooy "Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940" van Gennep 1970 blz.48

⁵ P. de Rooy "Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940" van Gennep 1970 blz.162

⁶ P. de Rooy "Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940" van Gennep 1970 blz.222

⁷ H. F. J. M. van den Eerenbeemt. "De huisvesting van arbeiders rond het midden van de negentiende eeuw." Leiden 1957

⁸ Peters W. Crisis in economie en politiek. Internet

⁹ Groenman Dr. Schreuder H. Sociografieën van een plattelandsgemeente 6de deel Ommen

¹⁰ Excursie gids voor de Noordoostpolder 1948 Internet.

¹¹ P. de Rooy "Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940" van Gennep 1970 blz.84

¹² Intermediair 6 februari 1987

¹³ Kroniek van onze eeuw 1930-1939 Kosmos uitgevers

¹⁴ Stappenbelt W. "Ommen onder kroon en kruis" deel 1 blz.152

¹⁵ Archief Ommen dos. werkverschaffing no. 2960 Een van de vele die door de gemeentelijke archiefdienst welwillend ter inzage zijn gegeven.

¹⁶ Van D.H.W.Sturris, Balkersweg 19 Ommen kreeg ik ook veel andere gegevens over kamp Alteveer

¹⁷ Verteld door Henk Langezaal, Vilsterseweg 1; voormalige beheerder /eigenaar camping Uniek.

¹⁸ Extra bijlage "Heropgevoed" van Vrij Nederland 9 februari 1985

¹⁹ P. de Rooy Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940 van Gennep 1970 blz.56-57

²⁰ Ook kreeg ik van Henk Jansen, nu woonachtig in Elim, kopieën van de huurcontracten van "Kamp Arriën" en hij vertelde mij wat hij zich nog kon herinneren van het kamp.

²¹ Extra bijlage "Heropgevoed" van Vrij Nederland 9 februari 1985

²² Van Jan Reinders Dorpstraat 43 Kloosterhaar kreeg ik foto's van kamp Kloosterhaar, Balderhaar en inlichtingen over deze kampen.

²³ D.J.Dunnwind, Gasthuisstraat 42 heeft mij verteld hoe en wanneer kamp Arriën gebouwd is, hij heeft ongeveer 1½ jaar bij de aannemer Markvoort Roelofs en Haase gewerkt.

²⁴ Dick Houwaart 1983 "Westerbork, het begon in 1933" Den Haag Omniboek

²⁵ Op 27 november toen timmerman Derk Jan Dunnwind hier werkte, werd zijn oudste dochter geboren

²⁶ Jan Koggel, Brinkweg 2 Arriën wist dit zo precies, omdat op deze datum zijn vader jarig was, hij vertelde mij ook verschillende andere wetenswaardigheden.

²⁷ Dit is door twee van hen aan mij (Luuk Vogelzang) verteld.

²⁸ P. de Rooy "Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940" van Gennep 1970 blz.52

²⁹ Tekening is een onderdeel van een grote overzichtstekening van W. Reinders, Dorpstraat 82 Kloosterhaar die het vergelijkbare kamp in Kloosterhaar vanuit verschillende gezichtspunten schitterend vastgelegd heeft. Gezien in de Historiekamer van Hardenberg. Ook de tekening op blz. 14 is er een onderdeel van.

³⁰ Arend Jan Dankelman, Brinkweg 1 Arriën die mij ook verschillende andere wetenswaardigheden vertelde.

³¹ Via Jan Kortman, Nering Bögelstraat 50 gekregen van zijn zoon Hans Visser, de (oud) klokkenluiders en stadsomroeper van Ommen.

³² E. Wolbink "De marechaussee te Hardenberg" artikel in " Rondom den Herdenbergh" tijdschrift van de Historische Vereniging Hardenberg en Omgeving, nummer 17-3 2000

³³ Stappenbelt W. "Ommen onder kroon en Kruis" deel 1 blz 321

³⁴ Brieven van Flip Slier uit werkkamp Molengoot. "Tot ziens in vrij Mokum" (april 1942 - oktober 1942) Uitgeverij Minerva Oudewater 1999

³⁵ O.a. De Gelderlander 6 februari 1998

³⁶ Stappenbelt W. "Ommen onder kroon en kruis" deel 2 blz.13

³⁷ Cees J. van Veen was toen hij in "kamp Arriën" kwam in mei 1943 elf jaar, woonde op woning nummer 6, nu in Wassenaar.

³⁸ Stappenbelt W. "Ommen onder kroon en kruis" deel 2 blz.232

³⁹ In mei 1946 is het broertje van Telma Mus geboren, toen woonden ze er nog. (nu Wolphaartsdijk Zeeland)

⁴⁰ P. de Rooy "Werklozenzorg en Werklozenbestrijding 1917-1940" van Gennep 1970 blz.180

⁴¹ De Darde Klokke nummer 115

⁴² Zie ook in dit nummer "Van dik hout zaagt men planken"

⁴³ Ommen nu en morgen, 1965, Economisch Technisch Instituut Overijssel

⁴⁴ Psalm 103 vers 8 Oude berijming.

Gerrit Volkerink
Het borgerschap vroeger.

Om in vroegere tijden in de stad Ommen te mogen wonen moest men aan een aantal eisen voldoen. Deze werden vermeld in het z.g. keurboek. Het keurboek of boek der stads willekeuren werd omstreeks 1450 aangelegd en wel, zoals een schrijver nog in 1924 opmerkte:

“... met eene verbazende netheid, zoodat hetzelfde nu nog (1924) als een aanmerkwingswaardig gedenkstuk uit die tijden moet worden beschouwd, zijnde zeer zindelijk op francijn geschreven en in een stevigen band vervat.”

Vermoedelijk bestond er voordien ook al een dergelijk “Wilkoerboek”. Voor in het boek is de stadswillekeur (tegenwoordig heet dit verordening)opgenomen. De willekeur werd in 1451 vastgesteld en bevat 127 bepalingen waaraan de inwoners van Ommen hadden te voldoen. Bij elk voorschrift werd tevens de boete vermeld die men bij overtreding verschuldigd was. Verder vindt men in het boek onder andere nog allerlei bepalingen van latere jaren en een register van hen, die het burgerrecht hebben verkregen tussen 1550 en 1818.

Een voorbeeld van een inschrijving is:

“1748 den 31 Meert heeft Gerrit Hagedoorn en desselfs Huisvrouw Jennegien Lucassen voor haer beijde, hebbende en nog te krijgen kinderen de Burgerschap gewonnen voor 30 goidguldens, een ton witbier, een kan brandewijn, 20 Eyken potten, een Leren Emmer en des Secretaris en Dienaers geregtheid”.

Het wonen tussen de muren van de stad bood aan de inwoners een zekere beveiliging tegen de gevaren van het platteland, maar tegenover die voordelen werden ook bepaalde eisen gesteld waaraan men moest voldoen teneinde “borger” van Ommen te kunnen worden. Men moest gehoorzaam zijn aan de verordeningen of reglementen waarbij het leven binnen de muren in geordende banen werden geleid. Wilde iemand het borgerschap winnen, dan moest hij een verzoek indienen bij de Magistraat. Deze Magistraat bestond in die tijd uit schepenen en raden. Werd het goedgevonden hem als borger aan te nemen dan moest de aanvrager daarvoor een recht betalen, gedeeltelijk in natura en gedeeltelijk in geld, alsmede een vergoeding voor de secretaris en de

Tot ver in de 18e eeuw woonden de notabelen van de stad en de gegoede middenstand in de Brugstraat. Deze foto dateert uit een latere, meer democratische tijd. De Brugstraat in 1920. De notabelen waren toen al lang uit de binnenstad verdwenen.

De Bouwstraat, het Bouweind, de Schurinkstraat daarentegen waren lange tijd het terrein van de landbouwers. Dit is het huis van J. Schuttert op de hoek van de Dr. A.C. van Raaltestraat en Gasthuisstraat, ca. 1920. Later woonde daar nog de familie van der Hoek. Dina Poortier had hier jarenlang haar manufacturenzaak "De Arriërpoort".

stadsdienaar en hij of zij moest tevens de borgereedaflleggen. Deze eed om tot wettig inwoner van Ommen te worden aangenomen luidde:

"Yc zwere datyc der stat wilker sal helpen holden, soe wat voer ingheset is ende men nog in sal, nae miner macht, ende der stat beste te doen. Dat my God soe helpen ende al zyne hilgen."

De borger van Ommen had verder de verplichtingen tot stadswerken, waarnemen van de plichten als nachtwacht, vuurwacht e.d., alles vastgelegd in de Stadswillekeur. Naast de bescherming die de borger ondervond, had deze echter ook de voordelen dat hij handel mocht drijven binnen de stad, vee op stadsgronden, de Mars en de stadswede mocht laten grazen en daarop turf en hondebrand mocht steken.

In de hierboven beschreven periode moet Ommen er ongeveer als volgt hebben uitgezien. De typisch ronde vorm van de "binnenstad" is ommanteld geweest en de muur of wal zal hebben gestaan langs de Noordzijde van de markt, de Bermerstraat, de Gasthuisstraat, Achter de geuren, (nu Tuinstraat) de Walstraat en de Burggraven. Toegang tot de stad ging via een 3-tal poorten te weten de

Brugge- of Vechtpoort, staande aan het eind van de Brugstraat, de Varsenerpoort aan het begin van de Varsenerstraat, van waaruit men naar de buurtschap Varsen ging en op het Bouweind de Arriërpoort, deze gaf toegang vanuit de buurtschap Arriën

Voor zonsondergang luiden men de klokken, het z.g. Maria-kleppen, als teken dat de poorten werden gesloten. De burgers die zich buiten de wallen bevonden werden op deze manier gewaarschuwd dat het tijd was om binnen te komen, terwijl de buitenmensen, die nog in de stad waren moesten voortmaken om niet voor een gesloten poort te komen staan. Het luiden van de klokken om negen uur s'avonds zoals dit momenteel nog gebeurt, vindt in het bovenstaande zijn oorsprong. Dit is heden ten dage het enige hoorbare wat nog is overgebleven uit de periode van het burgerschap vroeger.

* Bron: de geschiedenis van Ommen door G. Steen en W. Veld

Beschrijving van Ommen door C.E. W.Nering Bôgel.

Jennie Baarslag en Gerri Timmerman
Ik kan't nog wè dreum'n.

De Hongerige Wolf, een oude herberg

Aan de (grint)weg van Ommen naar Hardenberg ligt al sinds mensenheugenis de herberg "De Hongerige Wolf". Over de geschiedenis en naamgeving van deze herberg is in het verleden al veel geschreven. Maar wie waren de bewoners van "De Wolf", zoals de herberg in de volksmond meestal genoemd werd?

Uit een originele akte, opgemaakt en getekend op 20 augustus 1879, blijkt dat door Willem Abraham van Laer te Zwolle het boeren erf "De Hongerige Wolf" genaamd, wordt verhuurd aan de wed. J. Kamphuis of haar rechtverkrijgenden. Dit zijn de voorouders van de fam. Paarhuis, die later verhuisden naar een boerderij schuin tegenover "De Wolf". Hier woont deze familie nog steeds. Ook zijn uit deze periode nog nota's van drank aankopen bewaard gebleven (zie afbeelding).

Van de periode 1885 tot 1900 is slechts bekend dat er een familie Gerritsen of Geerts woonde. Willem Stoevelaar pacht de herberg met grond per 22 februari 1900 en gaat er wonen met zijn vrouw, Hendrikje Scholten en zijn, dan nog, ongetrouwde zonen Hendrik Jan en Egbert.

Hendrik Jan trouwt op 11 april 1901 en vertrekt naar elders. Hij komt in 1902 nog even terug op de Wolf maar verhuist in 1904 naar het Zwarte Pad. Egbert trouwt op 29 april 1910 met Aaltje Meulman. Zij blijven met hun

(schoon)ouders op de Wolf wonen en krijgen er 6 kinderen, 2 zonen en 4 dochters waarvan er 2 nog in leven zijn, onze moeders, de zussen Zwaantje en Gerdien.

Op familiebijeenkomsten werd vaak gesproken over "De Wolf" en over de dingen die ze daar beleefd hadden. Toen we hun vroegen hoe het leven en wonen op de Wolf nou eigenlijk verliep en of ze nog iets wisten over de indeling van de gebouwen antwoordde Gerdien: "Ik kan 't nog wè dreum'n." Elkaar aanvullend, volgde een enthousiast gesprek met de twee dames, resp. 88 en 86 jaar oud.

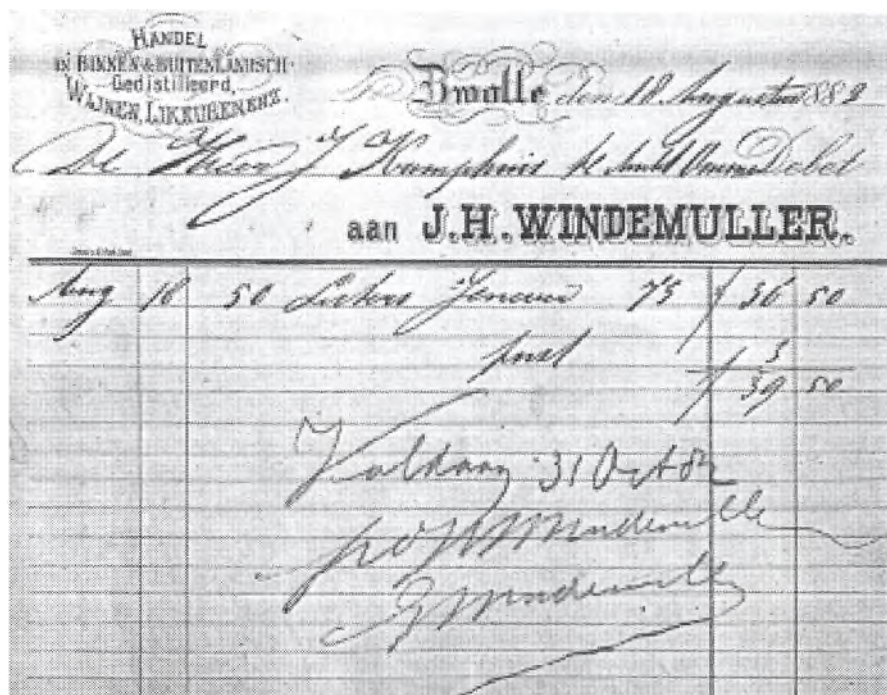
Een piepende geldlade

Als je vanaf Hardenberg kwam, had je eerst de "deurrit". Dat was een schuur met aan beide kanten grote deuren, zodat je er echt met paard en wagen doorheen kon rijden. Vanuit deze schuur, met paardenstallen en een waag, kwam je in een gang. Daar was de W.C. en een deur waardoor je in de gelagkamer kwam. De gelagkamer was redelijk groot, waarschijnlijk wel 6 of 7 bij 10 meter. In het midden stond een lange groene tafel, waaraan je toch wel met ongeveer 20 man kon zitten. Achterin werden fietsen gestald

Aan de voorkant, onder de ramen, stonden nog een paar kleinere tafels met stoelen. Aan de andere kant, tegen de deel aan, waren 3 bedsteden op rij en een drankkamertje achterin, ook zo groot als een bedstee. Hierin bewaarden we de drank, het bier en de wijn en zo.

Voor in de gelagkamer stond een vierkante tafel. Daar was ook, schuin in de hoek, de tapkast. De gelagkamer werd verwarmd door een open vuur onder een hoge schouw en een mooi vuurhekje ervoor. Op de schouw stonden rode, blauwe en paarse borden. Daar zijn er nog een keer wat van gestolen. In de winter stond er ook nog een hoge kachel. Op de vloer lagen rode en blauwe tegels. Die moesten we wekelijks schrobben. Dat was een heel werk, maar dweilen was niet veel gedaan; dan waren ze niet schoon. De mensen liepen door de keuken of door de deurrit naar binnen. Ze hielden gewoon de klompen aan. Ook de kooplui die biggen kwamen wegen. Omdat je allerlei soort mensen over de vloer kreeg voor een kop koffie of een borrel, beleefden we ook nog wel eens wat.

In 1882: 50 liter jenever voor nog geen F 40,- voor de weduwe J. Kamphuis

Zoals die keer op een maandagmiddag. We zaten in de keuken aan het eten toen er iemand binnenkwam die met kleren ventte. Hij bestelde koffie en zei: *"Mag ik hier een poosje blijven zitten, want zo onder etenstijd kan ik moeilijk bij de mensen binnenkomen"*. Dat was natuurlijk prima. De koopman zat dus in de gelagkamer aan de koffie en wij in de keuken, die aan de gelagkamer grensde, aan het eten. Op een gegeven moment (we waren net aan het danken) hoorden we "piéééé..p". Wat was het geval? In de lade van de tapkast bewaarden we het geld. Die lade moest je optillen als je hem opentrok, anders piepte hij. De koopman wist dit natuurlijk niet en verraadde zichzelf lelijk. We keken elkaar aan maar mochten er van onze va niks van zeggen. De koopman kwam later wel weer, maar heeft nooit meer aan het laatje gezeten.

Bats en Jan van de Pulle

Als er bijzondere markten in Ommen waren, zoals de Bissing en markten voor schapen en paarden, kwamen er veel kooplui vanuit Coevorden en Hardenberg. 's Morgens vóór 6 uur werden de beesten al opgedreven richting Ommen. De schapen liepen onder de kastanjeboom en de mensen dronken even een kopje koffie. Wij sliepen in de bedsteden in de gelagkamer. Op zulke dagen moesten we er vroeg uit want vóór zes uur moest alles klaar zijn. Dat was eigenlijk elke morgen zo. Na het eten moesten direct de bedden opgemaakt worden zodat alles netjes was als er mensen kwamen. Die kwamen op elk uur van de dag. Vaste openingstijden kenden we toen nog niet. Op de terugweg gingen de veedrijvers soms met iemand mee op de wagen of konden ze meerijden in een vrachtwagen, bijvoorbeeld met Bats van de Pulle. Ze kwamen dan nog wel eens een borreltje halen. Grôva Meulman woonde toen nog bij ons. Die was nogal nieuwsgierig. Hij zei op een keer tegen één van die handelaars: *"Now, he'j goed ehandeld?"* *"Joa kiek mar iens achter in de waag'n. 'k Heb nog een paar schoap'n ekoch"*. Grôva klonk het trapje op en keek een vrouw recht in de ogen. Hij rolde bijna van de wagen van schrik. Wat was het geval, die vrouw woonde in Ommen en had familie in Hardenberg. Ze liep slecht maar kon op deze manier toch naar haar familie toe.

In die tijd golden brandewijn en jenever ook nog wel eens als een goed medicijn voor allerlei kwalen en pijntjes. Vooral mensen die graag een borrel lustten, geloofden daarin. Zoals die man uit Ommen die bij ons in de buurt turf kwam halen. Hij dronk nogal veel

De zusters (en moeders van de auteurs) Zwaantje en Gerdien Stoevelaar.

en kwam ook bij ons een borrel halen. *"Jaa", vertelde hij, "laatst was 't er iene dèn zée teeg'n mi'j: "Weej wat goed is veur zweervoete? De voete wass'n met 'n borrel". "Now, det kan bes woar wè'n, mar ik geleuve, ai ze opdrinkt dèt ze dan nog vólle better helpt"*. En Jan van de Pulle kwam een keer binnen en zei tegen moe: *"k Heb toch zukke machtige zère koez'n. Doet mi'j iens een scharp'n beer'nburg."* Moe gaf hem er één zo van de kruiden. Nou, die was niet te z....., zo bitter. De week daarop kwam hij weer. Hij zei: *"Geef mi'j mar een beer'nburg... mar ik heb now gien zère koez'n"*. Moe maakte de berenburg namelijk zelf: een zakje kruiden en daar jenever op. Dat moest een poosje staan om te trekken. Daarna deed je het over in andere flessen en schonk je er drank bij op.

De Hongerige Wolf, toen nog gelegen aan de "grintweg".

Belevenissen in het gelag

Soms ontstonden er rare situaties omdat we in de bedsteden in de gelagkamer sliepen. Zo ook een keer met een groep mensen uit Hardenberg. Als er in Hardenberg feest was, gingen de Hardenbergers bij ons in de buurt dennengroen halen om de straten te versieren. Op de heenweg schreeuwden ze dan al: "*Stoevelaar, ie munn'n niet noar bedde goan. Wi'j komt straks nog an*". Op een avond, tamelijk laat, want wij lagen al in bed met onze kleren netjes op een stoel ervoor, stopte er een auto. Ja hoor, het was een groep Hardenbergers.

We hoorden iemand zeggen: "*Stoevelaar, wi'j wilt graag bier*". "*Now, komt d'r mar in*".

Aaltje Stoevelaar-Meulman bij de haard in de gelagkamer

Wij graaiden onze kleren van de stoel en trokken alles razendsnel de bedstee in. 't Waren allemaal bekenden en we wilden niet dat die zagen dat wij daar in de bedstee lagen.

Een andere keer toen er ook feest was in Hardenberg, was ik (Zwaantje) alleen thuis. Er kwam iemand die bestelde koffie met een boterham en ook nog een pakje sigaretten. Toen hij wilde afrekenen zei hij: "*Kum je f.100,— wisselen?*" Ik haalde het wisselgeld op, maar hield het wel in m'n handen. Hij zocht en zocht en zei toen: "*Ik heb het niet eens bij me maar ik ben in de kost bij Karel Gerrits, ik kom het morgen wel brengen*". Even later komt één van de magies Schottert een ketel terugbrengen die ze geleend hadden. Maar ze kon niet blijven want ze hadden volk in 't café zitten. Wat was het geval: het was dezelfde man en ook bij Schottert had hij zogenaamd z'n geld niet bij zich, zo hoorden we later. Maar naar 't geld konden we fluiten. Een kopje koffie kostte in die tijd f. 0,10, een flesje bier f. 0,25 en een borrel f. 0,15. Hoeveel een boterham kostte, weet ik niet meer.

Er waren vaste dagen dat er veel mensen kwamen, zoals op de maandagavond. Dan brachten de mensen uit de buurt de eieren bij ons. Die moesten wij in kisten tellen. Op dinsdagmorgen kwam Baarslag uit Hardenberg ze ophalen. Die verkocht ze in Ommen. 's Middags kwam hij weer aan om het geld te brengen. Als de mensen op dinsdagavond de eiermanden ophaalden, kregen ze het geld meteen mee.

Beschrijving van keuken en slaapkamers

Zoals we al vertelden, grensde de gelagkamer aan de keuken. In de keuken hadden we wit geverfde planken op de vloer, maar ± 1 meter breed lagen er klinkers vanaf de bovendeur naar de middendeur, zo voor het kabinet van moe langs. Als de coöperatie kwam met meel voor het vee dan gingen de voordeur en de middendeur open en ging alles door de keuken naar de deel. In de keuken was ook een open vuur. Later kregen we een fornuis. De wanden in de gelagkamer werden gewit, maar in de keuken plakten we papier. Er zaten 2 bedsteden in.

Voor de ramen hingen lange katoenen gordijnen met franje. 's Avonds deden we de luiken ervoor. Die zaten aan de binnenkant. Je deed ze dicht met een grote pen zodat niemand ze van buitenaf open kon krijgen. (Inbraakpreventie anno 1920: piepende laatjes en luiken aan de binnenkant!)

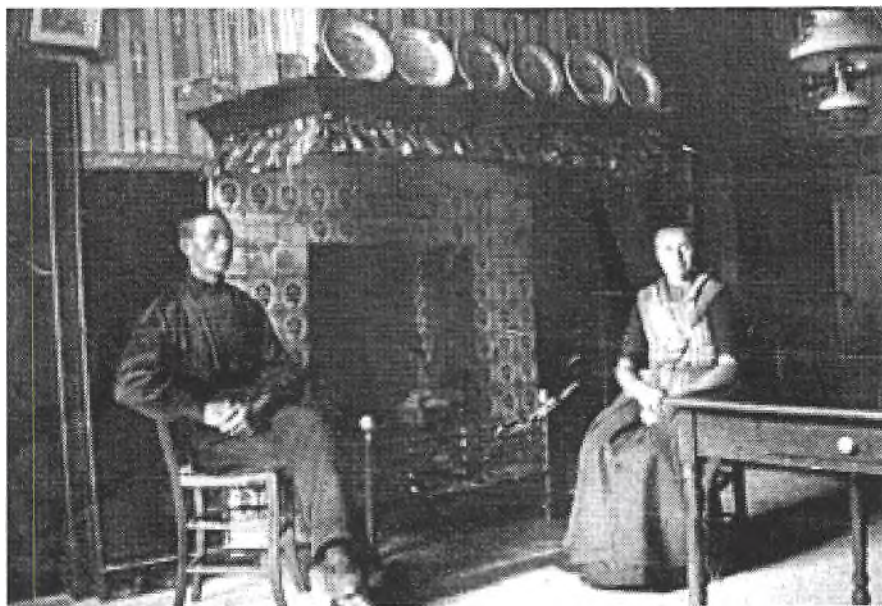
Vanuit de keuken kwam je in een grote slaap-

kamer. Daar stonden 3 ledikanten, een grote kast en nog een klein kastje. Er zat ook een grote schoorsteen in. We noemden het de "Herenkamer". Waarschijnlijk was dit heel vroeger de kamer voor de pachtheer als hij kwam jagen of de pacht ophaalde. Er stonden mooie stoelen met rode bekleding. Daar achter was nog een slaapkamer die ook voor gebruik door de pachtheer bestemd was. Toen wij klein waren sliep daar grôva Meulman. De bedsteden in de gelagkamer zijn later dichtgemaakt.

Vanuit de keuken kwam je ook in een grote gang naar de washoek. Die werd niet alleen gebruikt voor het doen van de was. We bewaarden er ook etenswaren en de kelder zat daar ook. Boter en kaas maakten we niet zelf. De melk ging allemaal naar de fabriek, maar de bussen kreeg je smerig weer. Die moest je dus zelf wassen en flink schuren.

We wisten ons bij een teiltje of bij de pomp. Soms was moe aan 't pannenkoeken bakken en had ze ook één van de kinderen in de teil. Als we met ons eigen gezin waren, zaten we gewoon in de keuken. Bij 't volk in de gelagkamer bleef wel eens iemand zitten praten, maar ze zaten er ook wel alleen. Het was vaak "kunnug en vertrouwd" volk. Er kwamen wel eens zwervers langs maar die sliepen in de doorrit in de paardenstal. 's Avonds bleven wij, als kinderen, dan ook nooit alleen. Dat vonden onze ouders niet vertrouwd.

Af en toe hadden we kostgangers. Jans Kuper

Egbert en Aaltje Stoevelaar bij de haard in de woonkeuken.

is wel een jaar bij ons geweest. Hij werkte als ploegbaas in het Diffelerveld. Hij kwam op maandagmorgen en ging op zaterdagmiddag naar huis. Nadat oonze Willem trouwde kwam er een knecht. Moe had al hulp van een nichtje dat bij ons in huis opgroeide. Toen wij van school kwamen ging zij in Diffelen werken en is in die omgeving, na haar trouwen, ook blijven wonen. Er was werk genoeg voor ons. We moesten overal mee helpen, ook met het werk op de boerderij en met turfsteken. Dat was zwaar werk.

Met de koets naar de kerk

Moe bakte elke dag een stoet'n in de oven van het fornuis. Voor de zondag bakte ze soms een krent'nstoet'n. Voorop de deel was een klein kamertje. Daar stond een trog en alle meel; had je alles bij de hand. De andere boodschappen deden we bij de venters die aan de deur kwamen. We hadden er drie: Lute en Appie Luttekes (die ventte voor Makkinga en dronk elke maandag koffie op 'n Wolf) en er kwam er nog één van Dedemsvaart.

Kaas kregen we niet vaak, alleen met de Bissing en met Sinterklaas. Met de kerstdagen en Oudjaar was er ook vaak iets extra's. Met Oudjaar aten we veel vlees en rijst en krent'n-stoete. Bij de burens kookten ze ook wel pork.

's Zondags gingen we naar de kerk. Niet allemaal, er bleven er altijd 2 thuis. Wij gingen op de fiets, maar moe ging met Kamphuis Diene in de koets. Toen we klein waren mochten we ook mee in de koets. Dan moesten we in de kerk ook naast de buurvrouw zitten. Het paard werd bij Karel Gerrits gestald. Moe kon wel fietsen; ze had een fiets zonder vrijwiel. Als ze op visite ging bij oonze Willem in Lemele, fietste ze wel tegen de berg op, maar bovenaan stapte ze af... Naar beneden ging te hard, dat durfde ze niet.

Moe heeft haar levenlang jak en rok gedragen en de witte muts. Wij droegen jurken, een kleed zeiden we. Zwaantje heeft daarbij nog wel de witte muts op gehad. In de school op Hoogenraven werd 's winters catechisatie gegeven door meester van Alewijk, voor de jongens en meisjes tot 16 jaar. Daarna ging je naar Ommen, naar Ds. Bruins.

Gespinnegies

Als we overdag druk geweest waren, hoefden we 's avonds niet meer te werken. In de zomer zaten we bij mooi weer vaak buiten voor het huis. Op de winteravonden werd er gebreed, vooral sokken. Borduren deden we

ook: grote bijbelse voorstellingen zoals Jacob bij Laban en Eliëzer met Rebecca. Spinnen hebben we niet geleerd. Moe kon het wel. We hadden zelf ook geen schapen, wel koeien, 8 stuks, soms 9. Ze stonden op een rij. Er waren meest 2 paarden. Aan de washoekkant was het kalverhok.

In de winter werd er een koe en een varken geslacht. Koei'ern Jaan was onze vaste slachter en later Schoemaker uit Ommen. Een flinke borrel mocht daarbij niet ontbreken.

In de winter gingen va en moe nog wel eens op visite. Toen wij wat ouder werden, verzochten wij dan ook visite en de jongens uit de buurt, die hoorden daar ook wel van, dus die kwamen uit zichzelf wel. De magies van Schottert kwamen geregeld en de Marsman jongs en Hendek van Boarslag. We gingen ook wel naar Kolkman (Brinkhuis). "Gespinnegies" werden die avonden genoemd. We dansten soms ook op de weg in "n drei". Dat was de bocht in de weg tussen Schuldink en 'n Wolf. Eerst dansten we in een kring en dan in een lange rij.

Als je wilde trouwen, kreeg je een groot gedeelte van de uitzet mee, maar je moest ook wel sparen, hemden maken en zo.

Brulfte neug'n

Met de burens was er veel contact. Albert van de Kreuze spraken we dagelijks. Die zette de melk bij ons aan de weg. Ook met Kamphuis' Diene gingen we veel om. Haar man was jong gestorven en va handelde daarom altijd voor hen. Op dinsdag ging va mee naar de markt met hun koets. Ook bij bruiloften speelden de burens een grote rol. Zij deden alle werk. 's Morgens als het bruidspaar bij elkaar was, dronken we eerst koffie. Toen Zwaantje trouwde zijn we met zijn allen in de bus van Lambers naar Ommen gegaan. Eerst naar het gemeentehuis en daarna naar de kerk. 's Avonds was er feest. Dan werd er veel gedanst op de deel en om het huis. Vóór je trouwde gingen een paar familieleden "Brulfte neug'n". Toen oonze Willem trouwde, moesten Zwaantje en een zus van de bruid, Mina van Veldkaamp, samen op pad. Dat wou je wel want je kwam overal en was overal welkom. Toen Zwaantje trouwde, ging zus Gerdien met een nicht van de bruidegom, Siena uit Varsen, op pad. Mensen aan wie je nu een kaart stuurt, nodigde je toen persoonlijk uit. Je fietste met een roos op zodat iedereen kon zien waarvoor je op pad was. Overal kreeg je koffie of iets anders aangeboden. Als de mannen het moesten doen, kwamen ze soms dronken thuis. Ook bij begrafenissen golden er burenplichten. Ze gingen naar de

Kwitantie uit 1920 voor de betaalde halfjaarlijkse pacht van F125,-

naaste familie om het overlijden "aan te zeggen". En op de dag van de begrafenis waren de burens de belangrijkste helpers.

In de gelagkamer werden ook vergaderingen gehouden. Van de arbeidersklasse bijvoorbeeld en van de C.H.U. Wij hadden Verlof A en B. Dat betekende dat je naast bier en wijn ook sterke drank mocht schenken. Met dronken lui wist moe wel raad. Die kregen van haar stoete met zout. Dat aten ze zo op: ze proefden het niet eens.

Als je het wonen en leven op de Wolf vergelijkt met dat van de burens die alleen een boerderij hadden, was het grootste verschil dat wij veel meer aanloop hadden van allerlei slag mensen.

De familie Cremers

Voor zover wij ons herinneren kunnen, woonden we altijd onder Cremers uit Vilsteren. Daar merkten we niet veel van. Va ging jaarlijks de pacht betalen en Cremers kwam bij ons op jacht. Dat stond in het pachtcontract: de pachtheer had het recht van jacht. Bij ziekte had je er beste lui aan. Zwaantje moest toen ze 19 jaar was, geopereerd worden aan de blindedarm. Gait Stegeman bracht haar weg naar Zwolle. Dokter Pos wilde ook mee, dus was er voor va geen plek in de auto. Die ging met de trein. Bij het R.K. Ziekenhuis "De Weezenlanden" komt hij mevrouw Cremers tegen. "*Stoevelaar, wat is hier te doen?*" vraagt ze. "*Ja, mijn dochter moet geopereerd worden.*" was het antwoord.. "*Zo, zo,*" zegt ze. Een paar dagen later, Dr. Mesdag staat net aan m'n bed, komt mevrouw Cremers binnen. Dr. Mesdag vraagt: "*Zijn dat kennissen van jullie?*"

"*Ja, ze wonen onder ons*" zegt mevrouw Cremers. Diezelfde week kwam ze nog een keer. Maar het vreemde was, we kregen nooit een rekening. Voor we trouwden, zei va: "*Ik wil naar Mesdag, ik wil dat van die operatie afwerken*". Hij naar Mesdag, maar die reageerde niet zo op zijn vraag. Nou zei va: "*Wat kunt u toch nazien in de boeken?*" "*Och,*" zei Mesdag toen, "*laten we het maar laten zitten.*" Maar wij denken dat mevrouw Cremers alles betaald heeft, want Mesdag en de fam. Cremers kenden elkaar. Als er ziekte was, stuurden ze iemand van het personeel met een gebraden, gevulde kip of andere luxe dingen. Mevrouw Cremers was een best mens.

Later heeft de fam. Cremers de boerderij van Gait en Ab van de Kreuze, van Luuks Kat en de Wolf verkocht, maar toen woonden wij er al niet meer.

Kattenkwaad

Tot zover het verhaal van onze moeders. Ze kunnen er nog veel meer over vertellen. Er zijn verhalen genoeg. Over het kattenkwaad dat uitgehaald werd, zoals de p.p.(nachtspiegel) die ergens op een heg te drogen lag en waar een paar jongens met een spijker snel een gaatje in sloegen. Wat er toen 's nachts gebeurde kun je wel raden.

Of het verhaal van de buurman, Kamphuis Bats: Op de Wolf was de dorsmachine gearriveerd. Dus kwamen de burens helpen dersen. Natuurlijk werd er koffie geschonken met brood en een flinke plak koek. Van buiten komend, over de deel, had je net voor de keuken een muurtje waar de mannen hun "pruimpie" op legden. Netjes in volgorde van binnenkomst zodat ze die op de terugweg zo weer konden meenemen. Maar de laatste die binnenkwam, verwisselde snel een paar pruimpjes. Hadden ze nog eens een ander smaakje in de mond zei hij later.

Opgroeien op de Wolf

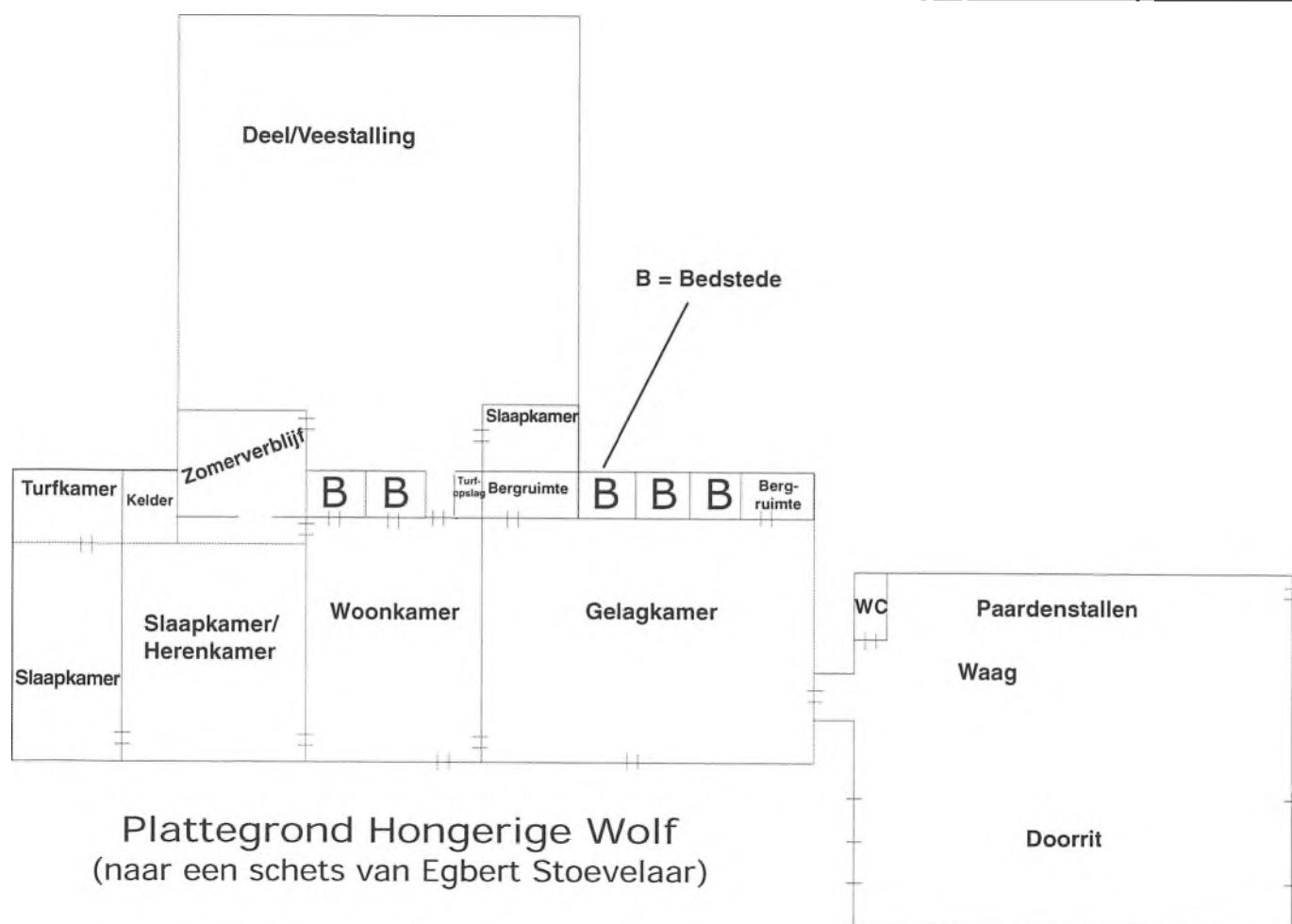
In 1943 trouwt Egbert jr. met Diena Hekman. Zij gaan op de Wolf wonen en daar worden ook hun kinderen geboren, 2 jongens en 2 meisjes. Hoe ervoeren Egbert, Gé en Henk het om op te groeien op de Wolf?

Egbert, als oudste, herinnert zich nog het meeste. Omdat er bij de gemeente en bij de architect geen tekeningen te vinden zijn, heeft hij vanuit zijn herinnering een plattegrond van de Wolf getekend.(zie afbeelding volgende pagina)

De doorrit had ook in onze jonge jaren nog steeds de grote deuren aan weerszijden, vertellen ze. De weg liep er dicht langs. Voor in de doorrit stond de waag met aan de ene kant een bak waarin je de kalveren en varkens kon wegen en aan de andere kant een plaat waar de gewichten op stonden. De boeren uit de omgeving brachten hun kalveren naar de Wolf. Daar werden ze overgeladen. In de doorrit konden zeker 6 tot 8 paarden gestald wor-

Egbert, Gé en Henk Stoevelaar met elkaar aan tafel.

den. Deze ruimte werd echter niet meer gebruikt door de bezoekers van de herberg. Wel kwam er af en toe nog visite met paard en wagen, die dan daar het paard stalde. We vragen ons hardop af waarom er vroeger zo vaak paarden stonden. Hadden de paarden nou de meeste dorst of zouden het de koetsiers zijn geweest?

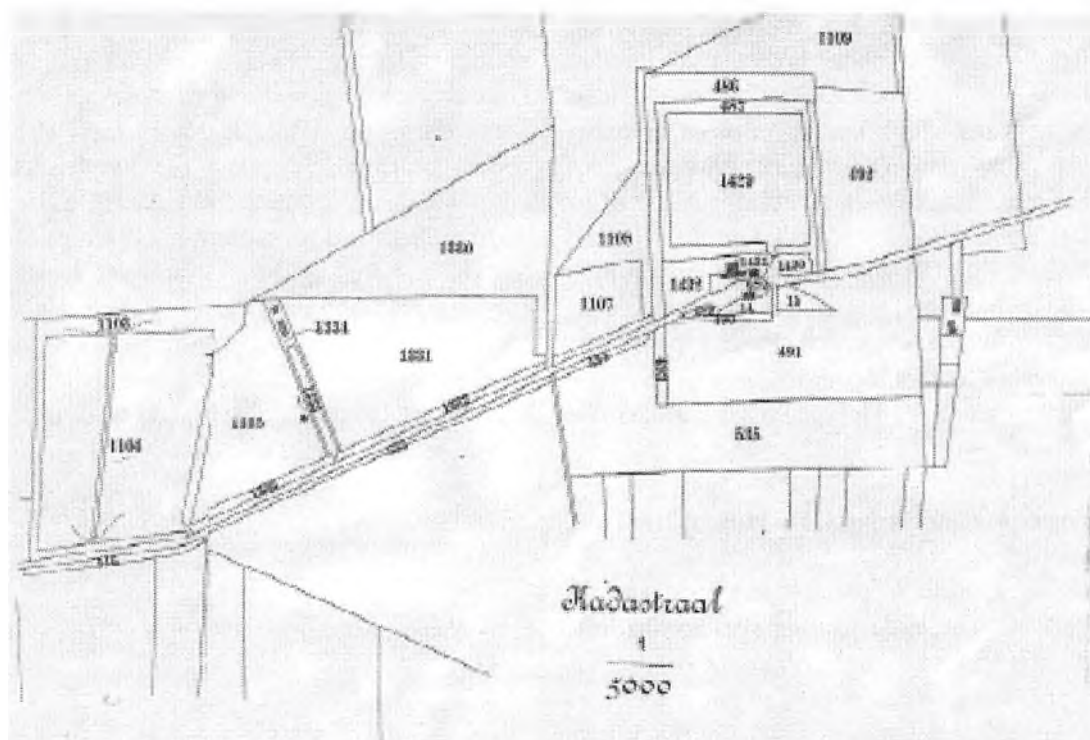
Zoals gezegd, had de doorrit in de naoorlogse jaren niet meer de oorspronkelijke functie maar was ze in gebruik als machineberging voor het landbouwbedrijf. De tractor stond er en later ook de zelfbinder. Er waren ook kalverhokken in gemaakt.

Achter de doorrit was nog een schuur voor opslag van hooi en stro. Daar sliepen ook de landlopers zoals de Keizer en Anneke. Anneke kon niet lopen. De Keizer had haar in de kruiwagen. Soms hadden ze ruzie en dan kiepte hij haar er zo uit. "Ik heb de hele dag al tegen dat varkensgezicht aangekeken," was zijn liefdevolle opmerking. Gait Knol, Vos en Kobus bleven ook wel slapen. Als er eten over was ging dat naar hen toe. 's Morgens kregen ze koffie en een paar boterhammen. De landlopers mochten niet in de gelagkamer komen. Ze aten in de schuur of buiten op het erf.

De gelagkamer is qua inrichting eigenlijk nooit veranderd. De bedsteden waren er wel

maar werden gebruikt als kastruimte. Op de tafel naast de tapkast stond een bak met water waar we de glazen in spoelden. Gé zegt: "Ik kan me nog heel goed het luchtje daarvan herinneren. We verkochten toen ook repen chocolade en flesjes drinken. Op sommige (feest)dagen was het erg druk. Als het met Pinksteren mooi weer was zat het onder de kastanjabomen vol met mensen. Tante Zwaantje en oom Hendrik hielpen ons dan in de bediening". In de winter werden er in de gelagkamer schiet- en sjoelavonden georganiseerd. Ook het Oranjefeest van Hoogenraven werd om de twee jaar bij ons gevierd. Het jaar daarop was het dan bij de fam. Schottert. Er werden allerlei spelletjes gedaan, zoals de stoelendans. De muziek uit Ommen was ook altijd present en met hen voorop dansten we de polonaise. Er waren versierde wagens en heel populair was ook het ringsteken op het paard of met paard en wagen. Wat alles kostte weten we niet meer. Wel dat we voor een tractor inclusief maaibalk en hefinrichting f. 7.400,- betaalden.

Tussen 1952 en 1955 hield het cafégedeelte op te bestaan. De vergunning om sterke drank te mogen schenken, was al eerder verkocht. De herberg was niet de hobby van onze ouders. Zeker niet van moeder. Opa en opoe

hadden daar meer schik van.

In de gelagkamer werd een wand geplaatst. Het voorste gedeelte gebruikten we als keuken en in het andere gedeelte stonden de fietsen en andere spullen. Van de voordeur naar de deel was ook een gang gemaakt, zodat je niet meer door de keuken hoefde. De bedstee in de keuken was er nog steeds maar (later) niet meer in gebruik. Op de geverfde planken vloer kwamen kokosmatten. De herenkamer was de slaapkamer van onze ouders. Ook de kleinste kinderen sliepen daar eerst bij onze ouders op de kamer. De achterste kamer was de slaapkamer van de andere kinderen en het kleine kamertje voor de dienstbode. Soms sliep daar ook één van de meisjes. Voor op de deel was nog een kamertje voor de knecht.

De washoek, ook wel zomerverblijf genoemd, was altijd lekker fris. Vandaar dat we daar in de zomer wel eens zaten. Daar was ook de kelder.

Op de Wolf lag ook altijd een grote zandbult. Dat zand werd 's winters gebruikt als de weg glad was. Voor ons was het een prachtige speelgelegenheid: met de fiets er tegenop en er dan weer vanaf. Er waren ook wel eens oefeningen van de militairen. Alles stond bij ons voor het huis, vertelt Gé. Vliegmachines vlogen heel laag over en er werd geschoten. Dat was heel beangstigend, want we begrepen niet dat het alleen om een oefening ging.

Hooibroei

Het café ging dicht en het landbouwbedrijf breidde zich uit. We hadden een gemengd landbouwbedrijf. We hielden dus niet alleen vee maar hadden ook bouwland. Er werd

graan verbouwd en aardappels maar ook tabak en spurrie. De tabaksbladeren werden aan elkaar geregen en te drogen gehangen. De aardappels gingen naar De Krim, naar de aardappelfabriek. Stegeman uit Ommen kwam met een grote vrachtwagen en die moest dan met de hand worden vol geschept. Het hooi werd allemaal op de zolder gepakt. Eerst boven de veestal en als het daar vol was op de zolder van het voorhuis.

Er kwam een gierkelder en een gierketel die met een pomp werd volgepompt, eerst nog met de hand en later elektrisch. Toen de elektriciteit kwam kregen we een drukketel met een elektrische pomp en ook drinkbakjes voor het vee. Vroeger moest dat uit een put achter het huis worden gehaald. Voor het huis hadden we een pomp.

Voor "n Kaamp", het stuk land waarop nu Résidence "Belmonde" is gevestigd, stonden hooi- en roggemijten. Op een keer moest Henk 's morgens de sik buiten zetten in de buurt van de hooimijt. Daar hoorde hij iets tikken. Hij ging naar binnen en zei: "*t Is net of er iets in het hooi tikt en het rookt ook een beetje*". Onze vader, net aan het ontbijt, gooide het brood van zich af en stormde naar buiten. Wat was er aan de hand: Hooibroei!! Waar het al rookte werd zand tegenaan gegooid zodat het vuur stikte maar binnen in de hooimijt was het hooi later mooi bruin.

Grote veranderingen. De Hongerige Wolf verbrand

De mensen die in de jaren '50 eigenaar van de Wolf waren, deden niet veel aan het onderhoud. Het meeste moest door de pachter worden betaald en gedaan. Toen er tot overmaat van ramp een soort mijt door het hele huis kwam, die niet doeltreffend kon worden bestreden, werd "De Hongerige Wolf" onbewoonbaar verklaard. We gingen in een noodwoning wonen. "De keet", noemden we die. In beschikbare woonruimte gingen we er een eind op achteruit. Uiteindelijk is de Wolf, met de bij ons in gebruik zijnde grond, na heel veel gepraat door onze ouders gekocht.

Opa en opoe hebben, na het overlijden van oom Gerrit (hun schoonzoon), een aantal jaren bij tante Gerdien op Witharen gewoond. In 1957 kwamen ze terug naar De Wolf. Voor hen kwam er ook een houten huisje, haaks op het onze. We gingen er 's avonds graag even naar toe. Opa hield van mensen om zich heen en van gezelligheid. Hij had veel humor maar ook een brede belangstelling. De krant las hij van voor tot achter. Hij was daardoor goed op de hoogte van "de toestand in de wereld", zoals zijn favoriete programma van Hiltermann toen heette. Politiek had zijn grote interesse. Tot zijn 18^e jaar ging hij 's avonds naar meester Koldewei. Hij woonde toen nog tegenover de school in Hoogenraven. Door die jarenlange lessen van "de meester" was hij, voor die tijd, redelijk goed ontwikkeld en kon hij ook goed schrijven.

Opa en opoe hadden ook veel belangstelling voor de kleinkinderen. Hij, in de grote rieten armstoel en zij, aan de andere kant van de tafel, in een kleine rieten stoel, luisterden graag naar hun verhalen. Als er kattenkwaad was uitgehaald, werd het niet doorgeklikt en ook niet het tijdstip waarop de jongelui in het weekend thuis kwamen. Opoe sliep licht en hoorde alles, maar zei alleen maar tegen de persoon in kwestie: "*Dat had wel een beetje eerder gekund, dunkt me*".

In 1963 is er aan de overkant van de weg een nieuwe boerderij gebouwd en werden de gebouwen met de grond aan de oostkant verkocht aan de fam. Pool. De doorrit werd wegrestaurant. De hele voorkant werd verbouwd en diende als restaurant en keuken. De deel werd omgetoverd tot grote zaal voor bruiloften en partijen. Een grote brand verwoestte in 1976 alle gebouwen, waardoor er een einde kwam aan de Hongerige Wolf zoals die jarenlang bij velen in de wijde omgeving bekend was. Kijkend naar die brand was de reactie van onze vader "*Now kump d'r onverwacht nog een ongelukkig ende an den mooi'n Wolf.*"

Werkgroep Genealogie

Op zoek naar de “paalburgers”.

Bij het thema “Wonen” heeft de werkgroep Genealogie zich gebogen over enkele, oude Ommer families, die waarschijnlijk als “Paalburger” kunnen worden aangeduid.

Wat zijn Paalburgers eigenlijk? Over de betekenis en de waarde van een Paalburger te zijn bestaat geen eensluidende mening. Enerzijds wordt gezegd, dat Paalburgers in Ommen bestonden uit een groep van ongeveer 20 families, die van geslacht op geslacht in Ommen, binnen de stadsmuren, woonden. Anderzijds is er een tegenovergestelde opvatting dat Paalburgers degenen waren, die buiten de stadsmuren woonden. De laatstgenoemden zouden minder rechten hebben, of tegen betaling van een bepaald jaargeld rechten kunnen verkrijgen. Jannes de Lange uit Wirdum heeft ons met het verstrekken van deze informatie een welkome dienst bewezen, waarvoor dank!

Om van oude Ommer families een stamreeks op te zetten, is het burgerboek geraadpleegd. Er zijn willekeurige namen genomen, waarvan, voor zover ons bekend is, geen stamreeks is opgezet.

Bosscher, Brinkhuis, Kothuis, Woertink: bekende familienamen; hiervan is een stamreeks opgezet. Bij het vorderen van de werkzaamheden bleken sommige families ook onderling met elkaar verwant te zijn. Er is uitgebreid en nauwgezet gespeurd in de archieven. De mogelijkheid is echter aanwezig, dat er, buiten ons weten, niet geheel correcte informatie is vermeld. Zo kunnen er b.v. in een gezin kinderen zijn geweest, die (nog) niet door ons gevonden zijn. Wij vragen hiervoor wel uw begrip. Wilt u ons op de hoogte brengen van eventueel nieuwe feiten?

Details over sommige families kunnen aanwezig zijn bij de H.K.O. In verband met de privacy van nog in leven zijnde personen, lopen de stamreeksen tot 1900.

Stamreeks van Roelof BOSSCHER

Generatie I

1. **Roelof BOSSCHER**, arbeider, landbouwer, geboren op 26-02-1860 te Stad Ommen, overleden voor 1925.
Gehuwd (1) op 25-11-1886 te Stad Ommen met **Gerritdina POORTIER**, geboren op 14-07-1864 te Stad Ommen, overleden op 25-08-1911 te Stad Ommen, huisnr 28, dochter van **Gerrit Jan POORTIER** en **Hendrika SCHUTTE**.
Gehuwd (2) op 25-04-1913 te Stad Ommen met **Hendrikje WEELINK**, weduwe van Jan Makkinga, wonende in 1925 in een gedeelte van huis Bouwstraat 25, geboren 1861 te Ambt Ommen, overleden na 1925, dochter van **Gerrit Jan WEELINK** en **Margje HERBERS**.
Uit het eerste huwelijk:
 1. **Hendrika**, geboren 1888 te Stad Ommen.
Gehuwd op 03-07-1913 te Stad Ommen met **Dirk Jan DIJKSLAG**, koetsier, geboren 1887/1888 te Wijhe, zoon van **Sander DIJKSLAG** en **Jansje HUISMAN**.
 2. **Gerridina**, geboren op 14-07-1894 te Stad Ommen.
 3. **Jan**, geboren op 01-05-1896 te Stad Ommen, overleden 1897 te Stad Ommen? Akte 3.
 4. **Jansje**, geboren op 04-02-1899 te Stad Ommen.
 5. **Jan**, geboren op 09-02-1901 te Stad Ommen.

Generatie II

- 2 **Jan BOSSCHER**, in 1853 arbeider in 1860 landbouwer, geboren op 25-08-1819 te Stad Ommen, overleden op 14-03-1884 te Stad Ommen, huis nr. 114. Gehuwd op 09-05-1845 te Stad Ommen met
- 3 **Maria POORTMAN**, geboren op 01-07-1822 te Ambt Ommen, overleden op 02-08-1892 te Stad Ommen, huis nr. 166, dochter van **Jan POORTMAN** en **Jennigje HENDRIKS**.

Gehuwd (1) op 09-05-1845 te Stad Ommen met **Jan BOSSCHER**, (zie 2).
 Gehuwd (2) op 28-02-1890 te Stad Ommen met **Gerrit Jan KELDER**, weduwnaar van Roelofje Westerhof, geboren 1823 te Stad Ommen, overleden na 1892, zoon van **Jan KELDER** en **Hendrika de BLAAUW**.

Uit het eerste huwelijk:

1. **Hendrik Jan**, geboren op 21-08-1846 te Stad Ommen, overleden op 06-11-1871 te Stad Ommen, huis nr. 109.
2. **Jennigje**, geboren op 08-04-1848 te Stad Ommen.
3. **Jennigje**, geboren op 31-08-1849 te Stad Ommen.
4. **Hendrikje**, geboren op 28-12-1853 te Stad Ommen, overleden op 04-07-1885 te Stad Ommen, huis nr. 318.

Gehuwd op 16-10-1878 te Stad Ommen met **Jan MIDDENDORP**, s chippersknecht, schipper, wonende 1878 Walstraat 4, geboren op 10-02-1853 te Ambt Ommen, overleden na 1885, zoon van **Albertus MIDDEN DORP** en **Jennigje ROEKMAN**, woont 1877 in Walstraat 4.

5. **Gerridina Johanna**, geboren op 11-02-1857 te Stad Ommen.
6. **Roelof**, geboren op 26-02-1860 te Stad Ommen (zie 1).
7. **Jan**, woont 1888 Burggraven, Snaksenhuis (Foekerthuis), geboren

Het Foekerthuis aan de Burggraven, vanaf 1888 lange tijd woonplaats van Jan Bosscher en zijn familie.

op 15-10-1863 te Stad Ommen, overleden na 1916.

Gehuwd (1) op 15-08-1888 te Stad Ommen met **Hendrikje LAMMERINK**, geboren 1844 te Stad Ommen, overleden 1900 of 1914 te Stad Ommen.

Gehuwd (2) op 06-04-1916 te Stad Ommen met **Jantiena Johanna Fennechiena WESTER**, geboren 1877/1878 te Nieuweschans, dochter van **Gesinus WESTER** en **Catharina Eugelina KRAAK**.

Generatie III

- 4 **Hendrik Jan BOSSCHER**, in 1826 arbeider en in 1832 landbouwer, geboren op 05-07-1794 te Stad Ommen, overleden op 04-09-1855 te Stad Ommen. Op 5-2-1852 verklaart Hendrik Jan Bosscher, van beroep landbouwer, wonende te Stad Ommen; dat zijne bij hem inwonende nicht Gerritdina Bosscher, zonder beroep, ongehuwd, is bevallen van een kind van het mannlijk geslacht genaamd Roelof. Gehuwd ca 1819 met

- 5 **Hendrikje BOUKES**, geboren 1795-1796 te Rolde, overleden op 06-12-1863 te Stad Ommen.

Uit dit huwelijk:

1. **Jan**, geboren op 25-08-1819 te Stad Ommen (zie 2).

2. **Gerridina**, waschvrouw, in 1844 dienstmeid, geboren op 17-09-1822 te Stad Ommen, overleden op 20-12-1878 te Stad Ommen.
Gehuwd op 21-11-1844 te Stad Ommen met **Jan KOTHUIS**, wever, met selaar, hij woont in 1850 op Vrijthof 10 en in 1865 Walstraat 2, geboren op 22-09-1821 te Stad Ommen, overleden op 01-08-1907 te Stad Ommen, zoon van **Mannes KOTHUIS**, daghuurder, in 1821 arbeider, in 1843 nachtwacht; en **Hendrika Jansen BOERS/PLAGGENMARS**.
3. **Hendrik**, geboren op 25-11-1824 te Stad Ommen, overleden op 22-12-1824 te Stad Ommen, achterhoek nr. 53.
4. **Louisa**, geboren op 07-01-1826 te Stad Ommen, overleden op 24-08-1884 te Stad Ommen.
Gehuwd op 13-05-1847 te Stad Ommen met **Albartus CORTÉ**, schoenmaker in de Brugstraat 34, 2e perceel, geboren 1820 te Ommen, overleden na 1884, zoon van **Gerrit CORTÉ** en **Aaltje JANS**.
5. **Berendina**, geboren op 05-12-1828 te Stad Ommen.
6. **Hendrikje**, geboren op 29-04-1832 te Stad Ommen.

Generatie IV

- 8 **Jan Hendriks BOSSCHER (BOSCH)**, arbeider, gedoopt op 15-11-1750 te Ommen, overleden op 23-02-1808 te Stad Ommen.
Gehuwd voor de kerk op 05-11-1780 te Stad Ommen met
- 9 **Juliana Louisa RUMPH**, arbeidster, landbouwersche, geboren op 27-06-1759 te Ommen, gedoopt op 01-07-1759 te Ommen, overleden op 09-03-1823 te Stad Ommen, dochter van **Hendrik Christopher RUMPH**, Jager op het laar, afkomstig van Hervorden, in 1754 belijdend lidmaat, en **Hendrikje Roelof SLOTMAN**.
Uit dit huwelijk:
 1. **Hendrikje**, gedoopt op 31-12-1780 te Stad Ommen.
 2. **Roelof BOSSCHER**, arbeider, geboren op 28-07-1785 te Stad Ommen, gedoopt op 31-07-1785 te Stad Ommen, overleden na 1811.
Gehuwd 1820 te Stad Ommen met **Zwaantje FRIELINK**, geboren 1790-1791.
 3. **Hendrik Jan BOSSCHER**, geboren op 05-07-1794 te Stad Ommen (zie 4).
 4. **Hendrika BOSSCHER**, Zij woont in 1811 bij Bosscher op Groothof te Gietmen, geboren op 20-06-1797 te Stad Ommen, gedoopt op 25-06-1797 te Stad Ommen.

Generatie V

- 16 **Hendrik Jansen BOSSCHER**, in 1748 wonend Bouwende, geboren na 1722, overleden voor 1797. Gehuwd met
- 17 **Jennigje EVERTS**, geboren na 1722, overleden voor 1811, dochter van **Evert BOSCH** (zie 34) en **Willempje** (zie 35).
Uit dit huwelijk:
 1. **Hendrikjen**, gedoopt op 28-01-1748 te Ommen, overleden na 1811.
Gehuwd met **Hendrik Hendriksz**. Geboren te op Wilms te Eerde, gedoopt op 05-10-1760 te Ommen, overleden na 1811, zoon van **Hendrik**, op Wilms te Eerde, en **Maria Arentz**.
 2. **Jan Hendriks BOSSCHER (BOSCH)**, gedoopt op 15-11-1750 te Ommen (zie 8).
 3. **Harmina**, geboren te Bos Everts huis, gedoopt op 20-04-1755 te Ommen.
 4. **Willem**, geboren te Bosscher te Ommen, gedoopt op 05-03-1758 te Ommen.
Gehuwd voor de kerk op 30-03-1794 te Ommen met **Geertje KAMPMAN**, gedoopt 14-08-1763 te Ommen, overleden na 1811, dochter van **Zwier Jannes KAMPMAN** en **Zwaantje Gerrits**.

Generatie VI

34 **Evert BOSCH**. Gehuwd met

35 **Willempje**.

Uit dit huwelijk:

1 **Jennigje EVERTS**, geboren ca 1722 (zie 17).

Stamreeks van Fredrik Jan BRINKHUIS

Generatie I

1 **Fredrik Jan BRINKHUIS**, arbeider, dienstknecht, wonende Stad Ommen huis nr 342, geboren op 20-06-1863 te Stad Ommen, overleden op 17-12-1902 te Stad Ommen.

Gehuwd op 23-03-1893 te Stad Ommen met **Gerridina TIMMERMAN**, geboren op 03-09-1871 te Ambt Ommen Arriën, overleden op 02-03-1964 te Ommen.

Gerridina hertrouwt met de broer van Fredrik Jan;

Hebbende partijen overgelegd een Koninklijk Besluit van de tweeden november 1903, nr. 13, waarbij Hendrik Brinkhuis dispensatie wordt verleend van artikel 88 nr. 1 van het Burgelijk Wetboek ten einde een huwelijk te kunnen aangaan met Gerridina Timmerman, weduwe van zijn overleden broeder Fredrik Jan Brinkhuis.

Uit dit huwelijk:

1. **Jan**, geboren op 02-08-1896 te Stad Ommen.

2. **Gerridina**, geboren op 13-11-1898 te Stad Ommen, overleden op 11-08-1982 te Ommen.

Gehuwd op 13-11-1925 te Ommen met **Albert VEDDERS**, geboren op 19-02-1895 te Ommen, overleden op 09-02-1968, zoon van **Fredrik VEDDERS** en **Aaltje JASPERS**.

Generatie II

2 **Jan BRINKHUIS**, landbouwer, arbeider, geboren op 07-05-1825 te Ambt Ommen, overleden op 31-12-1880 te Stad Ommen.

Gehuwd op 26-05-1860 te Stad Ommen met

3 **Jennigje TIMMERMAN**, geboren op 28-04-1828 te Stad Ommen, overleden op 21-12-1904 te Stad Ommen, huis nr. 239, dochter van **Derk TIMMERMAN** en **Zwaantje BOSSCHERS**.

Uit dit huwelijk:

1. **Hendrik**, geboren op 09-04-1861 te Stad Ommen, overleden op 11-02-1938 te Zwolle. Gehuwd op 26-11-1903 te Stad Ommen met **Gerridina TIMMERMAN**, geboren op 03-09-1871 te Ambt Ommen, Arriën, overleden op 02-03-1964 te Ommen. Gerridina hertrouwt met de broer van Fredrik Jan; Hebbende partijen overgelegd een Koninklijk Besluit van de tweeden november 1903, nr. 13, waarbij Hendrik Brinkhuis dispensatie wordt verleend van artikel 88 nr. 1 van het Burgelijk Wetboek ten einde een huwelijk te kunnen aangaan met Gerridina Timmerman, weduwe van zijn overleden broeder Fredrik Jan Brinkhuis.

2. **Fredrik Jan**, geboren op 20-06-1863 te Stad Ommen (zie 1).

Generatie III

4 **Jan BRINKHUIS**, landbouwer te Besthnen, woont in 1811 te Arrien, geboren op 27-11-1789 te Ambt Ommen, Junne, gedoopt op 29-11-1789 te Ommen, overleden op 18-09-1868 te Ambt Ommen, Besthmen nr. 8.

Gehuwd op 06-01-1820 te Ambt Ommen

5 **Geertrui, Geertruyd REINDERS**, doende van bedrijf boerenwerk, geboren op 23-03-1797 te Ambt Ommen, Arriën, gedoopt op 26-03-1797 te Ommen, overleden

op 03-01-1863 te Ambt Ommen, Besthmen, dochter van **Berend Wilems REINDERS** en **Fennigje Roelofs VELDKAMP**.

Uit dit huwelijk:

1. **Jennigje**, geboren op 03-11-1820 te Gem. Ommen.
2. **Berend**, geboren op 09-01-1823 te Ambt Ommen.
3. **Jan**, geboren op 07-05-1825 te Ambt Ommen (zie 2).
4. **Frerik**, geboren op 28-07-1833 te Ambt Ommen.

Generatie IV

- 8 **Jan Wijgmants (Wiegers) BRINKHUIS**, zich ook noemende Huisjes, uit Ootmink, wonende op Huisjes te Junne en in 1811 te Junne, geboren te Ambt Ommen, Lemele, gedoopt op 20-08-1752 te Ommen, overleden op 15-11-1831 te Ambt Ommen. Jan Wiegers neemt in 1811 aan de naam Brinkhuis.
Gehuwd (1) op 21-04-1782 te Ommen met **Jennigje Jansen**, uit Huisjes te Junne, geboren te Junne, gedoopt op 09-07-1758 te Ommen, overleden voor 1789, dochter van **Jan Gerrits**, op Huisjes te Junne, en **Janna Jansz. HARMINK**.
Gehuwd (2) op 15-02-1789 te Ommen met **Jennichjen Janssen**, 32 jaar oud (zie 9).
Uit het eerste huwelijk:
 1. **Hendrikje**, woont 1811 te Junne, geboren te Junne, gedoopt op 21-09-1783 te Ommen.
 Uit het tweede huwelijk:
 2. **Jan**, geboren op 27-11-1789 te Ambt Ommen, Junne (zie 4).
 3. **Fennigje**, woont 1811 te Arriën, geboren op 12-07-1794 te Junne, gedoopt op 13-07-1794 te Ommen.
 4. **Jennigje**, woont 1811 te Arriën, geboren op 26-11-1797 te Junne, gedoopt op 10-12-1797 te Ommen.
- 9 **Jennichjen Janssen**, uit Nortelman. Geboren te Ommen, Beerze, gedoopt op 12-12-1756 te Ommen, overleden op 24-08-1814, dochter van **Roelof Jansz**, op Nortelman te Beerse, en **Hendrikjen Jans**. Uit dit huwelijk: 3 kinderen (zie onder 8).

Generatie V

- 16 **Wijgman Gerritz**, op Ootmerink te Lemele, geboren ca 1725.
Gehuwd ca 1750 met
- 17 **Fennigje Arentz**.
Uit dit huwelijk:
 1. **Hendrik Wijchman**, geboren te Lemele, gedoopt op 13-03-1750 te Ommen.
 2. **Egbertjen Wijchman**, geboren te Lemele, gedoopt op 13-03-1750 te

- Ommen.
3. **Jan Wijgmants (Wiegers) BRINKHUIS**, geboren te Ambt Ommen, Lemele (zie 8).
 4. **Beerendina Wijchman**, geboren te Lemele, gedoopt op 20-08-1752 te Ommen.
 5. **Geertjen Wijchman**, geboren te Lemele, gedoopt op 20-02-1757 te Ommen.
 6. **Leefert Wijchman**, hij woont op Praas te Seese. Geboren te Lemele, ge-
doopt op 30-11-1760 te Ommen. Hij neemt aan de naam: Praas.
Gehuwd (1) op 21-04-1794 te Ommen met **Hendrikje Roelofs**.
Gehuwd (2) op 24-10-1802 te Ommen met **Jennigje Gerrits**, 22 jaar oud,
gedoopt op 25-12-1779 te Den Ham.
 7. **Gerrit Wijchman**, geboren te Lemele, gedoopt op 30-11-1760 te Ommen.

Generatie VI

- 32 **Gerrit Ootmerink**, volkstelling 1748, Lemele, 't Erve Ootmerink, Gerrit Ootinerink
en zijn vrouw Geesjen Hendriks, 2 kinders boven de 10 jaren; Wieggen en
Hendrik.
Gehuwd met
- 33 **Geesjen Hendriks**.
Uit dit huwelijk:
 1. **Wijgman Gerntz**, geboren ca 1725 (zie 16).
 2. **Hendrik OOTMERINK**, geboren en 1727.

Stamreeks van Mannes KOTHUIS

Generatie I

- I **Mannes KOTHUIS**, metselaar, arbeider, hij woont in 1880 Walstraat 2, geboren
op 05-06-1845 te Stad Ommen, overleden op 23-10-1906 te Stad Ommen.
Gehuwd op 17-05-1873 te Stad Ommen met **Gerritdina MARSMAN**, geboren op
14-11-1850 te Stad Ommen, overleden op 04-10-1924 te Ommen, dochter van
Lubbertus MARSMAN en **Jennigje ENSINK**.
Uit dit huwelijk:
 - 1 **Gerridina**, geboren 1874 te Stad Ommen, overleden op 29-10-1927 te
Ommen.
Gehuwd (1) voor 1919, gescheiden voor 1920 van **Anton KRAKE**.
Gehuwd (2) op 13-02-1920 te Ommen met **Johannes AGTER**, weduwnaar
van Jennegien Wolters, Johannes is in 1900 gepensioneerd militair, Burg
graven 3 in 1920 is hij arbeider, geboren 1845 te Stad Ommen, zoon van
Lowies AGTER en **Janna HUISJES**.
 2. **Albertus**, kleermaker, woont 1908 hoek Kerkstraat/Bernerstraat, geboren

Waar vroeger de VVV was gehuis-
vest, woonde begin 20e eeuw
Alberthuis Kothuis, kleermaker.

- op 19-09-1876 te Stad Ommen.
 Gehuwd op 13-08-1903 te Stad Ommen met **Jansje HOEKMAN**, geboren op 14-11-1881 te Ambt Ommen, dochter van **Hendrikus HOEKMAN** en **Gerridina HALLINK**.
3. **Jansje**, geboren 1878/1879.
 Gehuwd op 21-09-1899 te Stad Ommen met **Ewold MENSINK**, arbeider, geboren ca 1877 te Dalfsen, zoon van **Willem MENSINK**, afslager, en **Dederica Bouwina NEERVOORT**.
 4. **Antje**, geboren op 26-10-1880 te Stad Ommen.
 Gehuwd (1) voor 1909 met **Jan APPELHOF**, overleden voor 1910.
 Gehuwd (2) op 08-09-1910 te Stad Ommen met **Gerardus KOERS**, woont 1917 Bouwstraat 15/2, geboren op 21-01-1863 te Stad Ommen, zoon van **Klaas KOERS**, woont 1870 Bouwstraat 15, en **Aleida PRAAS**.
 5. **Jennigje**, geboren op 03-10-1883 te Stad Ommen.
 Gehuwd op 05-05-1904 te Stad Ommen met **Albert de WIT**, petroleum venter, geboren 1875/1876 te De Wijk, zoon van **Dirk de WIT** en **Jacobje KROON**.
 6. **Jan**, schilder, woont in 1924 Walstraat 2, geboren op 20-09-1888 te Stad Ommen.
 7. **levenloos kind**, geboren op 29-03-1892, overleden op 29-03-1892 te Stad Ommen.

Generatie II

2. **Jan KOTHUIS**, wever, metselaar, hij woont in 1850 op Vrijthof 10 en in 1865 Walstraat 2, geboren op 22-09-1821 te Stad Ommen, overleden op 01-08-1907 te Stad Ommen.
 Gehuwd op 21-11-1844 te Stad Ommen met
3. **Gerridina BOSSCHER**, waschvrouw, in 1844 dienstmeid, geboren op 17-09-1822 te Stad Ommen, overleden op 20-12-1878 te Stad Ommen, dochter van **Hendrik Jan BOSSCHER**, in 1826 arbeider en in 1832 landbouwer, en **Hendrikje BOUKES**.
 Uit dit huwelijk:
 1. **Mannes**, geboren op 05-06-1845 te Stad Ommen (zie 1)
 2. **Hendrik Jan**, geboren op 12-03-1847 te Stad Ommen, overleden op 22-09-1851 te Stad Ommen.

Generatie III

4. **Mannes KOTHUIS**, daghuurder, in 1821 arbeider, in 1843 nachtwacht, geboren op 05-04-1792 te Stad Ommen, gedoopt op 06-04-1792 te Ommen, overleden op 22-07-1843 te Stad Ommen.
 Gehuwd op 11-05-1816 te Gem. Ommen met
5. **Hendrika Jansen BOERS/PLAGGENMARS**, geboren op 26-06-1797 te Den Ham in Boers, gedoopt op 02-07-1797 te Den Ham, overleden op 03-06-1877 te Stad Ommen, dochter van **Jan Jansen PLAGGENMARS** en **Jennigje Berends**.
 Uit dit huwelijk:
 1. **Janna**, in 1878 wonende Walstraat 4, geboren op 19-10-1816 te Stad Ommen. Gehuwd op 31-05-1844 te Stad Ommen met **Arend MEKENKAMP**, schipper, arbeider te Ommen, geboren ca 1806/7 te Enter gem. Wierden, zoon van **Jan MEKENKAMP**, schipper, wonende te Enter, en **Jenneken ROSEBOOM**.
 2. **Jan**, geboren op 22-09-1821 te Stad Ommen. (zie 2)
 3. **Hendrikje**, geboren op 19-05-1828 te Stad Ommen, overleden op 10-03-1878 te Stad Ommen. Gehuwd 1857 te Stad Ommen met **Willem WILLEMS**, overleden voor 1878.
 4. **Jennigje**, naaister, geboren 1835 te Stad Ommen.

Generatie IV

- 8 **Jannes KOTHUIS**, knoopmaker, daghuurder, arbeider, in 1811 wonend te Ommen, 3e wijk, geboren te Ommen, gedoopt op 10-04-1758 te Ommen, overleden op 13-10-1816 te Stad Ommen.
Gehuwd (1) op 08-05-1791 te Ommen met **Hendrikjen Jansen KAMERMAN**, (zie 9)
Gehuwd (2) op 36-jarige leeftijd op 11-05-1794 te Ommen met **Hermina (Wilhelmina) BOSSCHER**, geboren op 12-02-1754 te Ommen, overleden op 25-01-1823 te Stad Ommen, in den Achterhoek, dochter van **Hendrik BOSSCHER** en **Jennechien BOSSCHER**.
Uit het eerste huwelijk:
1. **Mannes**, geboren op 05-04-1792 te Stad Ommen (zie 4) Uit het tweede huwelijk:
 2. **Hendrik**, geboren op 07-03-1796 te Ommen, gedoopt op 13-03-1796 te Ommen, overleden voor 1811.
- 9 **Hendrikjen Jansen KAMERMAN**, geboren te Junne, gedoopt op 13-03-1767 te Ommen, overleden ca. 1793, dochter van **Jan Hendrix**, op Kamerman te Junne, en **Fenne ASJES**.
Uit dit huwelijk: 1 kind (zie onder 8)

Generatie V

- 16 **Harmannus KOTHUYS**, hij wordt 18-12-1765 burger van Ommen. Overleden voor 1784. Boek Steen blz.181: Harmen Peter Bosch verkocht in 1741 het pand van Raaltestraat 1, aan Harmen Jansen Cothuis en huisvrouw, door deze reeds bewoond.
Gehuwd ca 1741 met
- 17 **Harmina (Willemina) CLEMANS**, overleden voor 1811.
Gehuwd (1) ca 1741 met **Harmannus KOTHUYS** (zie 16).
Gehuwd (2) op 17-10-1784 te Ommen met **Jan Janssen**, wed. uit Schepers.
Uit het eerste huwelijk:
1. **Jannes KOTHUIS**, geboren te Ommen (zie 8)
 2. **Jan**, gedoopt op 25-11-1764 te Ommen.
 3. **Wubbichjen**, gedoopt op 01-05-1768 te Ommen.
 4. **Willem**, hij woont in 1795 in de van Raaltestraat 1. Gedoopt op 20-01-1771 te Ommen.

Stamreeks van Hendrik WOERTINK

Generatie I

- 1 **Hendrik WOERTINK**, geboren op 12-11-1870 te Stad Ommen, overleden op 13-11-1871 te Stad Ommen.

Generatie II

- 2 **Evert WOERTINK**, Landbouwer, in 1850 in de Bouwstraat, huisnummer 144 (nu 20-21). De boerderij die hier gestaan heeft, is in 1900 afgebroken. In plaats daarvan kwam een dubbel woonhuis, dat in 1950 werd vervangen door een bankgebouw (Rabo). Geboren op 21-04-1812 te Gem. Ommen, nr 94, overleden op 12-03-1873 te Stad Ommen, huisnr. 256.
Gehuwd (1) op 15-10-1835 te Ambt Ommen met **Hendrika WARMELINK** geboren op 06-09-1810 te Gietmen, op het Groothof gedoopt op 09-09-1810 te Ommen, overleden op 03-11-1865 te Stad Ommen. Een zuster van Hendrika, Marijjen

Dit dubbele woonhuis werd in 1900 gebouwd op de plek waar in 1864 Evert Woerink nog woonde. Ook zijn dochter Hendrika woonde er nog, met haar man Jan Schuttert. In 1950 maakten beide huizen plaats voor de Rabobank.

Warmelink, trouwt met de broer van Evert, namelijk Albert Woertink. Dochter van **Albert WARMELINK**, Landman te Gietmen, en **Annigje Janssen WOERTINK** Gehuwd (2) 1866 te Stad Ommen met **Gerridina STAMAN** (zie 3).

Uit het tweede huwelijk:

1. **Hendrika**, geboren op 02-08-1867 te Stad Ommen.
Gehuwd op 02-05-1891 te Stad Ommen met **Jan SCHUTTERT**, postiljon, wonende in 1891 Bouwstraat 20-21, geboren op 04-01-1861 te Stad Ommen, zoon van **Jan SCHUTTERT**, Landbouwer, en **Gesina DIJKERMAN**.
 2. **Jennigje**, geboren op 06-03-1869 te Stad Ommen.
 3. **Hendrik**, geboren op 12-11-1870 te Stad Ommen (zie 1).
- 3 **Gerridina STAMAN**, geboren op 13-04-1836 te Hellendoorn, overleden op 20-02-1914 te Ambt Ommen. Zij hertrouwt in 1874 met **Albert Holtvoort** en vertrekt in 1893 met 2 dochters uit het eerst huwelijk, schoonzoon Jan Schuttert en zoon Evert Holtvoort naar Ambt Ommen. Dochter van **Frerik STAMAN** en **Jenneken BARON**.
Gehuwd (1) 1866 te Stad Ommen met **Evert WOERTINK** (zie 2).
Gehuwd (2) op 28-01-1874 te Stad Ommen met **Albert HOLTVOORT**, Landbouwer, geboren op 19-03-1844 te Stad Ommen, zoon van **Hendrikus HOLTVOORT** en **Elsje HORSMAN**.
Uit het eerste huwelijk: 3 kinderen (zie onder 2).

Generatie III

- 4 **Hendrik Alberts WOERTINK**, landbouwer te Arrien, in 1806 boerman op den Hof te Stad Ommen, geboren op ter Woerd hoeve van 1381 te Arjen, gedoopt op 05-03-1760 te Ommen, overleden 1827 te Ambt Ommen akte 9/3. Hendrik Woertink behoudt de naam Woertink bij de naamsaanneming in 1811. Gehuwd op 21-05-1797 met
- 5 **Hendrikjen Gerrits HOFMEYER**, bij het huwelijk woonachtig op Den Hof te Ommen, geboren te Aane, gedoopt op 20-08-1775 te Hardenberg, overleden op 03-04-1856 te Ambt Ommen, dochter van **Gerrit Hendriks WOLBINK** (**HOFMEIJER**), afkomstig van Aane (Hardenberg), en **Wubbegien EVERTS**

(**WEVERS**), afkomstig van Aane (Hardenberg).

Uit dit huwelijk:

1. **Gerridina**, geboren op 22-06-1799 te Ambt Ommen, Arrien, gedoopt op 23-06-1799 te Ommen, overleden voor 1859.
Gehuwd op 03-11-1819 te Ambt Ommen met **Peter OLDEMAN**, schipper, wonende 1819 Markt 6, café Mannes Steen, geboren op 04-06-1792 te Ambt Ommen, aan de Goede vrouw tot Beerze, gedoopt op 10-06-1792 te Ommen, zoon van **Jan OLDEMAN**, schipper, en **Egberdina** Hendriks, wonende aan de Goede Vrouw te Beerze.
2. **Albert**, geboren op 05-01 -1 802 te Ommen, op den Hof, gedoopt op 10-01-1802 te Ommen.
Gehuwd op 15-12-1830 te Ambt Ommen met **Marijgjen WARMELINK**, geboren ca 1805 te Ambt Ommen, Gietmen, dochter van **Albert WARME LINK**, landbouwer te Gietmen, en **Annijge WOERTINK**.
3. **Geesje**, geboren op 09-12-1806 te Ommen, op den Hof, gedoopt op 14-12-1806 te Ommen.
4. **Willem**, geboren op 12-12-1809 te Ommen, op den Hof; gedoopt op 17-12-1809 te Ommen, Een zoon van Willem, genaamd Hendrik, geboren Ambt Ommen (Stegeren) op 4-12-1837 is op jonge leeftijd naar Amerika geëmi greerd. Hij is gehuwd te Allegan County Michigan op 17-3-1867 met Jantje Vedders, geboren 25-5-1844 te Ambt Ommen.
Gehuwd op 31-12-1836 te Ambt Ommen met **Jennigjen van LENTHE**, doende boerenwerk, geboren 1814/1815 te Oudleusen, gem. Dalfsen, dochter van **Berend van LENTHE**, landbouwer, en **Hendrika KOLKMAN**, boerin te Oudleusen.
5. **Evert**, geboren op 21 -04-1812 te Gemeente Ommen, nr 94 (zie 2).

Generatie IV

- 8 **Albert Rutgers WOERTINK**, landbouwer op Woertink te Arriën, overleden voor 1811. Gehuwd ca 1760 met

Erve Woertink in Arriën. Deze boerderij dateert uit 1915.

- 9 **Geesje BERENTZ**, geboren voor 1738 te op het Woertink te Arriën, overleden voor 1811, dochter van **Berent Egberts WOERTINK** (zie 18) en **Jannigje WILLEMSE** (zie 19).

Uit dit huwelijk:

1. **Berendina**, geboren te Arriën op Woertink, gedoopt op 05-03-1758 te Ommen, overleden na 1811. Gehuwd ca 1787 met **Jan GRAVE**, gedoopt op 11-10-1750 te Ommen, zoon van **Jan Asjes GRAVE**, in Gravenhuis, en **Hendrikje** Jans.
2. **Hendrik Alberts**, geboren te Arriën, op ter Woerd hoeve van 1381 te Arjen (zie 42).

3. **Fennichjen**, geboren te Arriën op Woertink, gedoopt op 21-02-1762 te Ommen. Gehuwd met **Gerrit van ELBURG**, koopman, schoenmaker, gebooren op 10-02-1757, zoon van **Albert van ELBURG** en **Wilhelmina OLDEMAN**.
4. **Rutger**, hij werd in 1799 burger van Ommen, geboren te Arriën, op Woertink, gedoopt op 23-12-1763 te Ommen, overleden na 1811. Hij behoudt de naam Woertink bij de naamsaanneming van 1811. Gehuwd met **Geertrui HOFMEIJER**, geboren op 25-07-1780 te Anne, gedoopt op 30-07-1780 te Hardenberg, overleden op 21-12-1828 te Stad Ommen, dochter van **Gerrit Hendriks WOLBINK (HOFMEIJER)**, afkomstig van Aane (Hardenberg), en **Wubbegien EVERTS (WEVERS)** afkomstig van Aane (Hardenberg).
5. **Willem**, bij het huwelijk wonende in Namink te Arriën, geboren te Arriën, op Woertink, gedoopt op 09-03-1766 te Ommen. Ondertrouw op 17-02-1792 te Ommen, op 04-03-1792 te Ommen met **Aaltje Fredriks**, bij het huwelijk wonende in Namink te Arriën, geboren te Wiegink te Junne, gedoopt op 05-03-1769 te Ommen, dochter van **Frederik Hendrix** en **Geesje Jansz**.
6. **Gerrit**, geboren te Arriën, op Woertink, gedoopt op 20-03-1768 te Ommen. Register van naamsaanneming 1811: Gerrit Albers neemt aan de naam Woertink. Ondertrouw op 10-05-1800 te Ommen, gehuwd op 01-06-1800 te Ommen met **Berentie GERRITS**, geboren te Arriën op Nijkamp, gedoopt op 27-02-1774 te Ommen, dochter van **Gerrit Albers** en **Geerte NIECAMP**.

Generatie V

- 18 **Berent Egberts WOERTINK**, woont op 't Erve Woertink te Arriën. Volkstelling 1748 Arriën; Berent Egberts Woertink en zijn vrouw Jannigje Willemse. 5 kinderen: Willem, Geesjen, Hendrik, boven de 10 jaren, Margjen en Grietjen onder de 10 jaren. Bij inwonend Lubbichjen Claasen met 1 kind Egbert, onder de 10 jaren; 1 knecht Lubbert Jansen; en nog een oude vrouw Gi-ietje Janssen over de 90 jaren oud. Akte van Berent van het Woertink dd 1739, zie stadsgericht van het schout ambt.
Gehuwd met
- 19 **Jannigje WILLEMSE**.
Uit dit huwelijk:
 1. **Willem**, geboren voor 1737.
 2. **Geesje BERENTZ**, geboren voor 1738 te op het Woertink te Arriën (zie 9)
 3. **Hendrik**, geboren voor 1738.
 4. **Margjen**, geboren voor 1745.
 5. **Grietje**, gedoopt op 19-05-1748 te Ommen.

De Bouwstraat. In het verleden thuishaven voor leden van de families Bosscher en Woertink.

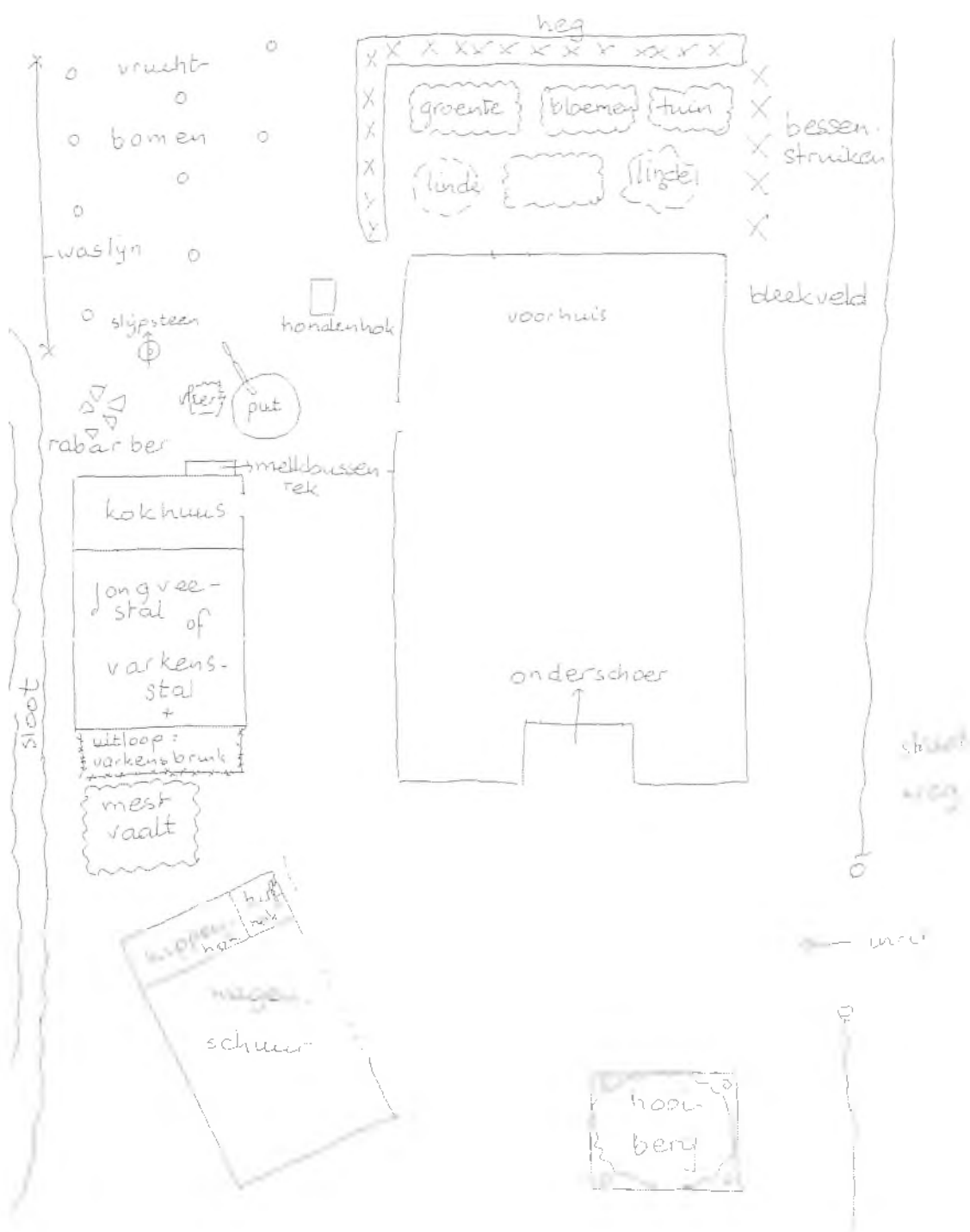
Werkgroep Dialect Het boerderijerf in onze omgeving

Het boerenerf heeft grote veranderingen ondergaan in de laatste honderd jaar.

Als we teruggaan in de tijd zien we veel meer gebouwtjes op het erf, het is kleiner en grotendeels onverhard. In het voorhuis wordt gewoond en in het achterhuis geboerd. Ook op het erf is er de verdeling: de vrouw voor en de man achter. Dat is duidelijk te zien; de moestuin en de bleek, omgeven door een prik-

heg, de waslijn, de put, het bak- of kookhuis en het melkbussenrek horen voor. In het achterhuis staan de melkkoeien, het paard en er is een varkenshok

Op het erf staat een jongveeststal, een hooi-berg, een schapenstal (schoa-penschot), een kippenhok en er is een mestvaalt. Een wagenschuur met turf- hout- of kolenhok, konijn-nenhok, hondenhok, bijenstal en een slijpsteen. Niet iedereen had dat natuurlijk allemaal.

Als je vanaf de weg naar de boerderij wilt liggen er bij de inrit vaak een paar grote veldkeien, al of niet witgeschilderd, of er staan een paar grote eiken aan weerszijden van het pad.

In de voortuin worden groenten en bloemen verbouwd, gewoon op bedden. Er zijn nog geen perken. Meestal is er ook een rij bessen- en frambozenstruiken. Er omheen is een heg van meidoorn, hulst of haagbeuk. Deze prikkende struiken houden vee en kinderen tegen.

Het grasveld wordt gebruikt om de was te bleken, het gazon was nog onbekend.

Voor de voorgevel staan lindebomen: zij geven in de zomer schaduw en zorgen dat er geen zon op het kabinet in de mooie kamer valt. Bovendien ruikt lindebloesem lekker en het trekt bijen aan. Het blad verteert gemakkelijk. Soms staan er kastanjabomen.

In de voorgevel van de boerderij had je twee of drie grote ramen die met

roeden verdeeld waren in veel kleine ruitjes. Een klein raampje gaf aan waar het opkamer-tje was, namelijk boven de kelder. Alle ramen aan de voorkant konden worden afgesloten met luiken, hier de vensters genoemd. Deze zijn van binnen uit te vergrendelen door het raam een stukje op te schuiven. Aan de buitenkant zijn ze dan niet te openen. De luiken van boerderijen behorend bij een landgoed zijn allemaal hetzelfde beschilderd "in de kleuren van de baron" bijvoorbeeld: Beerze heeft een witblauwe zandloper, Junne roodwit, Eerde geelzwart en Vilsteren heeft op een geel veld zwarte chevrons.

De voordeur, ook wel de bovendeur genoemd, is rechthoekig en erboven is een raam soms voorzien van een gietijzeren levensboom of een paard. Voorbeelden hiervan zijn te vinden aan de Coevorderweg nr. 30 en in Vilsteren.

In de achtermuur van de boerderij is een inrit die wat terug kijkt: het onderschoer. De grote inrijdeuren heten hier baanderdeuren. Onder het onderschoer liggen veldkeien als verharding, ze worden hier bargkeigies genoemd omdat ze vaak van de Lemelerberg komen. Soms is er midden voor de baanderdeuren een dubbele kring van zwarte en witte steentjes met een kruis erin. Dit heet een zonnerad, een heidens symbool. Het zal de duivel weren binnen te komen om het vee ziek te maken.

De put leverde water voor mens en dier. Hij werd gegraven tot aan het grondwater. Dit moest in augustus "want dan stiet de welle stille" De wanden werden versterkt met Bentheimer zandsteen of opgemetseld met bakstenen. De put was bij het voorhuis of opzij ervan.

Bij de put staat vaak een vlierstruik. Dit zou goed water geven. Naast de put loopt het water af naar een sloot of een laagte. Daar werd rabarber gepoot. Een schaduwrijke en wat vochtige plek. Op de put werd binnen een pomp met handzwengel aangesloten, dat was een hele vooruitgang want dan hoefde je niet naar buiten. De afvoer was een gat in de muur, het göttengat, dat ook afliep richting rabarber. Bij de put staat ook wel een walnotenboom. Deze weert vliegen

In het kook- of bakhuis staat een kookpot en er is soms een gemetselde oven waarin men in een keer voor de hele week brood bakt. 's Zomers wordt er gewoond. Met de lange dagen op het veld is het gemakkelijker hier te koken en even te zitten tot men gaat slapen. Het scheelt met schoonmaken in huis. In de kokkepot in het kokhuus werd de was uitgekookt. Er werden ook wel aardappels in ge-

Boerderij Rensink in Stegeren. Op deze foto links de schaapskooi, een schuur en rechts de boerderij met het onderschoer.

kookt voor de varkens. Als kind probeerde je zo'n hete aardappel te pakken te krijgen. Deze smaakten veel lekkerder dan gewoon 's middags aan tafel.

De hooiberg of kapberg heeft een of meerdere roeden. Hierin wordt het hooi opgeslagen. De "zoadbarg" is een een-roedige berg waar de garven van de ongedorste rogge in worden opgeslagen, afgedekt met een ronde rieten kap. In de wagenshuur staan de boerenwerktuigen en de kleedwagen om naar de kerk of op visite te gaan. Het gemengd bedrijf is algemeen gangbaar.

In de jaren 50 komt de grote verandering op gang: groter en meer en de mechanisatie. Overal wordt elektriciteit aangelegd en komt er waterleiding. De trekker neemt de plaats

Welleweerd in Varsen. Rechts op de foto het kookhuis. Links tussen de bladeren is nog het raampje van het opkamer-tje te zien.

van het paard in. Er komen grotere machines door de ruilverkaveling. Schaalvergroting, specialisatie, K.I. grotere stallen, erfverharding, voersilo's, melktanks en mestopslag. Kuilvoerplaten en sleufsilos, een melkrobot en een computer.

Het wordt steeds groter en ingewikkelder. En de boer? Hij administreert en noteert en de loonwerker ploegde voort.

Het erf verandert mee: het bleekveld is gazon, de bloemen staan in perken De linde is gekapt: zij nam teveel licht weg. Er hangt nu een zonnenscherm. Verdwenen zijn het melkbussenrek, de put en het hondenhek. Het bakhuis is buiten gebruik en het kippenhek werd garage.

Een grote verbetering is de erfverharding.

Alle tuintrends met bielzen, hei, rotstuinen, vijvers en coniferen trekken ook over het platteland.

De Ommer Marke, Landschap Overijssel en

Natuurmonumenten zijn bezig om boeren te vragen hun erf weer op de oude wijze te beplanten. Hiervoor is subsidie. In Eerde en Beerze is te zien dat het werkt. Er staan weer leilindes en heggetjes.

Laten we blij zijn met wat er nog is, maar ook de vooruitgang niet schuwen.

Waar gebeurd en wetenswaardigheden

In de put huist een gevaarlijke man, de boezenkeerl, als je over de rand kijkt en hij ziet je, dan trekt hij je naar beneden en hij laat je nooit meer los. Onze burens hadden ook een put en heetten Boeze(l)man. Voor de zekerheid bleef ik ver uit de buurt, nog liever langs de kettinghond. Je werd bang gemaakt en als je twijfelde kenden andere kinderen hetzelfde verhaal want zij waren ook bang.

Eindelijk had Albert een meisje thuisgebracht. Achter de hooiberg zouden ze afscheid nemen. Albert stond daar maar en wist niks te zeggen. Alie wachtte en wachtte... Toen zei hij "Wat is het dreuge en wat knarpt de muuze in de boekweite". "Ja," zei Alie, "welterusten," en weg was ze.

Moeder had zwarte bessen, suiker en jenever in een weckfles gedaan. Na twee maanden werden de bessen er uitgezeefd en ging de drank in een karaf. De bessen gingen naar de kippen. Die vonden het een traktatie. Na een poosje begon de haan aanstalten te maken om te gaan kraaien. Hij kwam niet verder dan kuu en dan kiepte hij om. De kippen stonden te wiebelen en gingen pootje over. Het was

Bakoven, te zien in Oudheidkamer Oald Heldern, Hellendoorn

An't horlogie ken ie de drager.
Kies ow horlogie dooromme met zörge
en loat oe roaden deur de Vakman!

Gedipl. oogmeetkundige lid A.N.V.O.
Gedipl. contactlensspecialist lid A.N.V.O.

Brugstraat 22 - 7731 CT Ommen - Tel. (0529) 45 16 43

DE STEENEN KAMER
interieur & decoratie

BERMERSTRAAT 15 • 7731 CZ OMMEN

Stationsweg 1, 7731 AW Ommen,
telefoon (0529) 45 17 82

TEXACO bediend tankstation

Van Aalderen
garage en tankservice
Gratis Rocks

Hamsgoren 25 • 7731 EX Ommen • Tel. (0529) 45 24 29
TEXACO-Tankservice ook met pasjes betalen

DAMES EN HEREN

KAPSALON
pascal

Vrijthof 6b, 7731 CN Ommen
Telefoon (0529) 45 45 55

Welkom bij Globe Reisburo Ommen

Globe gaat nèt even verder
OMMEN Markt 4 Tel: 0529-456805
www.globereisburo.nl

RADIO - T.V. - STEREO RECORDERS - KOELKASTEN
WASAUTOMATEN - EIGEN TECHNISCHE DIENST

M. Dunnewind

Dr. A.C. van Raaltestraat 12
7731 GP Ommen
Tel. (0529) 45 16 58

Dunnewind-Groep BV

Strangeweg 7
7731 GV Ommen
Tel. (0529) 45 21 50
Fax (0529) 45 11 65
E-mail:
dunnewind.groep@freeler.nl

Uitvoering van : sloop- en grondwerken
riolering en
verhardingen
Levering : zand, grond en
gebroken puin
Verhuur van : containers
Transport van : kipauto's, trailers en
diepladers

DE SCHAKEL
Makelaars

Vrijthof 5a, 7731 CN Ommen, Tel. (0529) 45 50 55
www.schakel.nl

Ook vestigingen in: Almelo, Hengelo, Nijverdal

Kracht put je uit Hollands vlees van je

Zelfslachtende Slager:
A. van Lohuizen

Kerkplein 8 - Tel. (0529) 45 14 57

Bouwbedrijf
Bilder en Vonder BV

Veldkampweg 3, 7731 HL Ommen

Het adres voor al uw:

Strangeweg 5 7731 GV Ommen
Telefoon (0529) 454170

Vlak bij het gemeentehuis Volop parkeerplaats.

Fotowerk

Pasfoto's

(directklaar, ook in kleur)

Groepsfoto's

(bij uw huwelijksjubileum b.v.)

Buidsreportages

TELEFOON (0529) 45 10 **OudOmmen.nl**

Balkerweg 24
7731 RZ Ommen
Tel. (0529) 453708

Rijssensestraat 272
7441 AN Nijverdal
Tel. (0548) 613420

Lunchroom Harry's Hap
Brugstraat 31 - 7731 CV Ommen
Telefoon (0529) 45 66 65

TUINTERRAS

De Kracht van teamwork

Rabobank

Rabobank Vaart en Vecht, Kantoor Ommen
Den Lagen Oordt 10, Tel. (0523) 62 95 00

TAKMAN GEREEDSCHAPPEN OMMEN - BERKUM

Dr. A.C. van Raaltestraat 26, 7731 GP Ommen
Campherbeeklaan 1, 8024 BR Berkum (Zwolle)

Varsenerpoort 9, 7731 DG Ommen

van kesteren schoenmode

Kerkplein 6 ~ 7731 CS Ommen ~ Telefoon (0529) 45 15 09

SPRUIJT

Notaris

Varsenerpoort 1 - Postbus 75 - 7730 AB Ommen
Tel. (0529) 45 22 33 - Fax (0529) 45 37 12

BEL OP EN NEEM MEE!

salades, maaltijden, borrelhapjes, snacks

BEL
(0529) 45 14 29

Voor een goed betaalbare
hollandse maaltijd
of
koffie met vers gebak

RESTO OCO

Lunchroom-ijsbedrijf
Brugstraat 16
7731 CT Ommen

RENAULT

RENAULT-DEALER

CENTS

Stationsweg 24, 7731 AX Ommen
Telefoon (0529) 46 99 00

Uw adres voor:

- personen/bedrijfswagens
- autoschade
- verhuur
- TEXACO tankstation
- LPG-gasinstallatie
- financiering
- lease, alle merken auto's

een lachwekkend gezicht.

De was werd in de "kokkepot" in het "kokhuus" gedaan. Nadat de witte was gekookt had kwam het op de bleek, na het spoelen en wringen kon het aan de waslijn worden opgehangen: keurig in het gelid Van licht naar donker en van lang naar kort. Bij een groot gezin hingen de hemden zoals de pijpen in een kerkorgel aan de lijn.

De bonte was en de donkere was gingen in hetzelfde water, daarna de klompen en dan werd het "sop" over het straatje gegooid om te schrobben. Dat was hergebruik.

Er zat een merelnest in de heg met eitjes erin. De zwarte kat van de buren had er wel belangstelling voor, had Hendrik gezien. "*Den gietelink zingt zo mooi, die katte mut van det nost ofblieven. Ik zal um wel helpen*" zei hij. Met de buks in de hand zat hij voor het raam van het opkamertje. Het werd al donker. Daar was de kat weer. Hendrik schoot en de kat rende weg. Hij wachtte nog even en het bevoog al weer zwart achter de heg. Hendrik schoot nog een keer. Een schreeuw en daar

stond de postbode rechtop. Hij was net ongezien op weg naar Hendriks zuster Mina. Jammer, dat het nooit wat is geworden tussen die twee.

De nieuwe giertank was gekomen. Henkie, altijd nieuwsgierig, zat overal aan en moest alles weten. Je kon de mest zo uit de gierkelder opzuigen in de tank. En je kon met een handel het zo laten sproeien. Gewoon alleen even deze omzetten- **het werkte!**- Alleen dichtzetten tegen de sproeiende stroom in dat wilde niet.

"D'r kump slech weer," zee Diene, "want de woonwaagnluu ried oaver de weg." Jan deed "veur de wissigheid" het kippenhok op slot. Je kunt maar nooit weten. De mannen wilden oud ijzer kopen en messen slijpen. Jan had alleen "een stompe biele". Toen hij afgerekend had zei hij "*Det is mooi goed egoan*". De volgende morgen lag er geen enkel ei in de legnesten. Maar toen hij naar de es reed lagen er op de plek waar de wagens gestaan hadden wel zes kalkeieren...

"De laatste hooivracht". Het boerenleven, zoals gezien door Jetsses.

Een kijkje in de keuken van het verleden. Boedellijsten als historische bron.

Als we met het thema wonen in en rond Ommen bezig zijn, gaat het niet alleen om de soort woning, de grootte of de plaats. Eigenlijk zouden we wel eens een kijkje willen nemen in de keuken van onze voorouders. De keuken omdat dit het centrum van het huis is, waar alles gebeurde. De keuken als kloppend hart voor heel het wonen, werken en leven.

Hoe woonden ze eigenlijk en wat hadden ze in huis staan? Hing dat schilderijtje wat ik van oma geërfd heb, toen ook al in huis? En die oude bijbel, die kledkist en al dat andere spul wat we hebben moeten verdelen over de kinderen. Vragen komen bijna vanzelf boven. Het thema wonen, doet onze nieuwsgierigheid prikkelen.

Eigenlijk zouden we wel eens stiekem langs het huis willen lopen en dan effen naar binnen loeren. Liefst als het buiten al een beetje donker is en de lichten binnen volop branden. Dan kun je alles goed zien. De nieuwsgierigheid naar veel diepere vragen: wie waren ze eigenlijk die oude Ommenaren en hoe leefden die Ommer voorouders?

Wat te doen? De verlichting was vroeger voor het gloeilampentijdperk niet zo hel dat je veel meer zou kunnen zien dan het schijnsel van het olielampje toeliet. De gordijnen, als die er al waren, lijken voor eeuwig gesloten.

Op al onze vragen, wie onze voorouders zijn,

zal nooit een afdoend antwoord te geven zijn. Maar onze nieuwsgierigheid blijft en daarom zoeken we archieven na en speuren we naar levenstekens uit het verleden. Iedere keer wanneer we iets vinden zal het een klein stukje antwoord zijn.

Boedellijsten

In dit schrijven proberen we toch even in de keuken te "kiekn". We doen dit aan de hand van boedellijsten. Inventarissen van roerende en onroerende goederen. Deze boedellijsten zijn te vinden in de archieven van de rechtbank en van de notarissen. Ze werden opgesteld na het overlijden van de zogenaamde erflater. Het was verplicht om een dergelijke lijst op te maken als er minderjarige kinderen waren en de weduwe of weduwnaar weer ging hertrouwen. Maar omdat er geen sanctie was, werd er wel de hand mee gelicht.

Er moest natuurlijk ook wel iets te verdelen zijn. Hiermee valt direct de onderste groep van de maatschappelijke rangorde weg. Boedellijsten van arbeiders, daghuurders en andere "nietshebbers" zullen we niet veel tegenkomen.

We willen een kijkje nemen in de keuken van woningen voor de grote veranderingen van de 19e eeuw. Voordat de industriële revolutie haar intrede deed met al haar nieuwe producten en de nieuwe materiele cultuur die dat met zich

Drie Ommer echtparen die de 19e eeuw nog meegemaakt hebben. Volgens de informatie achter op de foto is de man links op de foto de heer Stegeman en de vrouw die het dichtst bij hem zit zijn echtgenote.

Woning	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein nienhuis	Laarman	Kamphuis
Aantal vertrekken	2	2	2	6	3	2	6	6
Prijs woning	F 500,-	huur	F 450,-	>F 1000,-	geen opgave	F 1000,-	Huur	geen opgave

mee bracht. Het was een zoeken naar boedels uit het agrarische tijdperk. Maar ook toen stond de tijd niet stil en kwamen er nieuwe producten bij.

Om een goede vergelijking te kunnen maken, moesten we een aantal boedelbeschrijvingen hebben uit een beperkte tijdsruimte. Zo zijn uiteindelijk een 8-tal boedelbeschrijvingen gevonden uit het tijdvak 1819 - 1839. De meeste uit Ommen, maar ook twee uit het gebied van het kerkdorp Den Ham en één net over de grens met Leusen, maar van een boer die wel gronden had in het amt van Ommen en waarden in de marke van Varsen.

Een eerste kennismaking

De eerste boedelinventaris is van de familie Kemper. Berend Kemper en zijn vrouw Elsie Gortemaker zijn beide overleden. Op verzoek van Hendrikje van Eerde, weduwe van Hendrik Jan Kemper wordt er een inventarisatie gemaakt. Misschien is ze de schoondochter. In ieder geval is ze in het bezit van de nalatenschap van huize Het Kempers no. 21 te Den Ham.

De tweede boedellijst is van de familie Everts uit Eerde. Egbert Everts is de overledene en zijn vrouw Geesje Gerrits is achtergebleven met haar zoon Jan uit haar eerste huwelijk. Op verzoek van beide, Jan Blankvoort en zijn moeder Geesje Gerrits die nu samen de bezitters zijn, wordt er een inventarisatie gemaakt.

De derde lijst komt uit stad Ommen. Hier zijn Aaltje Vedders en Peter van Garner, haar zoontje, achtergebleven. Man en vader Harmen is overleden te Ommen, huisnr. 37 op 17 juni 1819.

Nummer 4 komt van het Oosteinde aan de Leusener Stouwe. Tegen de grens van de buurtschap Varsen aan. Hilligje Peters weduwe van Harm Hendriks Alteveer wil bij haar leven haar bezittingen verdelen onder haar kinderen. Onder de bezittingen zijn grote stukken grond in de marke van Varsen.

De vijfde boedellijst komt van de familie van Hendrik Hageman junior. Hendrik is overleden en laat 7 minderjarige kinderen na uit twee huwelijken en zijn weduwe Jennigje

Dankelman. Eerder was hij gehuwd met Hendrika Laarman. De inventarisatie gaat dan ook, op verzoek van de voogden en de weduwe, van alle goederen die in huis no. 8 te Stegeren te vinden zijn. Het gaat hier om het oude erve Vrielink te Stegeren.

Nummer zes van de boedellijsten betreft erve Kleinnienhuis te Linde. Huis no 13. Seine Kleinnienhuis en zijn vrouw Martha Oldelaar zijn overleden en hebben twee kinderen nagelaten, Gerrit en Jan. Seine was voor de tweede keer getrouwd met Maria Horsjans. Ook op haar verzoek en mede voor haar minderjarige dochter Martha Kleinnienhuis wordt de inventarisatie gehouden.

De zevende boedel is van huize Laarman in Gietmen. Hier was de boedel van Marten Laarman en zijn gezin en de helft was nog van zijn moeder, Jennigje Warmelink, weduwe van Jan Marsman. Nu Marten Laarman is overleden blijft zijn vrouw Maria Bonte met de minderjarige kinderen achter. Omdat grootmoeder Jennigje Warmelink voor de helft eigenaresse is en Maria Bonte hertrouwd is met Evert Jan Westerhof moet er een inventarisatie komen om het erfdeel van de minderjarige kinderen veilig te stellen. Voogd van de kinderen is oom en schoolmeester Albert Warmelink.

Als achtste en laatste boedelinventaris bekijken we de nalatenschap van erve Kamphuis uit Arriën. Hier zijn Berend Kamphuis en zijn vrouw Hendrikje Freriks overleden met achterlating van een paar gehuwde, maar ook nog vijf minderjarige kinderen.

Vergelijking

We zullen de lijsten met elkaar gaan vergelijken, hoewel dat allerlei onzekerheden met zich meebrengt. Zijn de lijsten wel te vergelijken? Hoe nauwkeurig waren de mensen, die het kwamen opnemen? Waren er al spullen uit de boedel gehaald? Waren er moeilijkheden met de verdeling te verwachten en wie had er belang bij het opmaken van een boedellijst.

Moeilijkheden die we mee moeten nemen als we zinnige dingen willen zeggen hoe het met de materiele welstand is gesteld van die oude Ommenaren.

De lijsten lijken behoorlijk te verschillen. Een aantal geeft een opsomming per kamer weer. Andere lijsten noemen geen vertrekken. Wellicht hebben we dan te maken met een eenvoudige één- of tweekamer woning.

Bij Kleinnijenhuis lijkt de relatie tussen aantal kamers en de prijs van de woning niet te kloppen of de andere boerderijen zijn nog veel hoger in prijs.

Bij Alteveer is veel grond ingesloten, maar de prijs van de woning is in ieder geval meer dan f. 1000, -. Met de bijbehorende grond wordt een prijs van f. 8000, - gegeven. Deze boedel lijkt ook wat veestapel betreft van een andere orde. Deze boerderij is veruit het grootst. Wellicht heeft deze boerderij kunnen profiteren van de ontginningen en het verturven van de venen. Door verdeling van de gemeenschappelijke markegronden, die ook in de eerst helft van de 19e eeuw plaatsvonden verkreeg de familie grote stukken grond in de Varsener Woeste.

Bij de families Laarman, Kamphuis en Alteveer wordt een kelder genoemd. Dit geeft er blijk van dat de woningen het eenvoudige stadium te boven gaan en een verdere uitbouw hebben gekregen. Helaas hebben we van de meeste meerkamerwoningen geen prijs. Hiervoor is meer archiefonderzoek nodig. Duidelijk is dat de woningen in de stad Ommen en Den Ham kleiner zijn dan de boerderijen in de buurtschappen.

Type

Omdat het allemaal boerenbedrijven zijn, zullen ze van het type boerderij zijn, dat Salland overal zo kenmerkt, het zgn. Midden-

langsdeeltje. Hierbij bevindt zich de deel in het middenschip van de boerderij. De deel is gevormd door de lengterichting van de boerderij. Je kunt binnenkomen via de grote inrij- of baanderdeuren via de achterzijde. Het oudste type van deze boerderij heeft een onderschoer.

De deel en het stalgedeelte werden door een brandmuur afgescheiden van het woongedeelte. Bij de kleine woningen was dit de enige afscheiding. Bij de grotere huizen werden in de zijbeuken kamertjes gemaakt. In gebruik als slaapkamer en als spoelruimte.

De boerderij van Alteveer zal al een T-huis zijn geweest en misschien Laarman ook. Zij steken er qua grootte en hoeveelheid ver bovenuit. Het T-huis is een verdere uitbouw van de boerderij, waarbij dwars op het gebintwerk van de woning een nieuw gebintwerk werd gezet. Deze grotere boerderij zie je veel meer in de IJsselstreek, waar de gronden vruchtbaarder waren met rivierklei en waardoor meer vee kon worden gehouden.

Naast de woning worden ook nog bijgebouwen genoemd: zoals een schuur en een schapenschot. Bij Laarman en Alteveer worden ook nog een bakhuis genoemd.

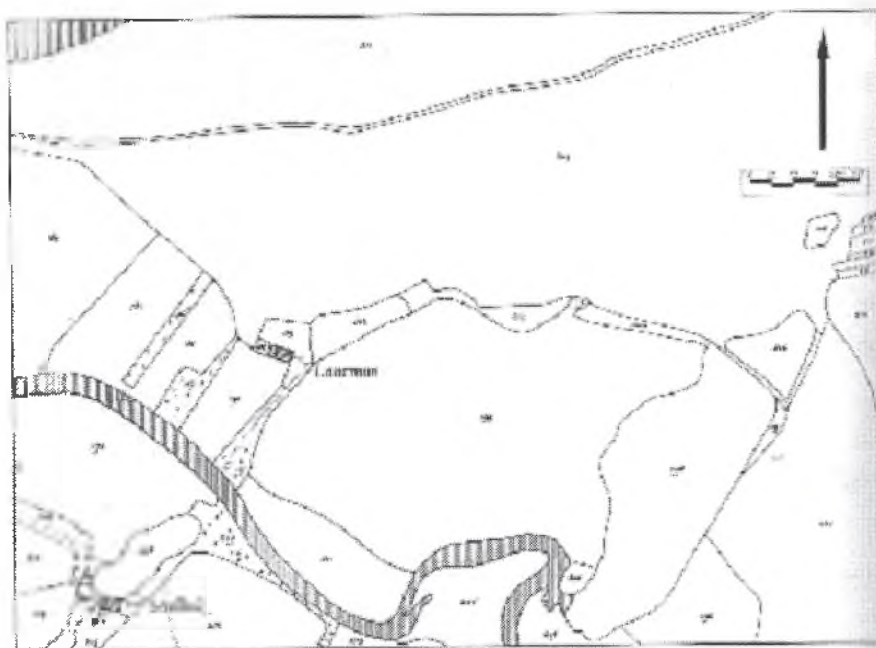
Vechtpont

Als bijzonderheid staat bij Laarman een Vechtpont genoemd. Dit erve Laarman in Gietmen lag niet zo ver van de brug van Ommen. Ongeveer op de hoogte van de huidige Laarmansbrug. De boerderij lag ook dichtbij de Regge. Op het onderstaande kaartje staat in de linker bovenhoek het gestreepte op de Vegt, terwijl de kronkel onder Laarman de Regge stroomt.

Als je de kadastrale kaart bekijkt lijkt hier een Reggepont meer op zijn plaats. Er loopt een dijkje van Laarman naar de Regge en over de Rivier loopt het pad naar huize Mullink en vandaar weer naar de grotere weg.

Een reden van een pont in de Vecht zou kunnen zijn dat De Laarmansmars tot de marke van Varsen behoorde. Vee en mensen zouden met een veer vanuit de buurtschap Varsen gemakkelijk bij deze gronden komen. In de geschiedenis en het markenboek zijn geen aanknopingspunten te vinden voor het bestaan van een pont.

Als we de lijsten van goederen bekijken valt eigenlijk direct op dat de goederen functioneel zijn. Alles lijkt gericht te zijn op het arbeidzame leven. De spullen zijn voor een groot deel gereedschap en werktuigen. Naast beddengoed en huisraad behoren ook de dieren tot de roerende goederen. De helft van de

Kaart van het erve Laarman en de Regge, naar de kadastrale minuscule van J. H. Buijs, 1843. Gemeente Ommen, kaart 13 (1843) van 1843.

veestapel	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein nienhuis	Laarman	Kamphuis
koeien	3	6	2	18	6	11	10	5
vaarzen	1	3		3			2	
kalfen	1	6	1	2	7	6	7	8
pinken		4		3	4		4	4
varken		2		9	3	2	6	4
biggen				18		8		
schapen			4	140	67	24		64
paarden		4		6	2	3	3	4
korven				133			11	
garzen						4		
eenden						4		
kippen						19		
totaal	F 103,-	F 424,-	F 125,-	F 2170,50	F 581,-	F 510,50	F 1028,-	F 615,65

boedellijsten begint met de veestapel. Laten we daarom voor onze eerste vergelijking maar naar de stal gaan.

De veestapel

De dieren zeggen veel van de grote van het bedrijf en de welstand. In het gemengde bedrijf, waren het de dieren die de grond moesten bemesten. Hoe meer beesten, hoe meer grond om als bouwland te bewerken. In het onderstaande staatje staan de aantallen vermeld, terwijl onderaan de totalen in geld zijn weergegeven. We zien dat Alteveer er bovenuit steekt in aantallen en in totaalbedrag. Laarman is een goede tweede. De stedelingen Kemper en Van Garner hebben de minste dieren en hebben naast hun boerenwerk ook andere inkomsten. En een middengroep met vier boeren. Hiervan lijken Kamphuis en Hageman weer iets groter te zijn dan Kleinnienhuis en Everts. Bij Kleinnienhuis zijn pinken en koeien niet onderverdeeld. Opvallend is het enorme aantal bijenkorven bij Alteveer. Dit zal samenhangen met het gebied waarin de boerderij staat. Midden tussen de heide- en boekweitvelden.

Bij Kleinnienhuis wordt ook kleinvee meegenomen in de lijst. Mooi is de benaming van deze beesten. 3 garven en een gent en 3 enden en een weke. Een varken heet een motte. In het nederlandse woordenboek kom ik ze niet tegen. In het woordenboek van Drentse dialecten kom ik de meeste benamingen wel tegen.

Wat in de lijsten ook opvalt, is de grote diversiteit aan runderen. Van blauw bont tot wit-

zwart en roodbonte koeien en van blaarkoppen in diverse kleuren tot spreekwende. Iedere koe wordt in de meeste gevallen apart beschreven. Als we de prijs per koe berekenen zien we grote verschillen. Hageman, Kamphuis en Everts zitten rond de f. 27,-, terwijl Alteveer en Laarman beide boven de f.40,- zitten per koe. Als we ook de prijs per paard, varken en schaap berekenen lijkt het erop dat bij Alteveer en Laarman hogere prijzen worden aangenomen voor hun dieren. Dit hoeft niet te betekenen dat zij betere beesten hadden. Vermoedelijk worden hier de juiste prijzen ver-

Haard in de gelagkamer van de Hongerge Wolf, Stegeren.

Verwarming en verlichting	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein rijenhuis	Laarman	Kamphuis
haakketting		2,-	ja			ja	3,25	
Tang		1	1	1	2	1	meerdere	2 + haak
Hangijzer		1	1	1		1		1
Asschop		1	1				1	
Blaasbalg							1	
haardijzerjes							ja	
Drievoet							1	
staande plaat				1		1	1	
Liggende plaat							1	
Roker					1			
Lamp	3 weverlampen		2 hang 1 staan			2	2	
Lantaarn		1					1	
Baklamp		1					1	
Stoof			3	2				
Olievat			1		1		1	1
Oliekan			1		1	1		
Tontelpotje				1				
Komvoor							3	

meld en ligt het in de achtergrond van de boedellijst.

Bij Alteveer is moeder in leven. Zij wil de goederen nu verdelen onder haar kinderen. De kinderen zijn het niet met alles eens en maken enkele kanttekeningen en bezwaren. Bij Laarman is moeder al hertrouwd en is grootmoeder ook nog voor de helft eigenaresse.

Bij Kamphuis zijn beide ouders overleden en

moeten de goederen verdeeld worden onder de 2 meerderjarige en 5 minderjarige kinderen. Bij Everts is er een verdeling tussen moeder en zoon. Bij Hageman ligt het iets lastiger. Kinderen uit twee huwelijken, maar allemaal minderjarige kinderen.

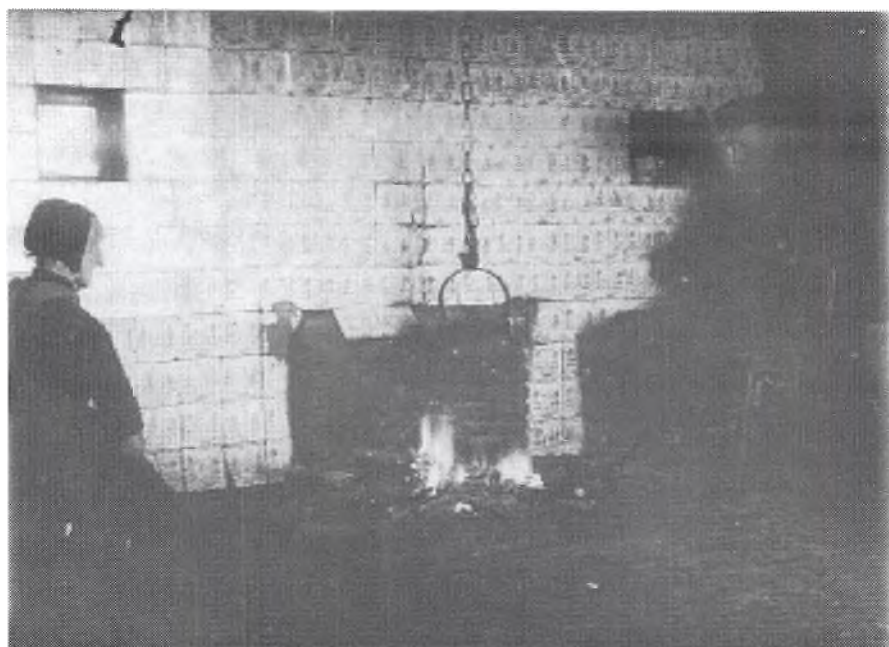
Wellicht moet hierin de oorzaak worden gezocht van de verschillen in prijs en had de ene groep belang bij een precieze prijs om geen moeilijkheden te krijgen en hadden anderen juist belang bij een lage prijs. Opvallend is ook dat juist bij de laatste drie, de lijst van schulden op de boedel lang is. Dat zal hiermee zeker in verband staan.

Verwarming en verlichting

Tegen de brandmuur was de grote schouw met haar open vuur. Misschien dat een vergelijking van goederen die met verwarming en verlichting te maken meer licht kan brengen op de grootte van de woning.

Van Kemper worden geen verwarmingsvoorwerpen genoemd terwijl de anderen allemaal een open haardvuur hebben. Kachels zijn er niet. Deze komen in andere delen van het land al wel voor en maken een snelle opmars om de haard te verdrijven. Ook komen er geen doofpotten en vuurschermen voor.

Open haardvuur met haardplaat, ergens in Ommen. Foto afkomstig uit collectie Streekmuseum

Meubilair	Kemper	Events	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein rijnhuis	Laaman	Kamphuis
Stoelen	8 + scheerstoel	10 ongedraaid	8 oude + kinderstoel	18	10	10	20 + 10 stoelkussens	6
Tafel	2	1	1	2 ronde + 1	3	1	5	3
Latafel			1				1 (eiken)	
Kasten	2 - F 9,-	Glazen kast F 9,-	1 kastje	Gladhouten F 14,-	3 kasten F 3,- F 10,- en F 20,-	Kast + stel F 15,-	2 kasten + stelsels F 55,- + kastje	Kast (eiken) F 9,-
Kleerkist	2 - F 5,-	2 - F 12,-	1 - F 8,-	1 - F 3,-	2 - F 6,- + f. 4,-	2 - F 10,-	4 - 1 vuren + 2 eiken voor F 9,-	1 - F 4,-

Zelfs een schep om de as weg te halen komt bij de meeste families niet voor. Wel bij Van Garner in de stad Ommen, waar de huizen dichter op elkaar staan en waar men voorzichtig moest zijn met vuur.

Drie bewoners hebben een staande haardplaat. In principe diende deze haardplaat om de muur te beschermen, maar vaak was dit ook ter decoratie en gaf het een bepaalde welstand aan. In musea kunnen we prachtige gietijzeren platen zien met religieuze of andere afbeeldingen erop. De prijzen doen vermoeden dat Laarman dergelijke platen had. 2 voor f. 15,-. Ook Kleinnijhuis heeft een plaat van f. 4,20 en die van Alteveer werd beschreven voor f. 1,75.

Ook bij de verlichting is het opvallend dat zelfs bij grotere boeren als Alteveer, Kamphuis en Hageman niets te vinden is aan attributen voor verlichting. Zij zullen het met kaarslicht hebben moeten doen. Zien we hier iets van het karakter of het gedrag van deze groep boeren. Zij zouden toch zeker verlichting kunnen betalen, maar hadden hier blijkbaar geen behoefte aan omdat ze gelijk met de kippen op stok gingen en 's morgen bij het krieken eruit gingen om hun dagelijkse arbeid op te pakken.

Wel zien we lampen bij Kemper. Voor het weverswerk, wat binnen gebeurde, waar het al gauw schemer was, waren lampen noodzakelijk om voldoende productie te maken. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor Van Garner, die ook timmerwerk deed. Bij Kleinnijhuis en Laarman zien we ook lampen. Echt voor decoratie lijken ze niet te zijn als we de prijzen zien. Circa f. 0,50 per lamp. Het gaat om olielampen, maar welke olie er werd gebruikt in de lampen weten we niet. In geschiedenisboeken lees je wel eens over raapolie als olie van de armen. Deze olie stonk behoorlijk, maar hier in de venen werd veel bockweit verbouwd, wat ook een oliehoudend product is. Verder wordt er in de boedellijst

van Laarman gewag gemaakt van oliezaad bestaande uit reuf en huttentuttenzaad. Het is onbekend of dit ook voor lampen werd gebruikt.

Haardkachel in de keuken van Erve Schurink te Arriën (nu Dankelman).

slaapmeubilair	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein rijenhuis	Laarman	Kamphuis
bedden	2	3 dakenbedden met toebehoor	1 boven en 1 onderbed	2	6 met toebehoren +3	6	4 beddegoed	6 met toebehoren
peluw	1			3	2	4		
kussens	5		11	12	4	6		
lakens	2		10		8	6	32	5
bedgordijnen	2		4	5	3	6	1	1
deken			4	3				
bedjes			3	2				
valletje			2	1				
buuse			1					
wieg			1			1	1	
overtrek						1		
waterpot							1	
slopen							Geen hoeveelheid	6
totaal	F 25,-	F 63,-	F 123,70	F 70,30	F 254,-	F 65,60	F 214,25	F 112,70

Meubilair

Bij het meubilair gaan we alleen uit van de stoelen, tafels en kasten en de boerenkisten. De bewaarmeubelen behandelen we niet. Het gaat hier om andere kisten, trommels, man-

Een kijkje in de keuken van Beerzerweg nr. 3 oftewel erve Schurink. Op de foto de zusters Hendrika Schurink en Hermina Steen-Schurink (geb. 1857).

den, tonnen enz. Opvallend bij de stoelen is dat bij de stedelingen Kemper en Van Garner de prijs per stoel het hoogst is. Boven de f. 0,30. Laarman heeft grote en kleine stoelen en in grote hoeveelheid. Wellicht wordt de prijs per stoel gedrukt door de kleine stoelen. Wel zien we hier als enige stoelkussens. Zodat wel zacht kan worden gezeten. Bij een aantal zien we nog bijzondere stoelen. Een aantal is hierboven in het schema vermeld. De scheerstoel bij Kemper zal te maken hebben met het weven. Er worden nog andere stoelen genoemd. Zo lezen we bij Alteveer van een waag + ijzeren stoel.

Ik neem aan dat deze stoel bedoeld is voor het wegen van vee, stroo, rogge en andere zaken. Bij geen van de andere families komen we een dergelijk gebruiksvoorwerp tegen. Wellicht dat anderen naar Alteveer toe kwamen om hun vee te wegen. Dit bracht wat extra centen in de portemonnaie.

Bij Laarman vinden we nog een wasstoel. Deze staat op de deel. Het is niet duidelijk waar deze voor gediend heeft. Misschien voor de persoonlijke hygiëne of voor het wassen van andere spullen. De prijs is niet zo hoog. Het wordt samen genoemd met andere voorwerpen zodat we niet weten welke prijs hiervoor staat. Met een snijzomp en een kleine ladder is het samen f.2,-. De latafel is eigenlijk een lage kast met een aantal laden. We vinden deze slechts bij twee personen. Misschien dat het een betrekkelijk nieuw product is in deze streek.

Bij de kasten en kisten valt natuurlijk de

glazenkast op bij Everts. Er staat nog bij dat het om een oude kast gaat. Misschien dat we hier met het tegenovergestelde te maken hebben als bij de latafel. En is de glazenkast meer in onbruik geraakt. We hebben veel meer inventarissen nodig om hier een scherp beeld over te krijgen.

Wat ook opvalt, zijn de kasten bij Hageman en Laarman in verhouding tot de aantallen bij Alteveer en Kamphuis. Bij de laatsten zouden we er wat meer verwachten. Ik vermoed dat in deze woningen ook vaste kasten zaten die niet genoemd worden omdat ze tot het onroerend goed behoorden. Vaak de spinde genaamd zoals die wel genoemd wordt bij Laarman. Meestal worden ze niet vermeld net als de bedsteden, die ook niet worden genoemd. Het vermoeden wordt aangemoedigd omdat er bij Kamphuis nog een stel op een kast wordt genoemd, terwijl de kast niet wordt vermeld op de lijst. Ook hier zien we weer dat we bij Laarman de meeste en de duurste spullen aantreffen.

Slaapmeubilair

Dit slaapmeubilair behandelen we apart omdat het vanuit het verleden altijd een belangrijk element is geweest. In testamenten, bij huwelijken, alimentaties en andere akten van de schout lezen we dat het gebruikelijk was

dat enige koebeesten en een bedde met toebehoren meegegeven werden aan de kinderen. Ook als we de prijzen zien maakte het een behoorlijk deel uit van de totale boedel. Als we in onderstaande tabel een bed lezen, moeten we niet aan een ledikant denken. Dit is de matras. We hebben in alle gevallen te maken met bedsteden, die niet worden vermeld in de inventaris.

Het slaapmeubilair laat zich lastig vergelijken omdat we met verschillende benaming te doen hebben. De ene keer lezen we bed met toebehoor, dan weer beddegoed en ook nog een onder en bovenbed. Gaat het hier om hetzelfde of een verschil in slaaptraditie.

Bij Everts lezen we dackenbedden. Of het nu om dek- of dekenbedden gaat is niet helemaal duidelijk. Vermoedelijk gaat het hier om dekens als we de prijzen vergelijken. Opvallend is het aantal bedden bij Hageman en de hoeveelheid lakens bij Laarman. Hier heb ik ook een waterpot neergezet hoewel ik niet helemaal zeker ben of het hier om een nachtspiegel of po gaat.

Wat we niet tegenkomen is de zogenaamde beddenpan. Dit om het bed met kooltjes voor te warmen in de winter. Hier hadden de mensen in Ommen zeker een goedkopere manier voor gevonden.

Worsten maken deed men in Ommen nog lange tijd zelf. Hier zien we mw. J.M. Oldeman-Bolsenbroek aan het werk in haar keuken in de Kruisstraat nr. 3.

Ladenkast

Detail van de keuken van erve Schurink in Arriën (nu Dankelman). Let ook op het schilderij, wie weet zagen die van Laarman er ook wel zo uit.

Servies- en keukengoed

Het is heel lastig om hierin vergelijkingen te maken. Iedereen heeft zijn borden, schotels en kommen en in de keuken potten en ijzeren ketels. Misschien is er een verschil te maken in aarden en tinnen borden, schotels en kommen. Het tin is duurder. We zien bij Laarman minder aarden schotels en borden dan bij de anderen. Laarman heeft wel witte borden en schaaltjes, wat bij de anderen niet wordt genoemd.

Bij Kamphuis vinden we tafellinnen. Twee tafellakens en 2 savetten. Dit komen we bij anderen niet tegen hoewel dit niet hoeft te betekenen dat anderen het niet hebben gehad. Stoffen en kleding komen we haast nergens tegen in de boedels. Wat bij het servies en keukengoed opvalt, zijn de spullen die met het genieten te maken hebben. Het gebruik van koffie/thee/bier en tabak.

Gebruik van genotsmiddelen

Bij Everts lijkt men geen thee te drinken en bij Alteveer en Kleinnijenhuis geen koffie. Natuurlijk kan ook een andere ketel zijn gebruikt. Maar we vinden het niet als zodanig vermeld. Opvallend is het grote aantal potten en ketels vooral bij het koffiedrinken, terwijl een paar generaties hiervoor koffie en thee voor de gewone man en vrouw onbekend waren.

Uit het belastingkohier van 1726 blijkt dat alleen de adel en de rijken dit vocht dronken. Ook de herbergiers worden aangeslagen, maar Magtelt Jansen, hospita in de Arenshorster herberg, verklaart voorheen wel eens gedronken te hebben, maar heel zelden en dat ze het

genieten	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein nienhuis	Laarman	Kamphuis
theepot	2 (tin)		m.w.	1	3	1	1	1
Theerak + gaasjes			Ja				1	
Theebosje					1		1	
theeketel					2			1
Theegoed							2	1
Komvoor							1	
Koffie								
-kan			1				1	
-molen			1				1	1
-ketel	4 (koper)	2 (koper)			2 + klevritje		3	2
biemengel				2				2
tabakdoos				m.v.				
-pot							1	

Decoratie	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein nienhuis	Laarman	Kamphuis
klok	12,-	12,-		8,-	8,-	6,-	20,-	8,-
spiegel	1	1	1	1	2	1	2	
vijzel				1				
schilderij					1		17	
vogelkooi							m.v.	

in de toekomst niet zal drinken. In het ambt Ommen worden naast Magtelt nog 14 anderen aangeslagen. Magtelt heeft wat de toekomst betreft geen gelijk gekregen. Iedereen lijkt het te doen.

Het koffie- en theedrinken was een heel ri-

tabakspot

tabaksdoos

tuëel. De thee of koffie werd eerst op smaak gemaakt en daarna pas gemaakt en gedronken. De thee werd in kleine tinnen potjes gemaakt en de koffie in koperen ketels. Het heeft met gezelligheid te maken, die op een bepaalde wijze toch ook in het Ommerland is gekomen. Natuurlijk weten we ook dat de hete koffie op het schoteltje werd gedaan om het daarna snel afgekoeld te kunnen opslurpen. Voor het uitgebreide ritueel zal de zondag een uitgelezen dag zijn geweest.

Laarman en Kamphuis bezitten volgens de lijsten de meeste spullen wat koffie en thee betreft. Artikelen die met bier te maken hebben treffen we aan bij Kamphuis en Alteveer. Laarman zal zo'n mooie tabakspot hebben gehad, terwijl Alteveer zijn tabak in dozen bewaarde.

Woningdecoratie

We hebben al artikelen gezien die met decoratie te maken hebben gehad, zoals de haard-

platen en de stelsels op de kasten. De kasten zelf werden ook vaak beschilderd. Ook andere artikelen kunnen zo een decoratieve werking hebben gehad. Hieronder een paar goederen die ook een dergelijke decoratieve functie gehad kunnen hebben.

Zoals te zien is heeft iedereen een klok, op Van Garner na. Dit kan zo zijn omdat deze familie in de stad woonde en gemakkelijk de tijd kon aflezen op de kerkklok of in ieder geval de slagen kon horen. Verder zijn er drie klokken van acht gulden, twee van f.12,- en een klok van f.20,-. In de boedellijsten worden alle vermeld als een Friese Klok. Het uurwerk van Kleinnienhuis is het goedkoopst en is ook niet van Friese afkomst. Misschien dat Linde wat klokken betreft dichterbij Duitsland lag.

Wat bij de decoratieve voorwerpen opvalt, zijn de schilderijen bij Laarman. Alleen al 13 in de woonkamer. Het zal zeker indruk hebben gemaakt. De prijs van de werken is niet zo hoog, misschien een schilder uit de familie of uit de buurt. In het register civique van 1811 kom ik drie leden van de familie Siero tegen als Paintre. Hageman heeft ook een schilderij. Anderen zullen ook wel zaken aan de wand hebben gehad. Misschien dat deze onder de rommelarij of prullen vallen die in de meeste boedellijsten voorkomen.

Aardig zijn ook de vogelkooien die genoemd worden bij Laarman. Net als bij de schilderijen wordt je weer nieuwsgierig gemaakt. De vogels die gehouden werden worden helaas niet vermeld.

Werktuigen en gereedschap

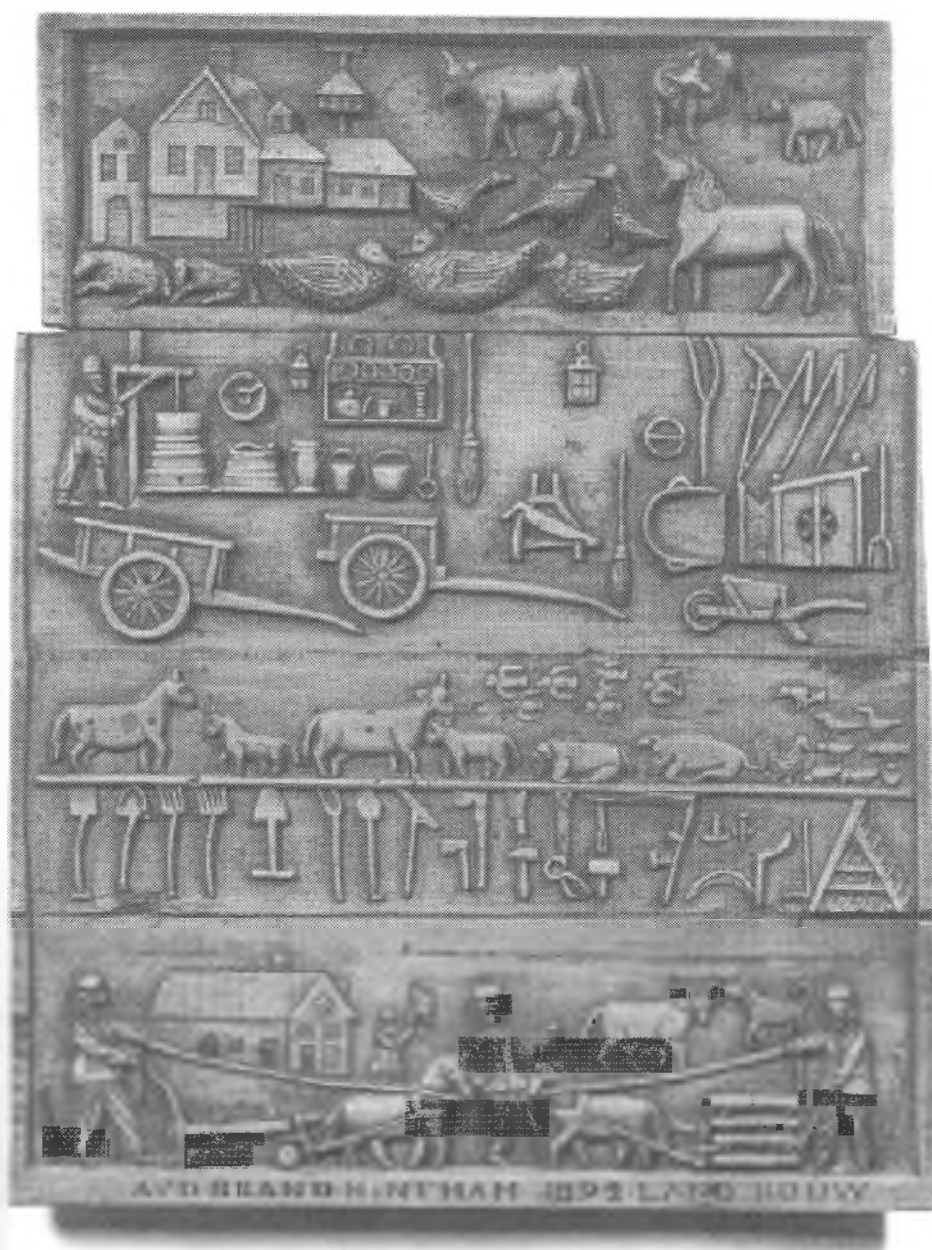
Er staan zoveel werktuigen en gereedschappen dat ik bij de vergelijking maar een indeling heb gemaakt naar een aantal soorten gereedschap.

Iedereen is boer en heeft stukjes land al dan niet in eigendom. Toch is het maar de vraag of daarmee het inkomen wordt verdiend. Bij Kemper ligt het duidelijk. Hij is thuiswever. Uit de tegoeden blijkt dit eens te meer als hij nog tegoeden heeft voor weefloon. Bij Van Garner ligt de nadruk op het timmergereedschap. Ook heeft de één wat moder-

Werktuigen en gereedschap	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein nienhuis	Laarman	Kamphuis
weven en spinnen	F 17,50	F 4,50		F 4,-	F 6,-	F 4,00	F 4,-	F 0,40
bouwman of timmer gereedschap	F 8,-		F 18,50	F 1,80				F 5,-
melkgereedschap	F 4,-	F 10,80	F 5,-	F 16,30	F 3,-	F 12,50	F 36,50	F 4,50
landbouwgereedschap		F 43,-	F 7,50	F 41,80	F 32,-	F 34,10	F 101,40	F 30,75
wagens		3 - F 74,-		5 - F 81,-	2 - F 35,-	2 - F 35,-	4 - F 162,-	3 - F 58,-
veenderijgereedschap			F 4,-					

nere gereedschappen dan de ander. Zo zijn er karnen, maar zijn er ook karnmolens. Alteveer heeft ook een boterkarn en een honingspers tot zijn mogelijkheden om inkomsten te verwerven. Ook is het vermoeden dat er hiaten zijn in de boedellijsten. Bij Alteveer vinden we niet zoveel materiaal aan ploegen, eggen e.d. of was hij toch meer veeleltboer

dan landbouwer. Ook aan de wagens kunnen we vermoedelijk wel een beetje de grootte van de boer aflezen. De aantallen zeggen niet alles. Het gaat om beslagen boerenwagens, die ook over de weg naar Ommen konden, maar ook over onbeslagen wagens en mestkarren. Bij Laarman is een van de wagens een oude Chaise. Deze werd niet gebruikt voor de land-

Houtsnede van een nagenoege complete inventaris van een boerderij, gemaakt in 1892 door een inwoner van de Brabantse buurtschap Hintham. Te zien in Noordbrabants Museum, Den Bosch.

bouw, maar hier kon men mee uit en bijvoorbeeld mee naar de kerk toe. Ik vermoed dat het wel deftig was als je met zo'n Chaise door Ommen reed.

Verder is het apart, dat er niet meer gereedschap in de lijsten te vinden is voor het veenderij. Alleen bij van Garner. Wellicht werkte hij in het seizoen in het veen.

Andere goederen

Drie families geven geen artikelen aan die niet onder een van de boven gemelde indelingen zijn te vatten. Lezen en schrijven was in het begin van de 19e eeuw in Ommen nog geen gemeengoed. Het enige boek wat we tegenkomen is de bijbel. Bij Alteveer is het een prachtig exemplaar met zilverbleslag. Bij Kamphuis zien we twee bijbels, één met en één zonder krappen. Dit boek was toch wel bij andere families te verwachten geweest. Of hebben we hier met de hiaten in de boedels te doen. Op zijn minst had een bijbel bij Laarman niet misstaan. Jennigje Warmelink en haar echtgenoot komen wel op de lidmatenlijst voor van ds. Chevallerau uit 1798. Of was religie in deze tijd niet zo belangrijk voor bepaalde groepen. Ds. Van Raalte en zijn ahang had nog niet echt van zich laten horen. Misschien dat de staatskerk in de onderhavige periode minder meelevende leden telde dan we wel eens hebben aangenomen.

Bij Van Garner wordt een schrijfbord vermeld. Het kan zijn dat het tot de schoolspullen hoorde van Peter. Bij Hageman lezen we in de lijst van schulden van de boedel een schuld van f. 3,- aan meester Hendrik Stenferink te Junne wegens schoolbehoeften.

De pistolen bij Laarman brengen ook weer allerlei vragen met zich mee. Had iemand een militaire carrière gehad. Of lag de boerderij zo eenzaam dat ze nodig waren voor bescher-

ming voor allerhande rondzwervend tuig, bedelaars en heidens. Of hadden ze te maken met een functie die Harm Hendriks Alteveer bekleedde.

Bij Alteveer komen we ook sieraden tegen. Korallen en een beugeltas. Deze zullen ook bij anderen zijn voorgekomen, maar vaak al snel zijn verdeeld onder kinderen. Bij Laarman vermoed ik, dat deze buiten de boedel zijn gehouden door Maria Bonte en haar schoonmoeder Jennigje. Ze zullen dit als een persoonlijk bezit hebben opgevat.

Van schoenen lezen we ook eigenlijk niets in de boedellijsten. Dat ze er wel geweest zijn blijkt uit de schoengespens en uit de lijsten van schulden op de boedels. Bij Alteveer en Kamphuis worden dergelijke schoengespens genoemd. Bij Hageman vinden we een rekening voor schoenmaken en bij Kamphuis voor geleverde schoenen. Deze waren bijna f.30,-. Dus ook geen kleinigheid. Duurder als de eiken kasten of zelfs als de vechtpont die genoemd wordt.

Bij Laarman wordt een gemetseld secreet genoemd. Dit lijkt toch wel bijzonder en zal hebben samengehangen met de sociale klasse van deze familie.

Ten slotte

Tot zover het kijkje in de keuken. Hele lijsten met spulletjes hebben we gezien. We hebben gezien dat Laarman en Alteveer het meeste hadden staan. De familie Laarman zal een geziene familie zijn geweest. Anders dan de meeste boeren zochten zij hun status in mooie spullen. Met een sjees kon je nog eens laten zien en kon je ook bij deftige mensen op visite. Deze konden ze ook ontvangen nu ze een gemetseld secreet hadden. Deftige mensen kon je hun behoefte toch niet laten doen in de geute of op de mestvaalt.

Overige Goederen	Kemper	Everts	Van Garner	Alteveer	Hageman	Klein nienhuis	Laarman	Kamphuis
Schrijfbord			1					
Strijkijzer				1	1			1
Pistolen				2				
Korallen				F 7,-				
Beugeltas				F 6,-				
Bijbel				F 12,-				2 - F 6,25
Gouden knopen				F 19,20				
Zilveren knopen				F 6,96				
Schoengespens				F 8,80				F 3,50
Secreet							1	

Boeren als Kamphuis en Alteveer zullen kun status gehaald hebben uit hun kleding. Een mooi zwart lakens pak, hun schoenen met gespen. Daar hadden ze geen schilderijen en dure kasten voor nodig. Juist lijkt een bepaalde soberheid bij hen te passen. Zoals een honingpers die je coöperatief bezit met je zwager. Ook als je er, met 133 korven, best één voor je zelf zou kunnen aanschaffen. Hier lijkt niet alleen sprake te zijn van een persoonlijk verschil. Hoewel veel meer gegevens en inventarissen nodig zijn om groepsverschillen te constateren uit het materiele cultureel bezit. Toch lijkt het sobere en het uitbundige zoals bij Laarman ook verder te gaan. Misschien dat een volgende keer een

cultureel onderwerp als religiositeit onder oud ommers meer licht kan werpen op groepsverschillen.

Wel duidelijk zijn de sociale verschillen geworden. Van Garner en Kemper als stedelingen. Ze behoren allerm minst tot de armen. Ze hebben eigen huis en haard en bezitten beide land. Ze zijn klein behuist en daardoor hebben ze ook weinig spulletjes. Daarnaast speelt natuurlijk ook een rol wat de leeftijd is van de onderzochten. Berend Kemper zal zeker tot de ouderen hebben behoord. Terwijl Van Garner tot de jongeren zal hebben behoord. Dit hebben we verder niet meegenomen in onze kijk naar de boedels.

Everts is moeilijker te plaatsen. Een keuter-

Reconstructie van een deel met haardvuur. Oudheidkamer Oold Helden, Hellendoorn.

boertje op een pachtboerderij. Maar als pachter lijkt men zeker niet slechter af te zijn. Weinig eigendom maar ook weinig schulden. Hoewel de boerderij niet zo groot zal zijn geweest, zien we wel een kafmolen die in plaats is gekomen van de wan en hij beschikt ook over een duurdere vriese klok.

Dan komt er een groepje boeren als Hageman, Kleinnijenhuis en Kamphuis. Daarboven komt Alteveer als boer en laat Laarman zien dat je zonder eigen land en huis toch aanzien kunt hebben en status op een andere manier kunt verkrijgen.

Natuurlijk laten de boedelinventarissen ook zien dat het vergelijken een lastige zaak is en dat iedere boedelbeschrijving hiaten laat zien. We hebben gezien dat kleding alleen voorkomt bij Alteveer en Kamphuis. Dat sieraden niet of nauwelijks voorkomen. Dat schoenen niet genoemd worden maar wel bewijsbaar aanwezig hebben moeten zijn.

Wat ook wel eens wordt gedacht is dat voorheen iedereen boer was, zoals ook uit de boedels hierboven lijkt te lezen. Dat er men met vee en land zelfvoorzienend was. Uit de bovenstaande boedels lijkt juist dat het tegenovergestelde waar is. Natuurlijk had men land en vee. Maar een ieder had ook zijn eigen bedoening of datgene waarin hij goed was en waarmee ook geld werd verdiend. Zo lijkt

Alteveer toch een andere boer dan Kamphuis. Alteveer heeft de meeste grond, maar lijkt de minste gereedschappen te hebben voor landbouw. Zie uitgaven voor ploegen en eggen e.d. Inkomsten uit honing en uit weegstoel. Bij Laarman hebben we de veerpont gezien en bij Kemper het weven. Ook ben ik Kemper tegengekomen als beurman. Iemand die belastinggelden ophaalde. Van Garner heeft in verhouding veel timmergereedschap en zal in de veenderij activiteiten ontplooid hebben. Ook komen we bij de een meer gereedschap tegen voor bepaalde verbouw. Bijvoorbeeld voor vlasverbouw had men speciale attributen nodig als braken en hekels.

Zo lijken de verschillen toch weer veel groter en blijkt de verwevenheid met de ander toch ook meer aanwezig dan wel eens gedacht. Hopelijk heeft dit kijkje in de keuken niet alleen de nieuwsgierigheid bevredigd, maar zijn puzzelstukjes van de historie op zijn plek gevallen naast de nieuwe vragen die opgekomen zijn.

Misschien een goed idee om meer boedelbeschrijvingen te verzamelen bij de historische kring Ommen om in een later stadium betere antwoorden te kunnen geven. Verder lijkt het aardig om eens onderzoek te doen naar de bijbanen of bedoeninkjes naast of binnen het landbouwschap.

Bronnen:

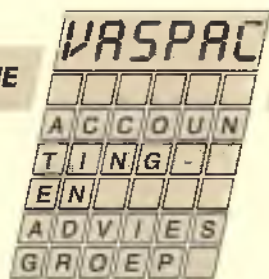
- RAO, notarieel archief 1819 -1829
- RAO, belastingregister 1726 van koffie en thee.
- RAO, register civique 1811
- inventaris van de boedel Harm Hendriks Alteveer 1839 uit part. stukken Prins.
- Aards geluk, De Nederlanders en hun spullen van 1550 tot 1850; uitgeverij Balans, Amsterdam 1997; dr. Anton Schuurman, dr. Jan de Vries, en dr. Ad van der Woude.
- Dorpsgeschiedenis: bewoningen bewoners; M.A.W. Gerding; Walburg pers, Zutphen 1992.
- Materiele cultuur en levensstijl, Een onderzoek naar de taal der dingen op het Nederlandse platteland in de 19e eeuw: de Zaanstreek, Oost Groningen, Oost Brabant; A.J. Schuurman; HES uitgevers Utrecht 1989
- Boedelinventarissen in broncommentaren 2; Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Den Haag 1995; Th.F. Wijsenbeek-Olthuis
- Op zoek naar huis, straat of buurt. Handleiding voor historisch huizenonderzoek; Uitgeverij Verloren, Hilversum 2000; Kees van der Wiel.
- Traditionele boerderijen in Salland in Omheining 1985 nr. 3 p. 294 -
- De Nederlandse boerderij in het begin der 19e eeuw; drs. R.C. Hekker; uitgave SHBO 1967

Inventarissen:

- inventaris van de boedel van Harm Hendriks Alteveer welke hij in gemeenschap heeft

- gehad met Hilligje Peters, Nieuwleusen 1839
- nalatenschap Berend Kemper en deszelfs vrouw Elsje Gortemaker, Den Ham 1825
- nalatenschap Egbert Everts waarvan Geesje Gerrits zijn vrouw en Jan Blankvoort zijn stiefzoon de bezitters zijn, Eerde 1825
- onverdeelde gemeenschap van de geheele nalatenschap van Aaltje Vedders en wijlen haar man Harmen van Garner, Ommen 1819.
- roerende en onroerende goederen behorende tot de gemeenschap van wijlen Hendrik Hageman jr. eerst gehuwd met Hendrika Laarman, 2e huwelijk met Jennigje Dankelman, Stegeren 1829.
- vaste en roerende goederen van Seine Kleinnijenhuis eerst gehuwd met Martha Oldelaar, 2e huwelijk met Maria Horsjans, Linde 1829.
- goederen van Marten Laarman en echtgenote Maria Bonte en Jennigje Warmelink, wed. van Jan Marsman, moeder van Marten Laarman voor de helft eigenaresse welke zij met haar zoon in gemeenschap heeft bezeten, Gietmen 1829.
- goederen behorende tot de gemeenschap van Berend Kamphuis en echtgenote Hendrikje Freriks, Arrien 1829.

DE BOER ADMINISTRATIE

Van Reeuwijkstraat 42
7731 EH Ommen
Tel. (0529) 451154
Fax (0529) 455027

Lid Vaspac
**Accounting- en
Adviesgroep**

J.A. Schottert

makelaar-taxateur o.g.

Bouwstraat 12 - 7731 CP Ommen - Telefoon (0529) 45 11 45

TAXATIES ~ AANKOOP ~ VERKOOP

Heeft u plannen?..... kom eens praten!

TOTALE LIEFERLIJKE VERZORGING
VAN HOOFD TOT VOET.

BEAUTYCENTER 'DE LELIE'
MOLENPAD 2 - 7731 GX OMMEN
Tel. (0529) 455982 - H.G.G. (0529) 451596
INTERNET: WWW.SOI.COM.NL/DE-LELIE
E-MAIL: INFO@BEAUTYCENTER-DELELIE.NL
MA, T/M VR. VAN 9.00 - 21.00 UUR
ZATRDAG VAN 9.00 - 16.00 UUR

- PEDICURE
- MANICURE
- KUNSTNAGEL STUDIO
- SCHONHEIDSSPECIALISTE
- VISAGIE
- SPORTMASSAGE
- ACNE BEHANDELING
- LICHAAMSPEELING EN PAKKINGEN
- 38-LAMPS SNELBRUINER
- DAGARRANGEMENTEN

Alles voor
uw hypotheek,
uw financiën,
uw toekomst
in één shop.

ALLES OP EEN RIJ

De Hypotheekshop
Schurinkstraat 20
7731 GD Ommen
Tel. (0529) 45 59 59

Ommen tel. (06) 285 09 186
of (0522) 46 32 49

vrijdag } Ommen Staphorst { zaterdag
zaterdag }

OCB Bouw b.v.
Strangeweg 14
7731 GW Ommen

tel: (0529)452810
fax: (0529)452062
e-mail: info@ocb-bouw.nl
www.ocb-bouw.nl

- * Woning- en utiliteitsbouw
- * Renovatie en restauratie
- * Vervanging en gevelkozijnen
- * Aanvraag bouwvergunningen en subsidies
- * Onderhoudswerk

NVOB Daar bouw je beter mee.

Aannemersbedrijf M. van der Vegt

Ommen (0529) 45 37 47

MAKELAARSKANTOOR BAKKER

A. A. Bakker

Makelaar en taxateur in onroerende goederen

Kantoor:

Vrijthof 4, 7731 CN Ommen, Tel. (0529) 451032, Fax (0529) 456409

Privé: Stationsweg 17, 7731 AW Ommen, Tel. (0529) 45 16 65

expert

WESTERMAN

Ommen, Gasthuisstraat 1-3, telefoon (0529) 45 14 06

Dalfsen, Pastoriestraat 2, telefoon (0529) 43 01 02

EXPERT, DAAR WORD JE WIJZER VAN

Ontwerpen in moderne en behoudende vormgeving van:

- * Industriële-, productie-, landbouw-, bedrijfsgebouwen.
- * Kantoren, winkels, horeca e.d.
- * Woningen, bungalows, landhuizen.

J. DIJK architect

Telefoon (0529) 45 19 69

Ommen

VAN OLDS OW ADRES

Sinds 1908

boekhandel Van Eerten

Varsenerpoort / Kruisstraat 1 te Ommen
Tel. (0529) 45 14 76

*Aj komt
zoj't goed heb'n*

Restaurant De Bootsmen

Coevorderweg 19
7737 PE Ommen
Tel. (0529) 45 72 72

'n Kwestie van Samenspel

UNIVÉ

VERZEKERINGEN

Univé. Daar plukt u de vruchten van!

Univé Midden-Overijssel

Pr. Julianastraat 6, 7731 GH Ommen. Tel. (0529) 45 27 35

H. Dunantplein 16, 7442 NJ Nijverdal. Tel. (0548) 61 99 08

Horlogerie-Juwelier-Opticien

V.D. KOLK

Een naam die klinkt als een klok

Heeft u uurwerken, sieraden of brillen te repareren?

Wij geven hierover gaarne advies.

Sandbergstraat 8, 7731 DG Ommen. Tel. (0529) 451416

VAN DER BEEK

wijnhandel ~ slijterij

J. van der Beek

Sinds 1854

Schurinkhof 4-6 • 7731 EX Ommen

Tel. (0529) 45 30 66 • Fax (0529) 45 30 90

VAKMANSCHAP

ZEKERHEID

REËLE PRIJZEN

H. STEEN B.V.

Sogenbosstraat 3
7731 WT Ommen
Tel. (0529) 45 18 02
Fax (0529) 45 69 98

Gewoon 'n goei'n bakker

Varsenerstraat 3
7731 DC Ommen
Telefoon 45 62 62

Hardenbergerweg 10
7731 HD Ommen
Telefoon 45 13 89

AUTOSCHADE

Henk Koggel

FOCWA

GARANTIEBEDRIJF

Ommesstraat 11 - 7731 XD Ommen

Telefoon (0529) 45 12 94

Brasserie
Charlie Brown

Balkerweg 17a

7731 RX Ommen

Telefoon (0529) 45 13 03

Fax (0529) 45 13 43

E-mail restaurant@de-lindenberg.nl

Internet www.de-lindenberg.nl

Sfeervol genieten

van culinaire verrassingen

in een eigentijdse ambiance

Uw vakantie is bij voorbaat geslaagd op
bungalowpark „Hoge Hexel“

Wierden - Overijssel

Voor reserveringen, niet op zondag

HOGE HEXEL RECREATIE

• 7645 BJ Hoge Hexel • Tel. (0546) 57 98 65